

Drill, baby, drill!

Wykorzystanie zmian klimatu
i ochrony środowiska
w celach politycznych

REDAKCJA

Monika Ślufińska

Julia Tymczyszyn

Martyna Żurek

DRILL, BABY, DRILL!

Wykorzystanie zmian klimatu i ochrony środowiska w celach politycznych

DRILL, BABY, DRILL!

Wykorzystanie zmian klimatu i ochrony środowiska w celach politycznych

Pod redakcją

Moniki Ślufińskiej, Julii Tymczyszyn, Martyny Żurek

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Monika Ślufińska

Uniwersytet Jagielloński

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-1087-3297>

✉ monika.slufinska@uj.edu.pl

Julia Tymczyszyn

Uniwersytet Jagielloński

🔗 <https://orcid.org/0009-0005-0255-4693>

✉ tymczyszyn.julka@gmail.com

Martyna Żurek

Uniwersytet Jagielloński

🔗 <https://orcid.org/0009-0007-2445-6175>

✉ martyna.zurek02@gmail.com

© Copyright by Księgarnia Akademicka & individual authors, 2025

Recenzent

dr hab. Marcin Gabryś

Opracowanie redakcyjne

Magda Kowalewicz

Projekt okładki

Marzena Zych

ISBN 978-83-8368-319-5 (druk)

ISBN 978-83-8368-320-1 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383683201>

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego
Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

WSTĘP	7
-------------	---

CZĘŚĆ I

KONTEKST POLSKI

JULIA TYMCZYSZYN, „Ideologia klimatyzmu”. Dezinformacja klimatyczna w dyskursie partii Konfederacja Wolność i Niepodległość (2019-2024)	13
BARBARA KRÓLCZYK, Europejski Zielony Ład – cele, zobowiązania oraz reakcje społeczne i polityczne w Polsce	29

CZĘŚĆ II

KONTEKST AMERYKAŃSKI

KLAUDIA GÓRECKA, Wizerunek Alaski a rozwój ekoturystyki i eksploatacja zasobów naturalnych	47
MARTYNA ŻUREK, Delegitymizacja roli przywódczej Stanów Zjednoczonych w ramach UNFCCC	63

CZĘŚĆ III

PROBLEM SPOŁECZNY

ANNA KASPERSKA, Bezdomność w obliczu powodzi błyskawicznych – zaniedbania klimatyczne i polityczne w Stanach Zjednoczonych	81
KATARZYNA GIL, Działania ustawodawcze rządu federalnego a sprawiedliwość ekologiczna i rasizm środowiskowy na przykładzie Cancer Alley	97
PATRYCJA BADZIŃSKA, <i>Trust relationship</i> a eksploatacja uranu na ziemi Diné – wyzwania suwerenności plemiennej w polityce energetycznej Stanów Zjednoczonych	111

CZĘŚĆ IV
PODEJŚCIA ALTERNATYWNE

MICHAŁ FREJLICH, Zieloni też walczą – ewolucja Sea Shepherd Conservation Society	129
NINA WTORKOWSKA, Między tradycją a eksploatacją – znaczenie tradycyjnej wiedzy ekologicznej w debacie o przyszłości Kanadyjskiej Arktyki. Studium przypadku Nunavut.....	143
INDEKS	155

Wstęp

Zmiany klimatyczne należą do najpoważniejszych i najbardziej złożonych wyzwań, przed jakimi stoi współczesna cywilizacja. Ich skutki są odczuwalne na całym świecie i obejmują zarówno zjawiska środowiskowe, takie jak wzrost temperatury, topnienie lodowców, ekstremalne zjawiska pogodowe, jak i skutki społeczno-gospodarcze, m.in. migracje klimatyczne, zakłócenia w produkcji żywności, zagrożenie dla zdrowia publicznego czy destabilizację gospodarczą¹. Katastrofa klimatyczna nadchodzi wielkimi krokami; jest ona kwestią konsensusu naukowego. Mimo to istnieją grupy, które nie wierzą w naukowe przewidywania i konieczność zatrzymania wzrostu temperatury o 2°C w stosunku do ery preindustrialnej. Wobec tej sytuacji polityka klimatyczna – rozumiana jako zestaw działań, regulacji i strategii podejmowanych przez państwa i organizacje międzynarodowe w celu przeciwdziałania zmianom klimatu – staje się kolejnym elementem wojen kulturowych oraz polaryzacji. W natłoku informacji i utraty zaufania do autorytetów ruchu denializmu klimatycznego² zyskują na znaczeniu

¹ IPCC, *Zmiany klimatu 2023. Raport syntezujący*, [w:] *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, red. H. Lee, J. Romero, Genewa 2023, s. 75-77.

² Denializm klimatyczny (negacjonizm klimatyczny) to postawa zaprzeczania konsensusowi naukowemu związanemu ze zmianami klimatu. Skupia się na kwestionowaniu trzech zagadnień: istnienia zjawiska globalnego ocieplenia, jego antropogenicznych przyczyn oraz powagi określonego problemu. Denializm ukazuje się w trzech głównych formach zaprzeczania: dosłownym (stwierdzenie, że zjawisko nie ma miejsca), interpretacyjnym (przyjęcie faktów, ale dojście do odmiennych wniosków) lub implikacyjnym (dopuszczenie faktów, ale zaprzeczenie, że zjawisko będzie dotyczyć jednostki bądź że może ona coś zmienić). Terminem pochodnym negacjonizmu jest sceptycyzm klimatyczny, czyli wątplenie w istnienie zmian klimatycznych i często niedostrzeżenie ich jako procesu wywoływanego działaniami ludzkimi.

i stają się kolejnym narzędziem politycznym wykorzystywanym przez klasę rządzącą oraz grupy lobbujące.

Slogan, który przyświecał tworzeniu tej pracy – *Drill, baby, drill* – wypowiedziany najpierw przez Michaela Steele’a³, a potem powtarzany wielokrotnie przez wpływowych polityków, z których największym propagatorem był, i wciąż jest, prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump, może być uznany za przykład skłonności antyklimatycznych wykazywanych przez rządzących. Owa niechęć jednak nie objawia się tylko porywającymi tłumy hasłami, ale także szeregiem praktyk dezinformacyjnych pogłębiających denializm klimatyczny w społeczeństwie. Te praktyki przejawiają się w powielaniu fałszywych narracji, chaosem informacyjnym oraz dopuszczaniem głosów negujących zmiany klimatyczne do mediów głównego nurtu przez osoby cieszące się dużym zaufaniem społecznym. Jednocześnie brak spójnej linii narracyjnej i przejrzystych informacji dotyczących zwiększającej się liczby katastrof klimatycznych sprawia, że grupy marginalizowane często najmocniej odczuwają skutki zaniedbań. Tendencje te widać szczególnie w części trzeciej (gdzie przedstawiono wpływ zmian klimatu na życie grup mniejszościowych lub wykluczonych) oraz czwartej (w której wskazane są formy oporu wobec mentalności „wiertniczej”) niniejszej pracy.

Warto również podkreślić znaczenie polityki klimatycznej w szerszym kontekście międzynarodowym. Porozumienie paryskie⁴, Zielony Ład Unii Europejskiej czy działania organizacji takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) świadczą o rosnącym zaangażowaniu globalnej społeczności w przeciwdziałanie zmianom klimatu. Niemniej jednak skuteczność tych działań zależy od politycznej woli państw, stopnia ich rozwoju, interesów gospodarczych oraz możliwości wdrożeniowych. Te rozbieżności prowadzą do licznych napięć i kontrowersji, które wymagają analizy i krytycznej refleksji.

Wybór tematu nie jest więc przypadkowy – odpowiada on na pilną potrzebę zrozumienia złożoności polityki klimatycznej, jej determinantów, kierunków oraz skutków. W dobie kryzysu klimatycznego nie wystarczy już jedynie diagnozowanie problemu – konieczne jest tworzenie i ocena konkretnych rozwiązań.

A. Świdarska, *Zaprzeczanie zmianom klimatu. Jak to wyjaśnić?*, [w:] *Klimatyczne ABC. Interdyscyplinarne podstawy współczesnej wiedzy o zmianie klimatu*, red. M. Budziszewska, A. Kardaś, Z. Bohdanowicz, Warszawa 2023, s. 99-100.

³ Michael Steele (ur. 1958) – amerykański polityk i prawnik, w latach 2009-2011 przewodniczący Komitetu Krajowego Partii Republikańskiej.

⁴ Nie jest to pierwszy dokument tego typu (warto przywołać tu protokół z Kioto z 1997 r.), jednak porozumienie to ma charakter najbardziej międzynarodowy.

Analiza polityki klimatycznej stanowi ważny wkład w tę debatę i przyczynia się do budowania bardziej odpowiedzialnej i świadomej wspólnoty międzynarodowej. Temat publikacji podyktowany jest więc koniecznością dogłębnego zrozumienia zarówno mechanizmów prowadzenia tej polityki, jak i jej społecznych oraz ekonomicznych implikacji. Przedmiotem tej kompilacji jest analiza współczesnej polityki klimatycznej na poziomie globalnym i regionalnym. Ponieważ zmiany klimatu nie dotyczą jednego rejonu ani grupy, w tekstach przedstawiono perspektywy różnych środowisk, z różnych rejonów, oraz odmienne sposoby wykorzystywania lub wdrażania polityk klimatycznych. Wyzwania techniczne, takie jak poprawa efektywności energetycznej, czy równie istotne aspekty społeczne: akceptacja społeczna dla zmian, problem sprawiedliwej transformacji lub zagrożenie dla najbardziej wrażliwych grup społecznych to niektóre z problemów, nad którymi pochylają się autorzy artykułów.

Na niniejszą pracę składa się dziewięć artykułów, których wspólnym podmiotem jest polityka klimatyczna. Analizie poddano różnorodne podejścia, uwzględniające perspektywy narodowe, problemy społeczne oraz alternatywne rozwiązania. Podział na cztery części pozwala przedstawić problem w kontekście polskim (część pierwsza), amerykańskim (część druga), społecznym (część trzecia) oraz alternatywy dla prowadzenia polityki klimatycznej (część czwarta). W pracy weryfikacji zostaną poddane hipotezy dotyczące: problemów wdrażania Europejskiego Zielonego Ładu przez polski rząd (Barbara Królczyk), dezinformacji jako strategii politycznej i negocjowania antropogenicznych zmian klimatycznych (Julia Tymczyszyn), delegitymizacji pozycji Stanów Zjednoczonych w Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) (Martyna Żurek), kompromisów prawnych zawieranych w kontekście Alaski (Klaudia Górecka), polityk kryminalizujących bezdomność oraz zaniedbań w miejskim planowaniu adaptacyjnym w USA (Anna Kasperska), działań rządu federalnego w zakresie ochrony środowiska w USA i pogłębianiu się rasizmu środowiskowego oraz nierówności zdrowotnych w regionie Cancer Alley (Katarzyna Gil), eksploatacji uranu na ziemiach rdzennych narodu Navajo (Patrycja Badzińska), działalności organizacji Sea Shepherd Conservation Society (Michał Frejlich) oraz wykorzystania Tradycyjnej Wiedzy Ekologicznej reprezentującej spojrzenie rdzennych społeczności Inuitów w kanadyjskim Nunavut (Nina Wtorkowska). Taki układ opracowania pozwala ukazać złożoność polityki klimatycznej – zarówno jako zestawu działań instytucjonalnych w różnych kontekstach geograficznych lub politycznego narzędzia, jak i społecznych odpowiedzi na globalny kryzys.

Jest to jedna z pierwszych prac w polskim dyskursie naukowym, która eksploruje temat zmian klimatycznych w kontekście politycznym i społecznym.

Dzięki interdyscyplinarnemu charakterowi publikacja ma potencjał, by znacząco przyczynić się do dyskusji o klimacie, polityce i odpowiedzialności społecznej. Mamy nadzieję, że dzięki jej innowacyjności i rzetelności zawartych w niej artykułów będzie stanowić dla Państwa cenną lekturę.

Julia Tymczyszyn i Martyna Żurek

CZĘŚĆ I

KONTEKST POLSKI

JULIA TYMCZYSZYN

Uniwersytet Jagielloński

„Ideologia klimatyzmu”

Dezinformacja klimatyczna w dyskursie partii
Konfederacja Wolność i Niepodległość (2019-2024)

*„The Ideology of Climaticism”: Climate Disinformation in the Discourse
of the Confederation Liberty and Independence Party in Poland (2019-2024)*

ABSTRAKT

W artykule zawarto analizę strategii stosowanych przez partię Konfederacja Wolność i Niepodległość w latach 2019-2024 w odniesieniu do zmian klimatycznych i polityki klimatycznej. Dezinformacja w tym zakresie pełni funkcję mobilizacyjną, wzmacniając emocje odbiorców i podważając legitymację działań proklimatycznych. Badaniu poddano wypowiedzi medialne i aktywność w mediach społecznościowych¹, wystąpienia sejmowe oraz dokumenty programowe partii. Przeanalizowano przekazy partyjne pod kątem spójności z założeniami ugrupowania (eurosceptycyzm, antyelitaryzm i nieufność wobec instytucji). Pokazano także ewolucję narracji Konfederacji wobec zmian i polityki klimatycznej w okresie 2019-2024. Celem artykułu jest ukazanie, że dezinformacja klimatyczna to celowe narzędzie w strategii politycznej Konfederacji.

¹ Elektorat partii Konfederacja Wolność i Niepodległość składa się głównie z ludzi młodych, co przekłada się na środki przekazu stosowane przez członków partii. Media społecznościowe wśród większości elektoratu Konfederacji są wykorzystywane częściej niż media tradycyjne, a ze względu na indywidualny charakter publikowanych postów i brak redaktora przekazy w nich zawarte podlegają mniejszej cenzurze. W niniejszym artykule analizowane są poszczególne wypowiedzi i wpisy członków Konfederacji na platformach TikTok, YouTube oraz X (dawniej Twitter).

Słowa kluczowe: dezinformacja klimatyczna, Konfederacja Wolność i Niepodległość, polityka klimatyczna, Zielony Ład, zmiany klimatyczne, eurosceptycyzm, dyskurs polityczny

ABSTRACT

The article analyzes the strategies employed by the political party Confederation Liberty and Independence (Konfederacja Wolność i Niepodległość) between 2019 and 2024 in relation to climate change and climate policy. Disinformation in this area serves a mobilizing function, amplifying audience emotions and undermining the legitimacy of pro-climate actions. The study examines media statements, social media activity, parliamentary speeches, and the party's official documents. The party's messaging is analyzed for consistency with its core principles, such as Euroscepticism, anti-elitism, and distrust of institutions. The article also traces the evolution of Confederation's narrative on climate change and climate policy in 2019-2024. The article aims to demonstrate that climate disinformation is a deliberate tool in the party's political strategy.

Keywords: climate disinformation, Confederation 'Liberty and Independence', climate policy, Green Deal, climate change, Euroscepticism, political discourse

WSTĘP

W ostatnich latach zmiany klimatu zyskały silną pozycję w debacie publicznej – zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym. Wraz z przyjęciem Europejskiego Zielonego Ładu przez Unię Europejską w 2019 roku², a także zastrzeżeniem celów redukcji emisji gazów cieplarnianych, klimat stał się nie tylko zagrożeniem środowiskowym, lecz także politycznym, ideologicznym i ekonomicznym. Właśnie z powodu wielowymiarowości debaty nad klimatem różne grupy interesu, w tym także partie polityczne, wykorzystują dezinformację klimatyczną jako narzędzie kształtowania opinii publicznej, legitymizowania swoich działań i uzasadnienie swoich programów.

W niniejszym artykule przeanalizowane zostaną wypowiedzi członków partii Konfederacja Wolność i Niepodległość dotyczące kwestii klimatycznych – pod kątem stosowania strategii dezinformacyjnych dotyczących zmian klimatu

² Komisja Europejska, *Europejski Zielony Ład*, [w:] *Priorytety 2019-2024. Strategia i polityka UE*, red. Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej, Bruksela 2025, [on-line:] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl – 5 V 2025.

i polityki klimatycznej. Wybór tego ugrupowania nie jest przypadkowy – Konfederacja od początku swojej obecności w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej reprezentuje stanowisko skrajnie sceptyczne wobec polityki klimatycznej, regularnie odwołując się do przekazów negujących antropogeniczne źródła globalnego ocieplenia, deprecjonujących unijne regulacje klimatyczne oraz podważających sens i skuteczność transformacji energetycznej. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Konfederacja nie jest jedyną partią głoszącą takie poglądy, a denialistyczne postawy ugrupowania są częścią globalnego trendu. Podobną retorykę można też zauważyć w wypowiedziach innych partii eurosceptycznych, jak niemieckie Alternative für Deutschland (AfD), lub innych partii prawicowo-populistycznych, tak jak Partia Republikańska w czasach Donalda Trumpa. Denializm klimatyczny związany jest najsilniej z postawami nacjonalistycznymi i antyegalitarnymi, które często charakteryzują prawicowy elektorat. W retoryce populistycznych ugrupowań działania klimatyczne zwykle przedstawiane są antagonizująco, z klasycznym rozdzieleniem na elity, które tworzą nowe proklimatyczne regulacje w celu wpędzenia społeczeństwa i zwykłych ludzi, ponoszących ich koszty, w opresję³.

Omawiany okres (2019-2024) obejmuje IX kadencję Sejmu RP i początek X kadencji. W kadencjach tych posłowie Konfederacji uzyskali odpowiednio 11⁴ i 18⁵ mandatów poselskich. W grudniu 2019 roku Komisja Europejska przedstawiła Europejski Zielony Ład⁶, w Polsce zaimplementowany przez rząd Mateusza Morawieckiego rok później. Założenia Zielonego Ładu są kontynuowane przez rząd Donalda Tuska od 2023 roku. Z uwagi na te dwa wydarzenia (wejście polityków Konfederacji do Parlamentu⁷ oraz początek zmian związanych z Zielonym Ładem) kwestie klimatu były szczególnie eksponowane i wykorzystywane w celu krytyki działań zarówno rządów Prawa i Sprawiedliwości, jak i koalicji 15 października⁸.

³ O. Krange, B.P. Kaltenborn, M. Hultman, „Don't Confuse Me with Facts” – *How Right Wing Populism Affects Trust in Agencies Advocating Anthropogenic Climate Change as a Reality*, „Humanities and Social Sciences Communications” Vol. 8, 2021, 255.

⁴ Była to także pierwsza kadencja, w której posłowie Konfederacji mieli swoją reprezentację w Parlamencie. M. Kułakowska, *Ekologia w kampanii parlamentarnej 2019*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021, s. 140, [on-line:] <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/282641> – 24 V 2025.

⁵ *Posłowie na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej X kadencji*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Pos%C5%82owie_na_Sejm_Rzeczypospolitej_Polskiej_X_kadencji – 24 V 2025.

⁶ Komisja Europejska, *op. cit.*

⁷ Dzięki zdobyciu 11 mandatów w wyborach parlamentarnych 13 października 2019 r.

⁸ Inaczej: Koalicja KO-PSL-PL2050-NL lub Koalicja KO-TD-NL; to koalicja rządowa Koalicji Obywatelskiej (Platforma Obywatelska, Inicjatywa Polska, Nowoczesna, Zieloni), Polski 2050 i Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL i Polska 2050 w czasie wyborów współtworzyły

Celem artykułu jest określenie, jakie strategie dezinformacji klimatycznej stosują członkowie Konfederacji oraz w jakim celu ją rozpowszechniają. W artykule zostaną także sprawdzone dwie hipotezy:

H1. Dezinformacja jako strategia polityczna: oznacza, że dezinformacja klimatyczna nie występuje w formie pojedynczych wypowiedzi, lecz jako spójny element strategii politycznej Konfederacji, mający na celu legitymizację ich ideologii antyelitarystycznej i eurosceptycznej.

H2. Negowanie antropogenicznych zmian klimatycznych: oznacza, że członkowie partii regularnie podważają badania naukowe dotyczące zmian klimatycznych, co ma również na celu osłabienie zaufania do instytucji naukowych.

Główne pytania badawcze dotyczą tego, w jaki sposób partia Konfederacja konstruuje narracje dezinformacyjne dotyczące zmian klimatu oraz jaką funkcję pełnią te narracje w ramach szerszego dyskursu politycznego ugrupowania. W artykule postawione są też pytania o społeczne konsekwencje tych narracji:

P1. Jak Konfederacja konstruuje narracje dezinformacyjne dotyczące zmian klimatu?

P2. Jakie funkcje pełnią te narracje w szerszym dyskursie politycznym ugrupowania?

P3. Jakie są społeczne konsekwencje tych narracji, w tym ich wpływ na odbiór polityki klimatycznej i zaufanie do instytucji naukowych?

W artykule zastosowano jakościową analizę treści, obejmującą wypowiedzi medialne posłów Konfederacji, materiały programowe, wystąpienia sejmowe oraz aktywność w mediach społecznościowych. Materiał porównano z bazami organizacji fact-checkingowych, co umożliwiło identyfikację powtarzalnych schematów dezinformacyjnych i zestawienie ich z oceną zgodności z rzeczywistością. Wybór materiału empirycznego obejmuje treści dostępne publicznie, pochodzące głównie z serwisów fact-checkingowych, portali informacyjnych oraz archiwów sejmowych i stron internetowych partii politycznych.

W celu weryfikacji założeń niniejszego artykułu użyto następujących wskaźników badawczych: Typy narracji dezinformacyjnej – np. negowanie

Trzecią Drogę) oraz Nowej Lewicy. Umowa została podpisana 10 listopada 2023 r., popierany zaś przez koalicję trzeci rząd Donalda Tuska został zaprzysiężony przez prezydenta 13 grudnia 2023 r. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Umowa „Koalicji 15 października” – ustalenia programowe*, Warszawa 2025, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/premier/koalicja-15padziernika-program> – 24 V 2025.

antropogeniczności zmian klimatu, przedstawianie polityki klimatycznej jako zagrożenia dla suwerenności Polski, wykorzystywanie metafor totalitarnych (np. „klimatyzm”, „zielony komunizm”); Częstotliwość i intensywność występowania – liczba przypadków dezinformacyjnych wypowiedzi w analizowanym materiale z lat 2019-2024, zgodność z ideologiczną linią partii – ocena, czy narzacje dezinformacyjne są obecne w oficjalnych materiałach i powtarzane przez różnych przedstawicieli ugrupowania, czy też są marginalne.

W tekście wyjaśnione zostanie pojęcie dezinformacji klimatycznej, następnie omówiony zostanie profil ideowy partii Konfederacja, projekty ustaw przez nią złożonych oraz kwestie klimatyczne w programach wyborczych. Pokazane zostaną też przykładowe wypowiedzi członków partii. Artykuł zwieńczyą wnioski dotyczące stosowania przez partię Konfederacja dezinformacji klimatycznej.

DEZINFORMACJA KLIMATYCZNA

Dezinformacja jako zjawisko jest nie tylko dynamiczna i skomplikowana, ale przez swoją skalę i szerokość istotnie wpływa na kształt współczesnych społeczeństw, a także ich stabilność i bezpieczeństwo⁹. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dezinformacja, chociaż może korzystać z narzędzia manipulacji oraz bywa wykorzystywana w celach propagandowych, nie jest tożsama z tymi pojęciami. W przypadku dezinformacji ważna jest zgodność z faktami oraz intencja (wprowadzenie w błąd w określonym celu)¹⁰. Jej zadaniem jest wywołanie emocji, które doprowadzają do zmian postaw i zachowań¹¹. W przypadku dezinformacji klimatycznej treści, które zostają przeinaczone, sfalszowane lub zmanipulowane dotyczą takich zagadnień jak czystość powietrza, wkład człowieka w globalne ocieplenie, odnawialne źródła energii, katastrofy naturalne itp. W tym celu rozpowszechniane są fałszywe (niezgodne z faktami) lub wprowadzające w błąd informacje dotyczące zmian klimatycznych, ich przyczyn, skutków lub metod przeciwdziałania tym zjawiskom. Celem jest wywołanie

⁹ K. Stasiuk-Krajewska, *Dezinformacja. Próba ujęcia dyskursywnego*, „Media Biznes Kultura” 2023, nr 1(14), s. 57.

¹⁰ *Ibidem*, s. 59-62.

¹¹ P. Sobiesiak-Penszko, F. Pazderski, *Dezinformacja wokół klimatu i polityki klimatycznej. Opinie Polek i Polaków*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2022, [on-line:] <https://klimatycznabazawiedzy.org/raport/dezinformacja-wokol-klimatu-i-polityki-klimatycznej-opinie-polek-i-polakow/> – 24 V 2025.

zamieszania, podważenie konsensusu naukowego lub opóźnienie wdrażania polityki klimatycznej.

Deinformacja klimatyczna może przybierać różne formy: od całkowitego negowania globalnego ocieplenia, przez bagatelizowanie roli człowieka w zmianach klimatycznych, aż po rozpowszechnianie teorii spiskowych, np. że polityka klimatyczna to projekt służący do kontroli społeczeństw¹². Deinformacja klimatyczna stanowi poważne zagrożenie nie tylko dla racjonalnej debaty publicznej, ale i dla skuteczności działań politycznych na rzecz ochrony środowiska. Wzmacnia podziały społeczne, obniża zaufanie do instytucji naukowych i utrudnia budowę szerokiego konsensusu społecznego, który jest niezbędny do skutecznego przeciwdziałania zmianom klimatu.

PROFIL IDEOWY PARTII ORAZ PROJEKTY USTAW DOTYCZĄCE KLIMATU

Konfederacja Wolność i Niepodległość to koalicja środowisk prawicowych, w której szeregach znajdują się wolnościowcy, narodowcy i konserwatyści¹³. Jako ugrupowanie cechuje się eurosceptycyzmem, narodowym konserwatyzmem i populizmem. Od początku swojej obecności w polskiej polityce¹⁴ wyrażanie akcentuje nieufność wobec wszelkich form ingerencji państwowej i ponadnarodowej w życie obywateli i w rynek. Konfederacja buduje tożsamość swojego elektoratu wokół wartości takich jak suwerenność narodowa, sprzeciw wobec Unii Europejskiej oraz kult wolności indywidualnej i gospodarczej¹⁵, co prowadzi do systemowego odrzucenia polityki klimatycznej jako ideologicznego projektu elit.

¹² Fundacja Climate&Strategy, *Deinformacja klimatyczna*, [on-line:] <https://climateandstrategy.com/sownik/deinformacja-klimatyczna/> – 24 V 2025.

¹³ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *O Konfederacji*, [on-line:] <https://konfederacja.pl/o-konfederacji/> – 24 V 2025.

¹⁴ Koalicja partii eurosceptycznych i prawicowo-populistycznych zawiązała się pod nazwą Konfederacja przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w maju 2019 r., a kilka miesięcy później, w lipcu tego samego roku, została zarejestrowana jako partia polityczna o charakterze federacyjnym i przyjęła nazwę Konfederacja Wolność i Niepodległość. *Konfederacja Wolność i Niepodległość*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Konfederacja_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Niepodleg%C5%82o%C5%9B%C4%87#Dzia%C5%82alno%C5%9B%C4%87_do_wybor%C3%B3w_parlamentarnych_w_2019 – 25 VII 2025.

¹⁵ *Konfederacja Wolność i Niepodległość – Od 2023*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Konfederacja_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Niepodleg%C5%82o%C5%9B%C4%87#Od_2023 – 24 V 2025.

W czasie IX Kadencji Sejmu RP (2019-2023) posłowie Konfederacji przedstawili łącznie 19 projektów ustaw, w tym dwie z nich odnosiły się bezpośrednio do polityki klimatycznej.¹⁶ Były to projekty „Rachunek za prąd bez VAT” oraz „Drewno opałowe bez VAT”. W obu przypadkach w uzasadnieniu wskazywano wysokie ceny prądu jako efekt „szalonej polityki klimatycznej Unii Europejskiej”¹⁷.

Od rozpoczęcia X Kadencji Sejmu (13 listopada 2023 r.) posłowie Konfederacji przedstawili dziewięć projektów. Kwestie polityki klimatycznej poruszane są w jednym projekcie uchwały, znowu odnosząc się do ustawodawstwa UE, wnioskującej o „odrzućcenie unijnej polityki klimatycznej, która prowadzi do likwidacji polskiego i europejskiego rolnictwa”¹⁸.

KLIMAT W PROGRAMACH KONFEDERACJI

Kwestie klimatyczne jako takie nie są na sztandarach Konfederacji, a jak udowodniły projekty przedkładane przez posłów Konfederacji na posiedzeniach sejmowych, zazwyczaj stanowią uzasadnienie innych działań partii, związanych np. z gospodarką (ustawy o VAT).

W programie z 2019 roku kwestie klimatyczne i środowiskowe nie zajmują wiele miejsca. Temat ten został wręcz pominięty, sprowadzony do populistycznych ogólników takich jak „Czyste powietrze i woda” lub „Ochrona lasów”¹⁹. W przypadku programu na rok 2020 (skupiającego się głównie na zmianach konstytucyjnych) jedyną wzmianką dotyczącą klimatu był punkt 20: „Narodowa własność bogactw naturalnych”, w którym napisano, że „eksploatacja złóż powinna być zawsze prowadzona z troską o środowisko naturalne i bezpieczeństwo lokalnych społeczności”²⁰.

¹⁶ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *O Konfederacji...*

¹⁷ Konfederacja Wolność i Niepodległość, Projekt ustawy „Drewno opałowe bez VAT”, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/Drewno-opalowe-bez-VAT-1.pdf> – 24 V 2025.

¹⁸ Konfederacja Wolność i Niepodległość, Uchwała ws. protestów rolników i rozwiązania trudnej sytuacji w polskim rolnictwie, [on-line:] <https://konfederacja.pl/uchwala-ws-protestow-rolnikow-i-rozwiazania-trudnej-sytuacji-w-polskim-rolnictwie/> – 24 V 2025.

¹⁹ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Polska dla Ciebie. Program Konfederacji Wolność i Niepodległość*, s. 17-19, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie-1.pdf> – 24 V 2025.

²⁰ K. Bosak, *Nowy Porządek. Tezy konstytucyjne, Komitet Wyborczy Kandydata na Prezydenta RP Krzysztofa Bosaka*, Warszawa 2020, s. 26, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Bosak2020_NowyPorzadek-1.pdf – 24 V 2025.

Tematy środowiskowe wspomniane są jednak kilkakrotnie w programie *Polska na nowo* z 2021 roku. W każdym z trzech przypadków występują w innym kontekście i o innym zabarwieniu emocjonalnym. Brak zbytniej ingerencji w ochronę środowiska przedstawiany jest (na przykładzie Chin i Indii) jako pozytywny, pomagający rozwijać się przemysłowi farmaceutycznemu²¹. Pojawia się także temat regulacji i sankcji nakładanych przez Unię Europejską dotyczących emisji CO₂. Mechanizmy te określane są jako „sztuczne” i „powodujące szereg negatywnych skutków”. Obecny jest również postulat wypowiedzenia Zielonego Ładu, który zaczął obowiązywać w roku poprzednim²². Oskarżenia wobec UE i ówczesnego rządu oraz negowanie potrzeby zmniejszania emisji przeplatane są argumentami związanymi z ochroną środowiska, powiązanymi jednak z aspektem gospodarczym. „Zdajemy sobie sprawę z tego jak rozległym problemem dla Polski są odpady. Brak sprawiedliwych i jasnych przepisów skutkuje chaosem i zanieczyszczeniem środowiska. Recykling odpadów może być opłacalny”²³.

W programie *Po stronie Polski* (2022) sformułowanie „polityka klimatyczna” występuje siedmiokrotnie. W każdym przypadku zwrot ten obarczony jest negatywnymi epitetami, takimi jak „samobójcza” lub „rujnująca”²⁴. Ponowiony zostaje postulat o wypowiedzeniu paktu klimatycznego²⁵ i założeń Zielonego Ładu. Polityka klimatyczna Unii określana jest także jako „ideologiczna”²⁶, co może sugerować odbiorcom, że za założeniami zielonej transformacji stoi jakaś ideologia bądź spisek.

²¹ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Polska na nowo. Program dla Polski po lockdownie*, s. 13, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Konfederacja_PolskaNaNowo-2.pdf – 24 V 2025.

²² *Ibidem*, s. 19.

²³ *Ibidem*, s. 20.

²⁴ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Po stronie Polski. Program merytorycznej alternatywy dla Polski*, s. 3, 7, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/Po-Stronie-Polski-1.pdf> – 24 V 2025.

²⁵ Europejski Pakt na rzecz Klimatu to inicjatywa osób zjednoczonych wokół budowania bardziej zrównoważonej Europy. Obejmuje on: ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, promowanie stosowania energii ze źródeł odnawialnych, podnoszenie sprawności energetycznej Unii Europejskiej, poszerzanie wiedzy o zmianach klimatu oraz budowanie synergii i maksymalizowanie wpływu przeprowadzanych działań (Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”, *Europejski Pakt na rzecz Klimatu*, Kraków 2025, [on-line:] <https://www.pnec.org.pl/pl/europejski-pakt-na-rzecz-klimatu> – 25 VII 2025). Pakiet, przedstawiony po raz pierwszy w marcu 2007 r., został przyjęty przez Parlament Europejski w grudniu 2008 r. W Polsce pakiet został podpisany przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego (T. Chmał, *Pakiet klimatyczny był od początku porażką*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2013, [on-line:] <https://sobieski.org.pl/pakiet-klimatyczny-był-od-poczatku-porazka/> – 25 VII 2025).

²⁶ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Po stronie Polski. Program merytorycznej...*, s. 8.

W programie z 2023 roku ideologia polityki klimatycznej zamienia się w ideologię „klimatyzmu”²⁷, co w sposób oczywisty ma wywołać skojarzenia z takimi terminami, jak „faszyzm” i „totalitaryzm”, i ma na celu pogłębić paranoiczny sposób postrzegania tematu. W tym dokumencie, w porównaniu do poprzednich, widać również zdecydowany wzrost użycia terminu „polityka klimatyczna” (20 razy). Ponownie kwestionowany jest Zielony Ład i transformacja energetyczna; tym razem mocno podkreślane jest również rozwiązanie w postaci pozostania przy węglu²⁸. Dzięki użyciu sformułowań takich jak „przymusowy”, „bardzo rygorystyczne” oraz „obowiązek”²⁹ polityka klimatyczna jawi się odbiorcy jako opresyjna, a dzięki dodaniu alternatywy w postaci wydobywania węgla – również niepotrzebna.

Analizując poszczególne programy Konfederacji na przestrzeni lat 2019-2023, można zauważyć ewolucję w podejściu i wykorzystaniu zagadnienia w retoryce partii. Z czasem polityka klimatyczna stała się wielkim złem, a instytucje międzynarodowe, szczególnie Unia Europejska – demonami zmuszającymi Polskę i Polaków do wprowadzania szkodliwych zmian. Warto również zaznaczyć, że polityka klimatyczna jest ukazywana jako nieszczęście dla polskiego narodu, co jednak nie jest poparte żadnymi statystykami – została zredukowana do kolejnego hasła mówiącego o rządowej kontroli. Demonizacja tematu i wykorzystywanie argumentu mówiącego o „ataku na wolność” (z racji wymuszania zmian) ma wywołać w odbiorcach gniew i strach oraz poczucie, że Zielony Ład jest formą opresji obywateli. Wykorzystywanie emocji, szczególnie lęku i oburzenia, to technika, która silnie wpływa na odbiorców. Przekazy dezinformacyjne Konfederacji często eksponowały rzekomy bezsens polityki klimatycznej – narracje były skonstruowane tak, aby maksymalizować poczucie zagrożenia i bunt wobec zmian.

NEGOWANIE ZMIAN KLIMATYCZNYCH PRZEZ CZŁONKÓW PARTII

Jedną z podstawowych strategii dezinformacyjnych stosowanych przez polityków Konfederacji jest negacja badań naukowych, polegająca na podważaniu ustaleń organizacji eksperckich, takich jak Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC), oraz bagatelizowaniu roli człowieka w zmianach klimatycznych.

²⁷ Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja Wolności. Program wyborczy 2023*, s. 31, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Konfederacja_WiN_Program_2023-1.pdf – 24 V 2025.

²⁸ *Ibidem*, s. 80.

²⁹ *Ibidem*, s. 83, 91-92.

Narracje te przyjmują formę wypowiedzi sugerujących, że klimat zawsze się zmieniał, a obecne procesy nie odbiegają od naturalnych cykli. Mylenie pogody z klimatem jest często wykorzystywanym błędem do podważania naukowego konsensusu w sprawie globalnego ocieplenia. Takie wypowiedzi polityków Konfederacji można zauważyć w formie luźnych komentarzy na portalach społecznościowych; mają one często charakter prześmiewczy, wskazujący na absurd zmian klimatycznych, np. „Już prawie połowa lata, a globalnego ocieplenia jak nie było, tak nie ma – zimno, deszczowo, dżdżyscie...”³⁰. Dzięki takim wypowiedziom do opinii publicznej przekazywana jest informacja, że zmiany klimatu nie istnieją (co jest nieprawdą), a dowodem na to są anegdotyczne przykłady związane z pogodą.

Podważanie konsensusu naukowego lub zastępowanie go zmanipulowanymi i półprawdziwymi informacjami stosowane jest nie tylko w Internecie. Również na mównicy sejmowej posłowie Konfederacji przedstawiają informacje fałszywe, zakrzywiające rzeczywistość i negujące konsensus naukowy.

Posel Konrad Berkowicz na posiedzeniu sejmowym w styczniu 2020 roku powiedział:

Chciałbym się publicznie nie zgodzić z panem prezesem Januszem Korwin-Mikkem, który nie docenił geniuszu rządu Prawa i Sprawiedliwości. Zwracam uwagę, że minister klimatu nie będzie musiał tłumaczyć się z tego, że jest globalne oziębienie, jak przesadzą z walką z globalnym ociepleniem, bo PiS specjalnie obok Ministerstwa Klimatu zostawił Ministerstwo Środowiska, które będzie jednocześnie walczyło z globalnym oziębieniem, dzięki czemu będziemy mieć stabilną sytuację klimatyczną w Polsce³¹.

Posel Grzegorz Braun, na posiedzeniu sejmowym w kwietniu 2024 roku odwołał się do poważanego think tanku, mówiąc:

Precz z eurokołchozem właśnie dlatego, że chcielibyśmy, by Europa i Polska przetrwały, i naród polski. Dlatego precz z eurokołchozem. Polecam lekturę, pani marszałek przede wszystkim: Państwowy Instytut Geologiczny przewiduje, że kończy się ocieplenie klimatu i niedługo zacznie się ochładzać. Niedługo

³⁰ Wpis Jacka Wilka na platformie X za: *Pogoda a globalne ocieplenie. Zimne lato przeczy zmianie klimatu?*, Demagog 1 VIII 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/pogoda-a-globalnie-ocieplenie-czy-zimne-lato-przeczy-zmianie-klimatu/> – 24 V 2025.

³¹ K. Berkowicz, wypowiedź na 4. posiedzeniu Sejmu RP IX kadencji, 2. dzień obrad, 23 stycznia 2020, [on-line:] <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=4&dzien=2&wyp=030> – 24 V 2025.

to oczywiście jest perspektywa dekad. Ponieważ cała ta wasza eurokolchozowa doktryna jest oparta na bredni dotyczącej walki...³²

Powołując się na Państwowy Instytut Geologiczny, Braun chciał nadać wiarygodności swojej wypowiedzi. Jednak dane, które przytoczył, nie były oficjalnym stanowiskiem PIG, a jedynie głosem jednego emerytowanego geologa, który już wcześniej wielokrotnie prezentował poglądy na temat zmiany klimatu bez poparcia ich udokumentowanymi wynikami badań³³.

MANIPULACJA PRZEKAZEM USTAWODAWSTWA UNIJNEGO

Kolejną strategią członków Konfederacji jest przedstawianie wprowadzanego przez Unię Europejską prawa jako bezcelowe, chaotyczne, nieprzemyślane, paradoksalne i mające na celu utrudnienie życia Polakom, szczególnie w nie-dalekiej przyszłości. Takie komunikaty przekazywane są przez przedstawicieli Konfederacji m.in. za pośrednictwem platformy TikTok:

Każdy pewnie pamięta, że po 2035 roku wchodzi bezwzględny zakaz palenia paleniami stałymi, czyli drewnem, węglem i uwaga, gazem. I tutaj jest hit. Unia Europejska przez lata wstecz i w tym roku również daje dofinansowanie na wymianę kotła węglowego na gazowy i jednocześnie zakazuje palenia gazem po 2035 roku³⁴;

Kuchenki gazowe zostaną zakazane w Europie. Koniec z kuchenkami gazowymi. Kolejna zmiana, do której będziemy zmuszeni się dostosować. (...) Musimy przygotować się na nową erę, gdyż wszystkie kuchenki w domach na terenie Unii Europejskiej będą musiały zostać dostosowane do nowych standardów. W praktyce oznacza to, że będą musiały zostać wymienione³⁵;

³² G. Braun, wypowiedź na 10. posiedzeniu Sejmu RP X kadencji, 3. dzień obrad, 26 kwietnia 2024, [on-line:] <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=10&dzien=3&wyp=101> – 24 V 2025.

³³ Nauka o Klimacie, *Państwowy Instytut Geologiczny i pełen dezinformacji komunikat prasowy*, [on-line:] <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/panstwowy-instytut-geologiczny-i-pelen-dezinformacji-komunikat-prasowy> – 24 V 2025.

³⁴ *UE zakaze pieców gazowych, choć sama je dofinansowuje? Falsz*, Demagog 19 IV 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/ue-zakaze-piecow-gazowych-choc-sama-je-dofinansowuje-falsz/> – 24 V 2025.

³⁵ *Kuchenki gazowe zostaną zakazane? Oto co mówią fakty*, Demagog 8 XII 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/kuchenki-gazowe-zostana-zakazane-oto-co-mowia-fakty/> – 24 V 2025.

lub przez platformę YouTube: „Mamy mieć nowelizację rozporządzenia dotyczącego gazów fluorowanych i nielegalne staną się za kilka lat, chyba już od roku 2026, pompy ciepła”³⁶.

WNIOSKI

Analiza dyskursu ujawnia, że dezinformacja klimatyczna funkcjonuje jako złożona praktyka komunikacyjna, w której narracje, metafory i ramy interpretacyjne są celowo kształtowane w sposób mający wywołać określone emocje i reakcje społeczne. Przekazy opierają się na kilku schematach retorycznych i ideologicznych, które w różnych konfiguracjach tworzą spójny system oporu wobec transformacji klimatycznej. Narracje dezinformacyjne dotyczące zmian klimatu nie są w dyskursie partii przypadkowymi, odosobnionymi wypowiedziami, lecz tworzą spójny i konsekwentny zestaw komunikatów. Są one elementem szerszej narracji politycznej, opartej na sprzeciwie wobec Unii Europejskiej, instytucji naukowych i szeroko rozumianych elit.

Konfederacja buduje swoją narrację na podstawie silnego antyelitaryzmu, konserwatyzmu gospodarczego i eurosceptycyzmu. Przekaz klimatyczny w takim kontekście pełni funkcję mobilizacyjną – ma wywoływać emocje, takie jak lęk, oburzenie czy poczucie zagrożenia ze strony „obcych” sił narzucających „opresyjne” regulacje.

W analizowanym okresie 2019-2024 widać również ewolucję retoryki – od pobieżnego negowania zmian klimatu do bardziej zaawansowanej krytyki instytucjonalnej, m.in. Europejskiego Zielonego Ładu. W wypowiedziach członków Konfederacji wielokrotnie eksponowane są przekazy dezinformacyjne, oparte m.in. na błędnym interpretowaniu aktów prawnych UE, manipulacji komunikatami naukowymi czy celowym myleniu pojęć (np. pogoda vs. klimat).

Dodatkowo programy wyborcze oraz projekty ustaw partii dowodzą, że negowanie potrzeby transformacji energetycznej i narracja antyklimatyczna są trwałym i celowym elementem strategii politycznej. Przykładowe projekty ustaw, np. znoszących VAT na drewno opałowe i energię elektryczną, a także postulaty wyjścia z Zielonego Ładu stanowią konkretyzację tych ideologicznych założeń.

³⁶ *Zakaz pomp ciepła od 2026? Posiadacze pomp są bezpieczni*, Demagog 21 IV 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/zakaz-pomp-ciepła-od-2026-posiadacze-pomp-sa-bezpieczni/> – 24 V 2025.

Podsumowując, dezinformacja klimatyczna w dyskursie Konfederacji stanowi złożony, konsekwentny i celowo konstruowany zestaw praktyk komunikacyjnych, którego celem jest nie tyle informowanie, ile budowanie tożsamości ideologicznej wokół sprzeciwu wobec transformacji klimatycznej. Utrwała ona przekonanie o „klimatyzmie” jako narzędziu opresji i podporządkowania Polski siłom zewnętrznym, co wpisuje się w szerszą strategię polityczną ugrupowania, wykorzystującą dezinformację jako narzędzie wpływu politycznego i społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- Bąkowicz K., *Climate Disinformation on the Internet and Social Media: Analysis of the Phenomenon*, „Media Biznes Kultura” 2024, nr 2(17), s. 7-18.
- Bąkowicz K., *Greenwashing. Wpływ dezinformacji na dyskurs o ekologii i klimacie*, „Dyskurs & Dialog” 2023, nr 1(11), s. 84-98.
- Berkowicz K., Wypowiedź na 4. posiedzeniu Sejmu RP IX kadencji, 2. dzień obrad, 23 stycznia 2020, [on-line:] <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=4&dzien=2&wyp=030>.
- Bosak K., *Nowy Porządek. Tezy konstytucyjne, Komitet Wyborczy Kandydata na Prezydenta RP Krzysztofa Bosaka*, Warszawa 2020, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Bosak2020_NowyPorzadek-1.pdf.
- Braun G., Wypowiedź na 10. posiedzeniu Sejmu RP X kadencji, 3. dzień obrad, 26 kwietnia 2024, [on-line:] <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=10&dzien=3&wyp=101>.
- Chmal T., *Pakiet klimatyczny był od początku porażką*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2013, [on-line:] <https://sobieski.org.pl/pakiet-klimatyczny-byl-od-poczatku-porazka/>.
- Fundacja Climate&Strategy, *Dezinformacja klimatyczna*, [on-line:] <https://climateand-strategy.com/slownik/dezinformacja-klimatyczna/>.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Umowa „Koalicji 15 października” – ustalenia programowe*, Warszawa 2025, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/premier/koalicja-15października-program>.
- Kmita J., *Greenwashing jako przeszkoda w zielonej transformacji Unii Europejskiej*, „Teoria i Praktyka Dydaktyki Akademickiej” 2024, t. 3, nr 3, s. 1-12.
- Komisja Europejska, *Europejski Zielony Ład*, [w:] *Priorytety 2019-2024. Strategia i polityka UE*, red. Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej, Bruksela 2025, [on-line:] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl.

- Konfederacja Wolność i Niepodległość* – Od 2023, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Konfederacja_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Niepodleg%C5%82o%C5%9B%C4%87#Od_2023.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja Wolności. Program wyborczy 2023*, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Konfederacja_WiN_Program_2023-1.pdf.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *O Konfederacji*, [on-line:] <https://konfederacja.pl/o-konfederacji/>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Po stronie Polski. Program merytorycznej alternatywy dla Polski*, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/Po-Stronie-Polski-1.pdf>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, „*Polityka klimatyczna Unii Europejskiej to świat absurdu*”, 2023, [on-line:] <https://konfederacja.pl/polityka-klimatyczna-unii-europejskiej-to-swiat-absurdu/>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Polska dla Ciebie. Piątka Konfederacji. Program Konfederacji Wolność i Niepodległość*, [on-line:] <https://konfederacja.net/wp-content/uploads/2019/09/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie.pdf>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Polska dla Ciebie. Program Konfederacji Wolność i Niepodległość*, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie-1.pdf>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Polska na nowo. Program dla Polski po lockdownie*, [on-line:] https://konfederacja.pl/app/uploads/Konfederacja_PolskaNaNowo-2.pdf.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, Projekt ustawy „Drewno opałowe bez VAT”, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/Drewno-opalowe-bez-VAT-1.pdf>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, Projekt ustawy „Rachunek za prąd bez VAT”, [on-line:] <https://konfederacja.pl/app/uploads/projekt-ustawy-Prad-bez-VAT-1.pdf>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, Uchwała ws. protestów rolników i rozwiązania trudnej sytuacji w polskim rolnictwie, [on-line:] <https://konfederacja.pl/uchwala-ws-protestow-rolnikow-i-rozwiazania-trudnej-sytuacji-w-polskim-rolnictwie/>.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Konfederacja_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Niepodleg%C5%82o%C5%9B%C4%87#Dzia%C5%82alno%C5%9B%C4%87_do_wybor%C3%B3w_parlamentarnych_w_2019.
- Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Zafundują Polakom klimatyczne piekło*, 2023, [on-line:] <https://konfederacja.pl/grafika/zafunduja-polakom-klimatyczne-pieklo/>.
- Krange O., Kaltenborn B.P., Hultman M., „*Don't Confuse Me with Facts*” – *How Right Wing Populism Affects Trust in Agencies Advocating Anthropogenic Climate Change as a Reality*, „*Humanities and Social Sciences Communications*” Vol. 8, 2021, 255, <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00930-7>.

- Kuchenki gazowe zostaną zakazane? Oto co mówią fakty*, Demagog 8 XII 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/kuchenki-gazowe-zostana-zakazane-oto-co-mowia-fakty/>.
- Kułakowska M., *Ekologia w kampanii parlamentarnej 2019*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021, s. 139-158, [on-line:] <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/e29cc146-edcd-4779-b71f-c1ad28ebb245/content>.
- Łódzki B., *Zmiany klimatu i polityka klimatyczna. Analiza najczęściej udostępnianych newsów telewizyjnych stacji globalnych w przestrzeni mediów społecznościowych*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2023, nr 32, s. 21-34.
- Nauka o Klimacie, *Państwowy Instytut Geologiczny i pelen dezinformacji komunikat prasowy*, [on-line:] <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/panstwowy-instytut-geologiczny-i-pelen-dezinformacji-komunikat-prasowy>.
- Pogoda a globalne ocieplenie. Zimne lato przeczy zmianie klimatu?*, Demagog 1 VIII 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/pogoda-a-globalnie-ocieplenie-czy-zimne-lato-przeczy-zmianie-klimatu/>.
- Popkiewicz M., *Ekologia w programie Konfederacji*, Ziemia na Rozdrożu 3 X 2019, [on-line:] <https://ziemianarozdrozu.pl/ekologia-w-programie-konfederacji/>.
- Posłowie na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej X kadencji*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Pos%C5%82owie_na_Sejm_Rzeczypospolitej_Polskiej_X_kadencji.
- Śobiesiak-Penszko P., Pazderski F., *Dezinformacja wokół klimatu i polityki klimatycznej. Opinie Polek i Polaków*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2022, [on-line:] <https://klimatycznabazawiedzy.org/raport/dezinformacja-wokol-klimatu-i-polityki-klimatycznej-opinie-polek-i-polakow/>.
- Stasiuk-Krajewska K., *Dezinformacja. Próba ujęcia dyskursywnego*, „Media Biznes Kultu-ra” 2023, nr 1(14), s. 55-72.
- Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”, *Europejski Pakt na rzecz Klimatu*, Kraków 2025, [on-line:] <https://www.pnec.org.pl/pl/europejski-pakt-na-rzecz-klimatu>.
- Sutherland A.D., Dykstra-DeVette T.A., *Constructing Identification and Division through Fake News Reports of Refugees*, „Language, Discourse & Society” Vol. 6, 2018, No. 1, s. 19-31.
- UE zakazuje pieców gazowych, choć sama je dofinansowuje? Fałsz*, Demagog 19 IV 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/ue-zakaze-piecow-gazowych-choc-sama-je-dofinansowuje-falsz/>.
- Wiech J., *Jak Konfederacja manipuluje wyborcami ws. klimatu* [KOMENTARZ], Energetyka24 2 II 2023, [on-line:] <https://energetyka24.com/klimat/analizy-i-komentarze/jak-konfederacja-manipuluje-wyborcami-ws-klimatu-komentarz>.

WWF Polska, *Polskie partie w sprawie zmiany klimatu*, 27 V 2024, [on-line:] <https://www.wwf.pl/polskie-partie-w-sprawie-zmiany-klimatu>.

Zakaz pomp ciepła od 2026? Posiadacze pomp są bezpieczni, Demagog 21 IV 2023, [on-line:] <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/zakaz-pomp-ciepła-od-2026-posiadacze-pomp-sa-bezpieczni/>.

JULIA TYMCZYSZYN

Studentka pierwszego roku studiów magisterskich amerykanistyki oraz politologii na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tytuł licencjata uzyskała we wrześniu 2024 r., obroniwszy z wyróżnieniem pracę pt. *Programy pomocowe dla młodzieży LGBTQ+ w kryzysie bezdomności w Nowym Jorku i w Warszawie. Analiza porównawcza*. Przewodnicząca Koła Naukowego Amerykanistyki UJ (kadencja 2024-2025). Jej zainteresowania naukowe obejmują szeroko rozumianą politykę społeczną (w szczególności politykę mieszkaniową) oraz politykę klimatyczną.

BARBARA KRÓLCZYK

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzejewskiego

Europejski Zielony Ład – cele, zobowiązania oraz reakcje społeczne i polityczne w Polsce

The European Green Deal: Objectives, Commitments, and Social and Political Reactions in Poland

ABSTRAKT

W artykule podjęto analizę Europejskiego Zielonego Ładu (EZŁ) jako kluczowej unijnej strategii klimatyczno-energetycznej, mającej na celu osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 roku. Autorka przedstawiła główne założenia EZŁ, jego ramy instytucjonalno-prawne oraz strategiczne dokumenty z nim związane. Szczególną uwagę poświęcono ocenie stanowisk Polski wobec transformacji energetycznej wynikającej z Europejskiego Zielonego Ładu. W artykule wskazano, że chociaż Polska formalnie popiera cele EZŁ, to ze względu na uwarunkowania społeczno-gospodarcze oraz strukturę miksu energetycznego wdrażanie polityki klimatycznej napotyka istotne trudności. Analiza pozwala dostrzec głębsze napięcia między wspólnotową a krajową polityką klimatyczną oraz wyzwania stojące przed polskim sektorem energetycznym w kontekście transformacji.

Słowa kluczowe: ekologia, środowisko, prawo, Unia Europejska, Europejski Zielony Ład, polityka klimatyczna

ABSTRACT

The article analyzes the European Green Deal (EGD) as a key climate and energy strategy of the European Union, aimed at achieving climate neutrality by 2050. The author presents the main objectives of the EGD, its institutional and legal framework, and the

strategic documents associated with it. Particular attention is paid to assessing Poland's position on the energy transition resulting from the EGD. The article highlights that although Poland formally supports the EGD's goals, the implementation of climate policy faces significant challenges due to the country's socio-economic conditions and the structure of its energy mix. The analysis reveals deeper tensions between EU-wide and national climate policies, as well as the challenges facing the Polish energy sector in the context of the transition.

Keywords: ecology, environment, law, European Union, European Green Deal, climate policy

WSTĘP

Inicjatywy proklimatyczne nie są niczym nowym. Unia Europejska jest m.in. stroną protokołu z Kioto oraz porozumienia paryskiego. Obie umowy mają na celu poprawienie sytuacji związanej z klimatem na Ziemi. Kroki podejmowane przez Wspólnotę Europejską w dziedzinie polityki środowiskowej mają chronić ludzi, naszą planetę, dobrobyt, dostatek, gospodarkę, zdrowie i różnorodność biologiczną przed zagrożeniami wynikającymi ze zmian warunków atmosferycznych. Powołując się na raport specjalny Międzynarodowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) z 2018 roku, mówiący o wpływie globalnego ocieplenia i związanych z nim transnarodowych prognoz dotyczących emisji gazów cieplarnianych¹, Komisja Europejska (KE) 11 grudnia 2019 roku ogłosiła projekt European Green Deal, znany jako Europejski Zielony Ład (EZŁ). Jest to strategiczna odpowiedź Unii na narastający kryzys środowiskowy oraz nowa koncepcja na rzecz wzrostu ekonomicznego, dążąca do przekształcenia UE w sprawiedliwe i dostatnie społeczeństwo z nowoczesnym i konkurencyjnym rynkiem. Zielony Ład podkreśla, że wszystkie sektory gospodarki, takie jak energetyka, transport, przemysł i rolnictwo, muszą przyczynić się do walki ze zmianą klimatu². Projekt Unii jest finansowany ze środków przeznaczonych na inwestycje w ramach planu odbudowy NextGenerationEU (wynoszących 600 mld euro) oraz ze środków pochodzących z siedmioletniego budżetu UE.

¹ *Raport specjalny Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu (IPCC) podkreśla konieczność zatrzymania globalnego ocieplenia na poziomie nieprzekraczającym 1,5°C*, Heinrich Böll Stiftung Warszawa Polska 24 X 2018, [on-line:] <https://pl.boell.org/pl/2018/10/24/raport-specjalny-miedzyrządowego-panelu-ds-zmian-klimatu-ipcc-podkreśla-konieczność> – 30 IV 2025.

² *Europejski zielony ład*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/european-green-deal/#goals> – 30 IV 2025.

Celem artykułu jest przybliżenie założeń Europejskiego Zielonego Ładu dla lepszego zrozumienia jego funkcjonowania. Hipoteza badana w artykule brzmi: realizacja założeń EZŁ doprowadzi do głębokiej transformacji gospodarek krajów członkowskich, stawiając przy tym wyzwania oraz oferując szanse. Największe zmiany koncentrują się w sektorze energetycznym, transportowym i rolniczym. Wymaga to znacznych inwestycji, wsparcia instytucjonalnego oraz dostosowania społeczno-gospodarczego. Aby rozważyć ową hipotezę, autorka zadaje trzy główne pytania: Jakie są główne cele EZŁ? Jakie są zobowiązania państw członkowskich? Jakie wyzwania stoją przed naszym krajem? W tekście przedstawiono również odpowiedź społeczeństwa polskiego na Zielony Ład oraz narracje czterech wybranych partii politycznych.

Główny cel Europejskiego Zielonego Ładu to osiągnięcie neutralności klimatycznej do roku 2050. Oznacza to, że poziom emisji gazów cieplarnianych będzie zrównoważony przez ich pochłanianie lub neutralizację, tzn. „emisja netto będzie równa zero”. Tak jak wspomniano wyżej, realizacja tego celu jest zależna od przeobrażenia gospodarczego w kierunku bardziej zrównoważonego rozwoju za pomocą rozwinięcia konkretnych sektorów. Zaliczamy do nich restrukturyzację energetyczną, wsparcie gospodarki o obiegu zamkniętym, modernizację budynków, zrównoważony transport, zielone i zdrowe rolnictwo, ochronę bioróżnorodności i ekosystemów. Pierwszy wymieniony sektor UE skupia się na odejściu od paliw kopalnych w kierunku odnawialnych źródeł energii, takich jak energia wiatrowa, słoneczna i wodna. W tym obszarze konieczne jest skoncentrowanie się na inwestycjach w odnawialne źródła energii, modernizację sieci energetycznej oraz rozwój „zielonego wodoru”³, czyli czystego paliwa dla przemysłu i transportu. Według raportów organizacji takich jak Międzynarodowa Agencja Energii (International Energy Agency, IEA), Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu oraz Komisji Europejskiej to właśnie energia z tego sektora odpowiada za około 75% emisji CO₂. Warto podkreślić, że rozwój odnawialnych źródeł energii jest szansą na uniezależnienie się krajów UE od importu energii oraz zakłóceń wpływających na jej ceny. Posłowie Parlamentu Europejskiego we wrześniu 2023 roku zatwierdzili nowy cel zwiększenia wykorzystania OZE w końcowym zużyciu energii w Unii do 2030 roku: do 42,5%⁴. Należy

³ J. Bürger, *Walka ze zmianą klimatu* [Noty tematyczne o Unii Europejskiej], Parlament Europejski, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/72/walka-ze-zmiana-klimatu> – 30 IV 2025.

⁴ *Jak UE wspiera energię odnawialną?*, Parlament Europejski z XII 2022, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20221128STO58001/jak-ue-wspiera-energie-odnawialna> – 30 IV 2025.

nadmienić, że państwa członkowskie powinny podejmować wysiłki w celu osiągnięcia poziomu 45%.

Przepisy przewidują szybszą procedurę wydania pozwoleń na budowę nowych elektrowni wykorzystujących energię odnawialną. Dane z 2022 roku jasno wskazują, że największy udział opisywanej energii w ogólnym jej zużyciu miała Szwecja: 66%. Najniższy udział, 13,1%, zanotowano w Irlandii. U naszych zachodnich sąsiadów energia odnawialna stanowiła 20,8% całkowitego jej zużycia. Polska w tym czasie odnotowała udział na poziomie 16,9% energii odnawialnej w zużyciu ogólnym⁵. Statystyki z 2023 roku przedstawiają wzrost udziału energii odnawialnej w zużyciu energii elektrycznej w UE do poziomu 45,3% w porównaniu z rokiem wcześniejszym, w którym odnotowano udział na poziomie 41,2% energii odnawialnej. Należy podkreślić, że do tego wzrostu przyczyniły się działające na terenie Unii Europejskiej farmy wiatrowe – ich udział wynosił 38,5%. Na drugim miejscu znalazły się elektrownie wodne – 28,2%, następnie fotowoltaika – 20,5% oraz elektrownie biomasowe – 6,2%. Krajem najbardziej wykorzystującym zieloną energię była Austria (87,7%), później Szwecja, która w porównaniu z rokiem 2022 osiągnęła wynik 87,5%, a na trzecim miejscu znalazła się Dania (79,3%). Nie sposób nie wspomnieć o Norwegii, której energia odnawialna w 2023 roku stanowiła aż 116,5% krajowego zużycia energii elektrycznej. W Polsce odnotowano udział OZE w wysokości 25,8%, co oznacza wzrost o 8,9 p.p. w porównaniu z rokiem poprzednim⁶.

PLANY I DZIAŁANIA UNII EUROPEJSKIEJ

W związku ze zmianami w sektorze energii spowodowanymi odchodzeniem od gospodarki opartej na węglu i paliwach kopalnych ustalono wsparcie dla tej gałęzi. Zasada *just transition* oznacza sprawiedliwą transformację, która poprzez nowe inwestycje wspiera programy przekwalifikowywania regionów, branży i ludzi najbardziej dotkniętych zmianami. Z tą zasadą wiąże się solidarność społeczna, zakładająca, że koszty transformacji muszą być rozłożone uczciwie, tak żeby nie obciążały głównie osób biednych. Oficjalnie utworzony w 2021 roku

⁵ Energia odnawialna. Wyznaczanie ambitnych celów dla Europy, Parlament Europejski 27 XI 2017, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20171124STO88813/energia-odnawialna-wyznaczanie-ambitnych-celow-dla-europy> – 30 IV 2025.

⁶ P. Pająk, Polskie OZE na 21. miejscu w Unii Europejskiej, Gram w Zielone 24 II 2025, [on-line:] <https://www.gramwzielone.pl/trendy/20303886/polskie-oze-na-21-miejscu-w-unii-europejskiej> – 30 IV 2025.

Fundusz Sprawiedliwej Transformacji jest instrumentem finansowym mającym zapewnić wsparcie dla najbardziej dotkniętych obszarów. Budżet Funduszu na lata 2021-2027 wynosi 17,5 mld euro⁷. Pomoc jest zapewniana głównie poprzez dotacje, kluczowe jest również wspieranie inwestycji w obszarach czystych technologii, redukcji emisji, przekwalifikowania pracowników. W celu uzyskania wsparcia państwo członkowskie musi przedstawić terytorialne plany sprawiedliwej transformacji, uwzględnić spodziewaną utratę miejsc pracy i transformację procesów produkcyjnych zakładów przemysłowych o najwyższej intensywności emisji gazów cieplarnianych⁸.

Drugi kluczowy element dotyczy gospodarki o obiegu zamkniętym. Jej celem jest odejście od modelu „weź–zużyj–wyrzuć” i zastąpienie go produktami, materiałami i zasobami, które będą utrzymane w obiegu jak najdłużej. Dzięki temu ilość odpadów i emisji zostanie ograniczona do minimum. Powstałe odpady należy traktować jako surowiec możliwy do ponownego wykorzystania. Idea jest oparta na zasadzie 6R: „refuse (odmów)”, „reduce (ogranicz)”, „reuse (użyj ponownie)”, „recover (naprawiaj)”, „recycle (oddaj do recyklingu)” i „rethink (zastanów się, co możesz zrobić lepiej)”. Kluczowe w tym sektorze jest projektowanie procesów produkcyjnych, usług i wykorzystania energii w taki sposób, aby wyeliminować lub jak najbardziej zminimalizować marnotrawstwo. Surowce – zamiast być wyrzucane, składowane bądź spalane – powinny być zwracane do ponownego użytku, a produkty – wielokrotnie wykorzystywane. Z kolei produkt uboczny z danego wkładu produkcyjnego może być surowcem dla kogoś innego; należy szukać takich synergii⁹.

Kolejny cel dotyczy modernizacji budynków pod kątem ich efektywności. Komisja Europejska opublikowała sprawozdanie w 2020 roku, podkreślając, że budynki są odpowiedzialne za 40% zużycia energii i 36% emisji CO₂ w UE¹⁰. Głównym założeniem w tym sektorze jest „Fala Renowacji”, która dotyczy modernizacji istniejących budynków w celu zwiększenia ich efektywności energetycznej. Do 2030 roku UE planuje renowację około 35 milionów budynków, co

⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji, [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1056> – 30 IV 2025.

⁸ F. Gouardères, *Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji* [Noty tematyczne o Unii Europejskiej], Parlament Europejski, kwiecień 2025, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/214/fundusz-na-rzecz-sprawiedliwej-transformacji> – 30 IV 2025.

⁹ *Gospodarka o obiegu zamkniętym*, PARP Grupa PFR, [on-line:] <https://www.parp.gov.pl/goz> – 30 IV 2025.

¹⁰ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*, COM/2020/662 final, Unia Europejska, [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DCo662> – 30 IV 2025.

przyczyni się do stworzenia 160 tysięcy nowych miejsc pracy w sektorze budowlanym¹¹. Wskazuje się, że rewitalizacja pozwoli zaoszczędzić energię, rozwiąże problem ubóstwa energetycznego oraz ochrony przed ekstremalnymi upałami albo mrozami. Nowy Społeczny Fundusz Klimatyczny, założony na potrzeby wsparcia obywateli najbardziej dotkniętych ubóstwem energetycznym, ma zapewnić około 72,2 mln euro w ciągu siedmiu lat. Budynki publiczne również ma osiągnąć renowacja, by zwiększyć wykorzystywanie energii ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną. Komisja Europejska zobowiązuje państwa członkowskie do renowacji co najmniej 3% całkowitej powierzchni wszystkich budynków publicznych rocznie, dodatkowo ustala poziom wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych w budynkach na 49% do roku 2030. Ostatnie zobowiązanie dotyczy zwiększenia wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych do ogrzewania i chłodzenia budynków o 1,1% do 2030 roku¹².

Polityka klimatyczna odnosi się również do transportu: w 2020 roku Komisja przedstawiła *Strategię Zrównoważonej i Inteligentnej Mobilności – przedstawienie transportu europejskiego na tory przyszłości*. Ten sektor odpowiada za około 5% unijnego PKB, zatrudnia około 10 milionów osób na terenie całej Unii¹³. Komisja Europejska wskazuje, że obecnie około 25% gazów cieplarnianych jest związane z sektorem transportu, a tendencja emisji jest wzrostowa¹⁴. W celu redukcji emisji dwutlenku węgla z nowych samochodów osobowych i dostawczych w strategii przedstawiono trzy cele: pierwszy to ograniczenie emisji z samochodów osobowych o 55%, a z dostawczych o 50% – do 2030 roku. Zgodnie z założeniami od 2035 roku nowe samochody elektryczne nie będą generować żadnych emisji. Komisja zakłada również rozwój rynku pojazdów bezemisyjnych i niskoemisyjnych wraz z niezbędną infrastrukturą. Od 2026 roku Unia zamierza objąć system handlu uprawnieniami do emisji – będzie się to wiązało z nakładaniem opłat w przypadku zanieczyszczenia środowiska. Komisja proponuje wprowadzić opłaty za emisję gazów cieplarnianych również na samoloty oraz

¹¹ *Ekologiczna odbudowa gospodarki*, Komisja Europejska, [on-line:] https://poland.representation.ec.europa.eu/news/ekologiczna-odbudowa-gospodarki-2020-10-17_pl – 30 IV 2025.

¹² Ł. Pająk, *Europejski Zielony Ład (European Green Deal)*, Włącz Oszczędzanie! 23 XII 2023, [on-line:] <https://włączoszczędzanie.pl/europejski-zielony-lad-european-green-deal/> – 30 IV 2025.

¹³ *Fundamentalna transformacja transportu. Komisja przedstawia swój plan na rzecz zielonej, inteligentnej i przystępnej cenowo komunikacji* [Komunikat prasowy], Bruksela, Komisja Europejska, 9 grudnia 2020 r., [on-line:] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/pl/ip_20_2329/IP_20_2329_PL.pdf – 30 IV 2025.

¹⁴ *Transport a Zielony Ład*, Komisja Europejska, [on-line:] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/transport-and-green-deal_pl – 30 IV 2025.

nałożyć obowiązek stosowania zrównoważonych paliw mieszanych w portach lotniczych UE. W sektorze transportu morskiego Komisja Europejska proponuje rozszerzenie systemu ustalania opłat za emisję dwutlenku węgla. Głównie porty mają umożliwić zasilanie statków energią elektryczną z lądu i tym samym zmniejszyć wykorzystanie zanieczyszczających paliw. Cel na 2050 rok zakłada ograniczenie emisji spowodowanych transportem o 90%; ma to być możliwe poprzez rozwój kolei i jej modernizację. Jak podkreśla KE, kolej jest średnio trzy razy mniej emisyjna od transportu drogowego i osiem razy mniej od transportu lotniczego¹⁵. Wsparcie tego przedsięwzięcia jest możliwe dzięki projektowi UE *Łącząc Europę*, którego celem jest stworzenie zintegrowanej, multimodalnej oraz wysokiej jakości infrastruktury transportowej, która ułatwi swobodny przepływ osób i towarów¹⁶.

ODPOWIEDŹ POLSKI NA EUROPEJSKI ZIELONY ŁAD

Rzeczpospolita Polska jako członek Unii Europejskiej jest zobowiązana do realizacji celów Europejskiego Zielonego Ładu. Przedsięwzięcie to zostało zaakceptowane na szczycie Rady Europejskiej w 2019 roku przez ówczesnego premiera Mateusza Morawieckiego. Największe wyzwania dla naszego kraju dotyczą sektora energetycznego, transportu i rolnictwa. Należy mieć na względzie, że Polska jest krajem o wysokim udziale węgla w miksie energetycznym, jednak tendencja jest spadkowa. W roku 2019 udział węgla kamiennego i brunatnego wynosił około 73,5%, a w pierwszej połowie 2024 roku stanowił już 62,7% w miksie energetycznym¹⁷. W 2021 roku przyjęto strategiczny plan *Polityka Energetyczna Polski do 2040*, który wskazuje trzy główne filary transformacji energetycznej.

Pierwszy filar to Sprawiedliwa Transformacja, a instrumentem wspierającym tę przemianę jest Fundusz Sprawiedliwej Transformacji, który przeznaczył rekordową sumę dla Polski w wysokości 3,8 mld euro na pomoc w transformacji polskiego sektora energetycznego. Pomoc dotyczy województw: śląskiego, dolnośląskiego, małopolskiego, wielkopolskiego, województwa łódzkiego i lubelskiego. Pieniądze mają być przeznaczone na tworzenie nowych miejsc pracy, a przy tym budowanie nowych gałęzi przemysłu, współuczestniczących

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Spadek produkcji energii z węgla a rosnący popyt na energię w Polsce*, Eco dla Biznesu, [on-line:] <https://ecodlabiznesu.pl/spadek-popytu-na-energie-z-węgla-w-polsce/> – 24 VII 2025.

w przekształcaniu sektora energii. Budowa elektrowni jądrowej opiera się na programie polskiej energetyki jądrowej, który jest dokumentem rządowym przyjętym przez Radę Ministrów w 2014 roku; jej zaktualizowana wersja została skierowana do konsultacji publicznych w sierpniu 2020¹⁸. Po badaniach środowiskowych, przeprowadzonych w dwóch lokalizacjach, do przedsięwzięcia wybrana została gmina Lubiatowo-Kopalino na Pomorzu. Rozpoczęcie inwestycji zaplanowano na 2028 rok, a zakończenie – na 2035 rok. W planach znajduje się budowa trzech bloków, których łączna moc ma sięgać od 6 do 9 GWe¹⁹.

Drugi filar odnosi się do zeroemisyjnego systemu energetycznego i łączy się z wdrożeniem energetyki jądrowej. Dodatkowo zwiększeniu ma ulec udział energetyki wiatrowej na morzu – projekt zakłada umieszczenie farm wiatrowych w odległości minimum 22 kilometrów od linii brzegowej w rejonie Ławicy Słupskiej, Ławicy Środkowej i Ławicy Odrzanej. Odległość ta nie będzie miała negatywnego wpływu na krajobraz z nadmorskich miejscowości. Moc zainstalowana w morskiej energetyce wiatrowej ma osiągnąć wartość 5,9 GW w 2030 roku, a w 2040 – do 11 GW. Warto wspomnieć, że w fazie inwestycyjnej niezbędne będzie zapewnienie około 34 tysięcy miejsc pracy, a w operacyjnej – obsługa gotowych farm ma zapewnić około 29 tysięcy miejsc pracy²⁰.

Ostatni filar to transformacja ciepłownicza, która ma zapewnić dobrą jakość powietrza w wyniku prowadzonych modernizacji w sektorze energetycznym. Rezultat prowadzonych prac będzie odczuwalny przez każdego obywatela i zapewni czyste powietrze w Polsce. Choć także przed sektorem transportu stoją wyzwania, to i on nie pozostaje bez pomocy finansowej. Środki z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji mają wspierać inwestycje w infrastrukturę transportową w regionach, w których transformacja już się zaczęła²¹.

Wpływ EZŁ rozciąga się również na rolnictwo. Strategia *Od pola do stołu* zakłada głęboką modernizację rolnictwa, które w efekcie będzie bardziej zrównoważone, przyjazne dla środowiska, jak również zdrowsze dla konsumenta i mniej obciążające klimat. Główne cele w tym sektorze dotyczą redukcji stosowania pestycydów o 50% do 2030 roku, zmniejszenie zużycia nawozów sztucznych o co

¹⁸ Program polskiej energetyki jądrowej – wersja z 2020 r., Ministerstwo Przemysłu, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/polski-atom/program-polskiej-energetyki-jadrowej-2020-r> – 30 IV 2025.

¹⁹ Polityka energetyczna Polski do 2040 r., Ministerstwo Klimatu, [on-line:] <https://www.gov.pl/attachment/29faa9c5-74a8-4d61-ae3d-7d65ca990abe> – 30 IV 2025.

²⁰ Morska Energetyka Wiatrowa, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/morska-energetyka-wiatrowa/program-rozwoju-morskich-farm-wiatrowych> – 30 IV 2025.

²¹ F. Gouardères, *op. cit.*

najmniej 20%, wzrost udziału rolnictwa ekologicznego, zwiększenie dobrostanu zwierząt i ograniczenie antybiotyków w hodowli oraz zwiększenie bioróżnorodności i ochrona gleby. Do celów należy również zmniejszenie strat składników pokarmowych roślin o min. 50%²². Komisja Europejska podkreśla kluczową rolę rolnictwa i leśnictwa w walce ze zmianą klimatu. W kwietniu 2021 roku Rada UE przyjęła konkluzje o rolnictwie regeneratywnym – ma ono zachęcić do stosowania praktyk rolniczych pomagających wychwycić dwutlenek węgla z atmosfery i składować go w zrównoważony sposób w glebie lub biomase. Proponowane praktyki to sadzenie żywopłotów lub drzew, uprawa roślin strączkowych, stosowanie międzyplonów i upraw okrywowych, praktykowanie rolnictwa konserwującego, utrzymanie torfowisk oraz zalesianie²³. W maju 2024 roku m.in. z inicjatywy Polski uproszczono i złagodzone najbardziej dotkliwe dla rolników wymogi, np. wyłączono z kontroli oraz sankcji warunkowości gospodarstwa do 10 hektarów użytków rolnych. Ponadto zniesiony ma zostać obowiązek ugorowania 4% gruntów ornych²⁴.

Wdrażanie Europejskiego Zielonego Ładu, szczególnie w sektorze rolnictwa, spotkało się z wyraźnym sprzeciwem rolników z Polski oraz innych krajów członkowskich. Producenci rolni obawiają się, że narzucone regulacje oraz wymagania będą mieć negatywny wpływ na dochody, prowadzone gospodarstwa oraz konkurencyjność na rynku. Właściciele mniejszych gospodarstw mają obiekcje do uchwalonych przepisów: ich zdaniem doprowadzą one do wzrostu kosztów produkcji, a w konsekwencji do spadku potencjalnych zysków z prowadzonych działalności. W 2024 roku przez Europę przeszła fala demonstracji pracowników rolnych – głównymi powodami były obawy dotyczące opłacalności produkcji rolnej, napływ tańszych produktów rolnych z Ukrainy i Ameryki Południowej, brak dostatecznego wsparcia finansowego ze strony rządu i UE. W odpowiedzi na protesty Komisja Europejska ogłosiła, że przeanalizuje wpływ EZŁ i rozważy ewentualne modyfikacje w proponowanych regulacjach²⁵. Rok 2025 zaczął się od strajków w stolicy Polski: producenci rolni podczas inauguracji polskiej prezydencji w UE domagali się zmian w polityce rolnej, wyrazili

²² *Europejski Zielony Ład*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/europejski-zielony-lad> – 30 IV 2025.

²³ *Strategia „Od pola do stołu”*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/from-farm-to-fork/> – 30 IV 2025.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ G. Fortuna, G. Lory, *Komisja Europejska odkłada Zielony Ład na bok w nowej wizji rolnictwa*, Euro News 20 II 2025, [on-line:] <https://pl.euronews.com/europa/2025/02/20/komisja-europejska-odklada-zielony-lad-na-bok-w-nowej-wizji-rolnictwa> – 4 VI 2024.

nieufność wobec EZŁ, umowy Mercosur i importu zboża z Ukrainy²⁶. Następnie 14 maja rozpoczęły się protesty rolników w Szczecinie – demonstranci domagali się „uczciwości i szacunku”, wskazali, że napływ taniej żywności z zagranicy ogranicza konkurencję na rynku. Wskazano, że powołana komisja suszowa nijak odnosi się do rzeczywistości. Rolnicy chcą, żeby urzędnicy przyszli na ich pola i ocenili straty – jeszcze zanim zostanie stwierdzone, że wszystko jest w normie²⁷.

Polskie społeczeństwo jest spolaryzowane co do koncepcji Zielonego Ładu, jednak przeważa negatywne nastawienie do opisywanej idei. Według badania z 2024 roku, przeprowadzonego w grupie 1000 osób przez CBOS, 52% Polaków ocenia źle Zielony Ład²⁸. Pozytywne zdanie ma zaledwie 14% obywateli, podczas gdy 29% ma mieszane uczucia, a 5% badanych nie potrafi wyrazić swojej opinii. Respondentom biorącym udział w badaniu zadano pytanie otwarte: „Z czym kojarzy się Panu(-i) Zielony Ład?”. Najwięcej odpowiedzi, bo aż 24%, odnosiło się do rolnictwa, rolników, ograniczenia produkcji. Z kolei 14% ankietowanych wskazało połączenie z ekologią, przyrodą, ochroną środowiska i czystym powietrzem. Odpowiedzi dotyczącej klimatu, ochrony klimatu i ochrony planety udzieliło 4% ankietowanych. Warto wspomnieć o grupie stanowiącej 1% ankietowanych, którzy stwierdzili, że Zielony Ład to kontekst polityki krajowej. Należy zwrócić uwagę na czynniki takie jak płeć, wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, status społeczno-zawodowy, dochody, zainteresowanie polityczne i poglądy polityczne. Mężczyźni znacznie częściej, bo aż w 63%, oceniają EZŁ negatywnie, kobiety natomiast tylko w 43%. Analizując wiek, warto skupić się na osobach w przedziale między 18. a 24. rokiem życia, gdyż tylko 10% ankietowanych z tej grupy wiekowej ma pozytywne skojarzenia; grupa 65+ natomiast w 16% ocenia pozytywnie EZŁ. Analizując wyniki w kontekście wykształcenia respondentów, można stwierdzić, że 10% osób z najniższym wykształceniem aprobuje opisywaną ideę, a spośród osób mogących pochwalić się wykształceniem wyższym 18% opowiada się za Zielonym Ładem. Rozbieżność w poparciu EZŁ jest zależna też od miejsca zamieszkania: osoby zamieszkujące miasta mające 500 tysięcy i więcej obywateli w 16% mają pozytywne nastawienie, a obywatele zamieszkujący obszary wiejskie tylko w 10% przychylają się do tej idei. Istotne okazały się również poglądy polityczne Polaków; największy kontrast

²⁶ K. Urban, „Wielkie nieporozumienie” wokół protestów rolników. Trzy główne powody, SmogLAB 29 I 2025, [on-line:] <https://smoglab.pl/protesty-rolnikow-raport-2025/> – 4 VI 2025.

²⁷ Protesty rolników w Szczecinie 14 maja 2025 – kluczowe postulaty i żądania, Agro Profil 13 V 2025, [on-line:] <https://agropofil.pl/wiadomosci/protest-rolnikow-w-szczecinie-14-maja-2025-kluczowe-postulaty-i-zadania/> – 5 VI 2025.

²⁸ M. Głowacki, *Europejski Zielony Ład – z czym kojarzy się Polakom?*, CBOS Flash 2024, nr 23.

widoczny jest między prawicą a lewicą. Osoby o prawicowych poglądach popierają EZŁ tylko w 7%, a w 74% oceniają go negatywnie. Wyborcy lewicy w 23% popierają EZŁ, a w 33% odnoszą się do niego sceptycznie²⁹.

Przechodząc do polskiej polityki: nie jest tajemnicą, że prawa strona sceny politycznej jest nastawiona negatywnie do Europejskiego Zielonego Ładu. Konfederacja stanowczo sprzeciwia się EZŁ, określając go jako „niepotrzebny, szkodliwy program, którego wdrożenie będzie prowadzić państwa Unii Europejskiej do gospodarczej ruiny, a obywateli UE do znaczącego obniżenia poziomu życia”³⁰. Prawo i Sprawiedliwość początkowo poparło założenia EZŁ, jednak z czasem przyjęło krytyczne stanowisko, podkreślając, że może to doprowadzić do znaczącego wzrostu kosztów życia³¹. Nasilenie krytyki nastąpiło w okresie kampanii wyborczych, gdzie inicjatywę przedstawiano jako narzędzie narzucane przez Brukselę, zagrażające suwerenności Polski. Mariusz Błaszczak w 2024 roku powiedział: „Pakt klimatyczny, Zielony Ład, jak i import produktów rolnych z Ukrainy oznaczają niszczenie polskiego rolnictwa”³². W przeddzień wyborów prezydenckich w 2025 roku kandydat Karol Nawrocki podkreślał, że jeżeli zostanie prezydentem, to każdy rząd, który będzie chciał jego wsparcia, będzie musiał sprzeciwić się Zielonemu Ładowi. Podkreślał, że węgiel gwarantuje niskie ceny energii, a odnawialne źródła energii nie dadzą rady zaspokoić polskiego zapotrzebowania energetycznego. Kandydat na prezydenta zapowiedział, że gdy zostanie wybrany na głowę państwa, zwróci się do Sejmu z wnioskiem o przeprowadzenie referendum odrzucającego Zielony Ład³³.

Druga największa partia w Polsce – Koalicja Obywatelska – generalnie popiera EZŁ, jednak różni członkowie tej partii mówią, że potrzebne jest wprowadzenie pewnych zmian. Takim politykiem jest Jacek Bendykowski, wskazujący na politykę przemysłową, a dokładnie na produkcję silników samochodowych. Bendykowski podkreśla, że Polska jest producentem komponentów motoryzacyjnych, a pozostawienie przepisów bez zmiany wzmocni chińskie wpływy

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Polskie partie w sprawie Europejskiego Zielonego Ładu*, WWF, [on-line:] <https://www.wwf.pl/polskie-partie-w-sprawie-europejskiego-zielonego-ladu> – 30 IV 2025.

³¹ J. Sobieniowski, *PiS krytykuje Zielony Ład, chociaż wcześniej ich komisarz nazywał go ich programem rolnym*, TVN24 20 II 2024, [on-line:] <https://fakty.tvn24.pl/zobacz-fakty/pis-krytykuje-zielony-lad-chociaz-wczesniej-ich-komisarz-nazywal-go-ich-programem-rolnym-st7783629> – 4 V 2025.

³² *Ibidem*.

³³ S. Bujalski, *Karol Nawrocki chce odrzucić Zielony Ład i przywrócić węgiel do łask. Dlaczego to nierealne?*, Onet 3 VI 2025, [on-line:] <https://www.onet.pl/informacje/ziemia-na-rozdroz/karol-nawrocki-chce-odrzucic-zielony-lad-i-przywrocic-wegiel-do-lask-dlaczego-to/8fjnzx2,30bc1058> – 22 VII 2025.

w sektorze eksportu samochodów elektrycznych³⁴. Obecny premier naszego kraju, Donald Tusk, wskazał, że niektóre europejskie regulacje doprowadziły do wysokich cen energii, co ogranicza konkurencyjność z gospodarką chińską lub amerykańską. Podkreślił również, że jeżeli zbankrutujemy (jako kontynent), nie będzie możliwości dbania o środowisko naturalne, i wezwał władze Unii do przeanalizowania zapisów Zielonego Ładu³⁵.

Nowa Lewica pozytywnie ocenia EZŁ, zaznaczając jego znaczenie w zwalczaniu kryzysu klimatycznego. Wskazuje, że projekt przyczynia się do transformacji każdego sektora gospodarki, pomaga uniknąć negatywnych konsekwencji dla obywateli, jednak modyfikacji powinna ulec część unijnych przepisów. Anna Maria Żukowska podkreśla, że należy zmienić przepisy Zielonego Ładu dotyczące polskiego rolnictwa, apelowała również o ochronę polskiego rynku przed nieuczciwą konkurencją towarów z importu. Kandydat na prezydenta partii Razem Adrian Zandberg w sposób następujący wypowiadał się o rewolucji klimatycznej: „Musimy unowocześnić naszą gospodarkę tak, żeby nie niszczyła środowiska i chyba w Polsce tylko Lewica to rozumie”³⁶. Kandydat obiecał inwestycje publiczne uwzględniające nowe technologie, które będą bezpieczne dla środowiska, i podniesienie nakładów na naukę³⁷.

ZAKOŃCZENIE

Europejski Zielony Ład stanowi przełomową strategię, która wyznacza kierunek rozwoju Unii Europejskiej na najbliższe dziesięciolecia. Jego nadrzędnym celem jest osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 roku, co wymaga głębokiej transformacji wszystkich sektorów gospodarki, w tym energetyki, transportu, rolnictwa oraz budownictwa. Realizacja tych ambitnych założeń jest wyzwaniem zarówno organizacyjnym, technologicznym, jak i społecznym, a jednocześnie otwiera przed krajami członkowskimi nowe możliwości rozwoju i innowacji.

³⁴ J. Wiech, *Bendykowski: Zielony Ład jest do zmiany. Mówi o tym sama Ursula von der Leyen*, *Energetyka24* 4 VI 2024, [on-line:] <https://energetyka24.com/klimat/wywiady/bendykowski-zielony-lad-jest-do-zmiany-mowi-o-tym-sama-ursula-von-der-leyen> – 30 IV 2025.

³⁵ *Donald Tusk chce zmian w Zielonym Ładzie*, *ESG.pl* 22 I 2025, [on-line:] <https://esg.pl/arttykul/donald-tusk-chce-zmian-w-zielonym-ladzie-n1518799> – 1 V 2025.

³⁶ A. Szczęśniak, „To innowacyjność, wrażliwość i odwaga”. *Lewica przedstawiła Zielony Pakt dla Polski*, *OKO.press* 21 IX 2019, [on-line:] <https://oko.press/to-innowacyjnosc-wrazliwosc-i-odwaga-lewica-przedstawila-zielony-pakt-dla-polski> – 30 IV 2025.

³⁷ *Ibidem*.

Polska jako członek Unii zobowiązana jest do wprowadzenia wymienionych celów w życie, przy czym stoi przed nią szczególnie trudne zadanie ze względu na dotychczasową dominację paliw kopalnych w miksie energetycznym. Wdrożenie Europejskiego Zielonego Ładu wymaga od naszego kraju zdecydowanych działań, takich jak rozwój odnawialnych źródeł energii, inwestycje w energetykę jądrową oraz transformację transportu i rolnictwa, przy jednoczesnym zachowaniu sprawiedliwości społecznej i wsparciu dla regionów najbardziej dotkniętych zmianami. Jednocześnie społeczne nastawienie do Europejskiego Zielonego Ładu w Polsce jest zróżnicowane i często nacechowane sceptycyzmem, co wskazuje na potrzebę dalszej edukacji i komunikacji na temat korzyści płynących z zielonej transformacji oraz troski o sprawiedliwe rozłożenie jej kosztów. Podsumowując, Europejski Zielony Ład jest nie tylko strategią ochrony klimatu, lecz także szansą na zrównoważony rozwój, poprawę jakości życia i ochronę środowiska. Jego skuteczna implementacja wymaga współpracy wszystkich państw członkowskich, a także zaangażowania społeczeństwa, sektora publicznego i prywatnego. Tylko w ten sposób możliwe będzie sprośanie wyzwaniom klimatycznym i gospodarczo-społecznym, które przed nami stoją, i zbudowanie przyszłości opartej na czystej energii, innowacjach i zrównoważonym rozwoju.

BIBLIOGRAFIA

- Bujalski S., *Karol Nawrocki chce odrzucić Zielony Ład i przywrócić węgiel do łask. Dlaczego to nierealne?*, Onet 3 VI 2025, [on-line:] <https://www.onet.pl/informacje/ziemia-na-rozdrozu/karol-nawrocki-chce-odrzucic-zielony-lad-i-przywrocic-wegiel-do-lask-dlaczego-to/8fjnzx2,30bc1058>.
- Bürger J., *Walka ze zmianą klimatu* [Noty tematyczne o Unii Europejskiej], Parlament Europejski, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/72/walka-ze-zmiana-klimatu>.
- Donald Tusk chce zmian w Zielonym Ładzie, ESG.pl 22 I 2025, [on-line:] <https://esg.pl/artikul/donald-tusk-chce-zmian-w-zielonym-ladzie-n1518799>.
- Ekologiczna odbudowa gospodarki*, Komisja Europejska, [on-line:] <https://poland.representation.ec.europa.eu/news/ekologiczna-odbudowa-gospodarki-2020-10-17-pl>.
- Energia odnawialna. Wyznaczanie ambitnych celów dla Europy*, Parlament Europejski 27 XI 2017, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20171124STO88813/energia-odnawialna-wyznaczanie-ambitnych-celow-dla-europy>.
- Europejski Zielony Ład*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/europejski-zielony-lad>.

- Europejski zielony ład*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/european-green-deal/#goals>.
- Fortuna G., Lory G., *Komisja Europejska odkłada Zielony Ład na bok w nowej wizji rolnictwa*, Euro News 20 II 2025, [on-line:] <https://pl.euronews.com/europa/2025/02/20/komisja-europejska-odklada-zielony-lad-na-bok-w-nowej-wizji-rolnictwa>.
- Fundamentalna transformacja transportu. Komisja przedstawia swój plan na rzecz zielonej, inteligentnej i przystępnej cenowo komunikacji* [Komunikat prasowy], Bruksela, Komisja Europejska, 9 grudnia 2020 r., [on-line:] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/pl/ip_20_2329/IP_20_2329_PL.pdf.
- Głowacki M., *Europejski Zielony Ład – z czym kojarzy się Polakom?*, CBOS Flash 2024, nr 23, [on-line:] https://www.cbos.pl/PL/publikacje/flashe_tekst.php?nr=23/2024.
- Gospodarka o obiegu zamkniętym*, PARP Grupa PFR, [on-line:] <https://www.parp.gov.pl/goz>.
- Gouardères F., *Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji* [Noty tematyczne o Unii Europejskiej], Parlament Europejski, kwiecień 2025, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/214/fundusz-na-rzecz-sprawiedliwej-transformacji>.
- Jak UE wspiera energię odnawialną?*, Parlament Europejski 2 XII 2022, [on-line:] <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20221128STO58001/jak-ue-wspiera-energie-odnawialna>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Społecznego i Komitetu Regionów*, COM/2020/662 final, Unia Europejska, [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0662>.
- Morska Energetyka Wiatrowa*, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/morska-energetyka-wiatrowa/program-rozwoju-morskich-farm-wiatrowych>.
- Pająk Ł., *Europejski Zielony Ład (European Green Deal)*, Włącz Oszczędzanie! 23 XII 2023, [on-line:] <https://włączoszczędzanie.pl/europejski-zielony-lad-european-green-deal/>.
- Pająk P., *Polskie OZE na 21. miejscu w Unii Europejskiej*, Gram w Zielone 24 II 2025, [on-line:] <https://www.gramwzielone.pl/trendy/20303886/polskie-oze-na-21-miejscu-w-unii-europejskiej>.
- Polityka energetyczna Polski do 2040 roku*, Ministerstwo Klimatu, [on-line:] <https://www.gov.pl/attachment/29faa9c5-74a8-4d61-ae3d-7d65ca990abe>.
- Polskie partie w sprawie Europejskiego Zielonego Ładu*, WWF, [on-line:] <https://www.wwf.pl/polskie-partie-w-sprawie-europejskiego-zielonego-ladu>.
- Program polskiej energetyki jądrowej – wersja z 2020 r.*, Ministerstwo Przemysłu, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/polski-atom/program-polskiej-energetyki-jadrowej-2020-r>.
- Protesty rolników w Szczecinie 14 maja 2025 – kluczowe postulaty i żądania*, Agro Profil 13 V 2025, [on-line:] <https://agroprofil.pl/wiadomosci/protest-rolnikow-w-szczecinie-14-maja-2025-kluczowe-postulaty-i-zadania/>.

Raport specjalny Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu (IPCC) podkreśla konieczność zatrzymania globalnego ocieplenia na poziomie nieprzekraczającym 1,5°C, Heinrich Böll Stiftung Warszawa Polska 24 X 2018, [on-line:] <https://pl.boell.org/pl/2018/10/24/raport-specjalny-miedzyrządowego-panelu-ds-zmian-klimatu-ipcc-podkreśla-konieczność>.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji, [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1056>.

Sobieniowski J., *PiS krytykuje Zielony Ład, chociaż wcześniej ich komisarz nazywał go ich programem rolnym*, TVN24 20 II 2024, [on-line:] <https://fakty.tvn24.pl/zobacz-fakty/pis-krytykuje-zielony-lad-chociaz-wczesniej-ich-komisarz-nazywal-go-ich-programem-rolnym-st7783629>.

Spadek produkcji energii z węgla a rosnący popyt na energię w Polsce, Eco dla Biznesu, [on-line:] <https://ecodlabiznesu.pl/spadek-popytu-na-energie-z-węgla-w-polsce/>.

Strategia „Od pola do stołu”, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, [on-line:] <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/from-farm-to-fork/>.

Szczęśniak A., *„To innowacyjność, wrażliwość i odwaga”*. Lewica przedstawiła Zielony Pakt dla Polski, OKO.press 21 IX 2019, [on-line:] <https://oko.press/to-innowacyjnosc-wrażliwosc-i-odwaga-lewica-przedstawiła-zielony-pakt-dla-polski>.

Transport a Zielony Ład, Komisja Europejska, [on-line:] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/transport-and-green-deal_pl.

Urban K., *„Wielkie nieporozumienie” wokół protestów rolników. Trzy główne powody*, Smog-LAB 29 I 2025, [on-line:] <https://smoglab.pl/protesty-rolnikow-raport-2025/>.

Wiech J., *Bendykowski: Zielony Ład jest do zmiany. Mówi o tym sama Ursula von der Leyen*, Energetyka24 4 VI 2024, [on-line:] <https://energetyka24.com/klimat/wywiady/bendykowski-zielony-lad-jest-do-zmiany-mowi-o-tym-sama-ursula-von-der-leyen>.

BARBARA KRÓLCZYK

W 2024 roku ukończyła studia magisterskie na kierunku prawo na Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Pracę magisterską obroniła z kryminologii. Zainteresowania naukowe autorki obejmują mediacje międzynarodowe. Jej pasją jest wędrówka górską i zdobywanie górskich szczytów.

CZĘŚĆ II

KONTEKST AMERYKAŃSKI

KLAUDIA GÓRECKA

Uniwersytet Jagielloński

Wizerunek Alaski a rozwój ekoturystyki i eksploatacja zasobów naturalnych

*The Image of Alaska and the Development of Ecotourism
and the Exploitation of Natural Resources*

ABSTRAKT

Alaska jest postrzegana jako jeden z ostatnich dzikich obszarów Ameryki Północnej, a jej wizerunek silnie opiera się na idei nienaruszonej przyrody i zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie stan ten pozostaje terenem intensywnej eksploatacji zasobów naturalnych, napędzanej chęcią realizacji interesów gospodarczych i politycznych. Taki paradoks stawia pod znakiem zapytania rzeczywisty wymiar ochrony środowiska w tym regionie. W artykule analizie poddano zawierane na przestrzeni lat kompromisy prawne i prowadzone kampanie marketingowe, które miały łączyć ze sobą troskę o przyrodę z wydobyciem surowców czy rozwój tzw. ekoturystyki z promocją kultury ludności rdzennej regionu. Analiza dokumentów, wypowiedzi polityków, materiałów promocyjnych czy studium przypadku Parku Narodowego Denali ukazuje wiele sprzeczności między deklarowaną troską o środowisko a rzeczywistą realizacją takich postulatów. Celem artykułu jest ukazanie wyzwań, jakie wiążą się z próbą pogodzenia ochrony przyrody z interesami gospodarczymi w regionie takim jak Alaska.

Słowa kluczowe: Alaska, Park Narodowy Denali, ekoturystyka, ochrona środowiska, ludność rdzenna, zrównoważony rozwój, eksploatacja zasobów naturalnych

ABSTRACT

Alaska is perceived as one of the last “wild” areas of North America, with its image strongly rooted in the idea of pristine nature and sustainable development. At the same time, the state remains a site of intensive natural resource exploitation, driven by economic and political interests. This paradox calls into question the actual extent of environmental protection in the region. The article analyzes legal compromises and marketing campaigns developed over the years that sought to reconcile environmental concerns with resource extraction, or the development of so-called ecotourism with the promotion of the region’s Indigenous cultures. Through the analysis of official documents, political statements, promotional materials, and a case study of the Denali National Park, the article reveals numerous contradictions between the proclaimed environmental commitments and their actual implementation. The aim of the article is to highlight the challenges in balancing nature conservation and economic interests in a region like Alaska.

Keywords: Alaska, Denali National Park and Preserve, ecotourism, environmental protection, Indigenous peoples, sustainable development, natural resource exploitation

WSTĘP

W 1872 roku na mocy ustawy Kongresu Stanów Zjednoczonych utworzono Park Narodowy Yellowstone – pierwszą tego rodzaju instytucję zajmującą się jak najlepszym zachowaniem przyrody na świecie. Wydzielenie określonego obszaru na terenie Montany i Wyoming miało służyć „zapewnieniu ochrony przed uszkodzeniem lub zagrabieniem wszelkiego drewna, złóż mineralnych, osobliwości przyrodniczych lub cudów w obrębie wspomnianego parku oraz zachowanie ich w ich naturalnym stanie”¹. Od 2020 roku na terenie USA można odwiedzać już 63 parki narodowe, które cieszą się dużym zainteresowaniem turystów. Po spadku liczby odwiedzających do 237 milionów w czasie obowiązywania pandemicznych ograniczeń, w 2024 roku parki narodowe w USA odnotowały historyczne rekordy frekwencji – według danych Służby Parków Narodowych (National Park

¹ A Bill to Set Apart a Certain Tract of Land Lying Near the Head-Waters of the Yellowstone River as a Public Park, H.R.764 (December 18, 1871), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/42nd-congress/house-bill/764/text?s=6&r=3089-4> V 2025.

Service, NPS) odwiedziły je blisko 332 miliony turystów². Po sukcesie Yellowstone uwagę przyrodników zaczęła przyciągać również Alaska.

Zakupiony od Rosji przez Stany Zjednoczone w 1867 roku region przyciągał nie tylko poszukiwaczy złota czy zasobów naturalnych, lecz także podróżników, którzy szybko zaczęli dostrzegać potrzebę ochrony alaskańskiego ekosystemu³. Szczególnie istotną rolę w tej kwestii odegrał John Muir. Jego obserwacje na temat lodowców i „krajobrazów tak kompletnie niedających się opisać” przyczyniły się do wzrostu zainteresowania wartościami przyrodniczymi regionu⁴. W ślady Muira poszedł m.in. podróżnik Charles Alexander Sheldon, który podczas swoich wypraw w okolice dzisiejszego Parku Narodowego Denali dostrzegł konieczność trwałej ochrony miejscowej fauny. W sposób szczególny zależało mu na ocaleniu owiec Dalla, będących przedmiotem jego badań, a także kарибу, łosi czy niedźwiedzi grizzly⁵. To głównie dzięki jego staraniom w 1917 roku utworzono Mount McKinley National Park, nazwany tak, podobnie jak najwyższy szczyt Ameryki Północnej, na cześć prezydenta Williama McKinleya⁶.

Na terenie Alaski znajduje się obecnie osiem parków narodowych. Odwiedzających zachęca się do praktykowania tzw. ekoturystyki (ang. *ecotourism*), czyli odpowiedzialnego podróżowania, które chroni środowisko naturalne i wspiera lokalne społeczności. Idea ta jest promowana m.in. przez Międzynarodowe Towarzystwo Ekoturystyczne, NPS oraz lokalne organizacje⁷. Służba Parków Narodowych prowadzi działania edukacyjne, w których pokazuje turystom, jak minimalizować oddziaływanie na przyrodę, np. program *Nie zostawiaj śladu* (ang. *Leave No Trace*) propaguje zasady zachowania czystości, ochrony roślin i zwierząt oraz szanowania otoczenia podczas wypraw⁸. Dodatkowo lokalni przewodnicy i organizacje, takie jak Alaska Nature Guides czy Adventure Green Alaska, organizują sprzątanie szlaków oraz promują działania minimalizujące

² National Park Service, *Visitor Use Data: Annual Visitation Statistics Release*, 2024 [on-line:] <https://www.nps.gov/subjects/socialscience/visitor-use-statistics-dashboard.htm> – 4 V 2025.

³ F.A. Golder, *The Purchase of Alaska*, „The American Historical Review” Vol. 25, 1920, No. 3, s. 411-425.

⁴ J. Muir, *Travels in Alaska*, Boston 1915, s. 16.

⁵ K. Ross, *Pioneering Conservation in Alaska*, Boulder 2006, s. 135-143.

⁶ W.A. Dickey, *Discoveries in Alaska*, [w:] *Denali: A Literary Anthology*, ed. B. Sherwonit, Seattle 2000, s. 52-61.

⁷ I. Michler, *Ecotourism: An Obvious Panacea or a Looming Conundrum?*, The International Fund for Animal Welfare, 2024, [on-line:] <https://www.ifaw.org/international/journal/what-is-ecotourism> – 4 V 2025.

⁸ National Park Service, *Leave No Trace*, 2025, [on-line:] <https://www.nps.gov/dena/planyourvisit/leavenotrace.htm> – 4 V 2025.

negatywny wpływ turystyki na środowisko⁹. Park Narodowy Denali jest przykładem przestrzeni, w której założenia ekoturystyki są wykorzystywane do kreowania „zielonego i autentycznego” wizerunku Alaski jako stanu zaangażowanego w ochronę środowiska. Jednocześnie jest to miejsce wielu sprzeczności między promowaniem zrównoważonego rozwoju a trwającą eksploatacją zasobów naturalnych.

Punktem wyjścia tego artykułu jest hipoteza, iż federalne i stanowe działania podejmowane na rzecz ochrony środowiska na Alasce są często podporządkowywane interesom gospodarczym i politycznym, co prowadzi do napięć, widocznych w szczególności w relacjach z ludnością rdzenną oraz w strategiach promocyjnych stanu. Z tego powodu postawiono trzy pytania badawcze: W jaki sposób kompromisy prawne wpływały na relację pomiędzy eksploatacją zasobów naturalnych a ochroną przyrody i interesami ludności rdzennej? Jak Alaska wykorzystuje mechanizmy marketingowe do kreowania wizerunku „zielonego” stanu? Jakie konsekwencje może nieść za sobą rozwój ekoturystyki? Krytyczna analiza źródeł takich jak akty prawne, wypowiedzi amerykańskich prezydentów czy materiały marketingowe pozwala przedstawić, jak zmieniało się podejście władz federalnych i stanowych do kwestii środowiskowych i ekologicznych. W pracy wykorzystano również metodę studium przypadku, koncentrując się na Parku Narodowym Denali, co umożliwiło bardziej szczegółowe przedstawienie tych zależności.

OCHRONA PRZYRODY A EKSPLOATACJA ZASOBÓW – HISTORIA REFORM

Alaska, określana mianem *The Last Frontier* (z ang. Ostatnie Pogranicze), jest największym stanem USA, znacznie oddalonym od pozostałych. Hipoteza o wyjątkowości Alaski (ang. *Alaska exceptionality hypothesis*) zakłada rozbieżność pomiędzy Alaskńczykami a mieszkańcami pozostałych stanów w kwestii postrzegania dzikiej przyrody. Jednym z pierwszych opracowań, w którym termin ten został użyty, jest publikacja Gregory’ego Browna, badacza zajmującego się polityką środowiskową. Zgodnie z tą hipotezą ludzie zamieszkujący najbardziej wysunięty na północ region USA mają być bardziej pragmatyczni i mają traktować otaczające ich środowisko jako przestrzeń do wykorzystania, zarówno w celach

⁹ Adventure Green Alaska, *Why Sustainable Tourism?*, 2023, [on-line:] <https://www.adventure-greenalaska.org> – 4 V 2025.

turystycznych, jak i gospodarczych. Dla wielu osób przybywających do Alaski obraz dzikiej i nieskażonej natury z czasem ustępuje miejsca perspektywie, w której przyroda staje się nieodzownym elementem codziennego życia. Wyjątkowość Alaski nie opiera się więc tylko na geograficznej odległości od pozostałej części państwa, ale objawia się również w postrzeganiu natury jako zasobu, z którego można czerpać¹⁰. Polski reportaż *Alaska. Przystanek na krańcu świata* autorstwa Damiana Hadasia jest przykładem, jak stan ten postrzegają odbiorcy także spoza Ameryki. Alaska została ukazana jako przestrzeń piękna i surowa, ale też pełna wyzwań społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Opiswane przez autora spotkania z lokalną społecznością odsłaniają mniej znaną stronę tego stanu: życie z dala od infrastruktury, samotność, rosnący wpływ zmian klimatycznych itd. Zainteresowanie książką w Polsce potwierdza, że fascynacja Alaską nie ogranicza się tylko do samych Stanów Zjednoczonych czy Ameryki Północnej¹¹.

Chęć ochrony unikalnej przyrody była często przeszkodą w eksploatacji m.in. złóż ropy na Alasce. Profesor George J. Busenberg w swojej pracy *Oil and Wilderness in Alaska: Natural Resources, Environmental Protection, and National Policy Dynamics* wyróżnia trzy okresy reform politycznych, ważne z punktu widzenia konfliktu między zwolennikami udostępniania terenów chronionych pod wydobycie ropy a osobami chcącymi zachować środowisko naturalne od zniszczenia¹². W 1968 roku na północy stanu, w Prudhoe Bay, odkryto jedno z największych złóż ropy naftowej w Ameryce Północnej. Rozważano wiele możliwości transportu ropy na południe, m.in. z wykorzystaniem dróg i kolei, co mogłoby pozytywnie oddziaływać na dalszy rozwój regionu. Przeprowadzono testowe przewozy ropy tankowcem Manhattan, przystosowanym do łamania lodu, aby sprawdzić możliwość wykorzystania Przejścia Północno-Zachodniego jako drogi transportu. Choć statek poradził sobie z lodem, surowymi i zmieniającymi warunkami arktycznymi, gruba pokrywa lodowa, silne prądy morskie oraz krótki sezon żeglowny były utrudnieniem dla regularnych i bezpiecznych rejsów. Wysokie koszty oraz ryzyko związane z żeglugą doprowadziły do rezygnacji z tej formy transportu na rzecz bardziej dostępnych szlaków¹³. Ze względu

¹⁰ G. Brown, *Alaska Exceptionality Hypothesis: Is Alaska Wilderness Really Different?*, [w:] *Wilderness in the Circumpolar North: Searching for Compatibility in Ecological, Traditional, and Ecotourism Values*, eds A.E. Watson, L. Alessa, J. Sproull, Anchorage, U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station, 2002, s. 105-114.

¹¹ D. Hadaś, *Alaska. Przystanek na końcu świata*, Poznań 2021.

¹² G.J. Busenberg, *Oil and Wilderness in Alaska: Natural Resources, Environmental Protection, and National Policy Dynamics*, Washington, D.C. 2013, s. 1-10.

¹³ M. Gabryś, *Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre'a Elliotta Trudeau, 1968-1984*, Kraków 2010, s. 211-228.

na te trudności zdecydowano o budowie rurociągu o długości blisko 1290 kilometrów, który miał doprowadzać wydobytą na północy ropę do specjalnie przygotowanego portu. Inwestycja wzbudziła jednak sprzeciw m.in. rdzennych mieszkańców Alaski – to przez ich tereny miała przebiegać instalacja – oraz ekologów, którzy obawiali się degradacji środowiska, w tym zniszczenia wiecznej zmarzliny, którą miał przecinać rurociąg¹⁴. Przygotowany na zlecenie Biura do spraw Indian (Bureau of Indian Affairs, BIA) raport wskazywał, że w okolicy tej inwestycji mogło zamieszkiwać około 10 tysięcy rdzennych mieszkańców, co stanowiło wówczas 20% ich całkowitej populacji na Alasce¹⁵.

Dzięki zapisom Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) z 1971 roku utworzono regionalne i lokalne korporacje rdzennych mieszkańców (ang. *native corporations*), poprzez które przekazano pieniądze i ziemię w zamian za umożliwienie realizacji projektu¹⁶. Ustawa ANCSA odegrała kluczową rolę w kształtowaniu nowego modelu relacji między rdzenną ludnością a rządem federalnym. Zamiast tradycyjnych struktur plemiennych rdzennym społecznościom przyznano status udziałowców w korporacjach zarządzających ziemią i środkami finansowymi. Ten model budzi jednak kontrowersje, gdyż w praktyce nie gwarantowano tym grupom udziału w procesach decyzyjnych dotyczących np. wydobywania ropy czy budowania infrastruktury, a jedynie zapewniano odszkodowania. Trans-Alaska Pipeline Authorization Act (TAPA), podpisana przez Richarda Nixona w 1973 roku, oficjalnie zezwoliła na budowę rurociągu przecinającego Alaskę. Z uwagi na trwający wówczas kryzys naftowy ustawa ograniczała możliwość wniesienia odwołań do sądu przez przeciwników projektu, co pozwoliło przyspieszyć jego realizację. Wprowadzono jednak standardy techniczne i środowiskowe, które miały być odpowiedzią na obawy ekologów¹⁷. Ustawa TAPA stała się ważnym precedensem prawnym, wykorzystywanym również dziś przy realizacji kontrowersyjnych inwestycji o dużym znaczeniu strategicznym. Władze federalne, a także stanowe powołują się na nią, gdy uważają, że dany projekt służy interesowi państwowemu lub regionalnemu, co pozwala im na szybsze i skuteczniejsze przeprowadzenie inwestycji mimo sprzeciwu różnych grup

¹⁴ G.J. Busenberg, *op. cit.*, s. 34-40.

¹⁵ Education Systems Resources Corporation, *A Study of the Impact of the Proposed Trans-Alaska Pipeline on the Alaska Native Population*, 1971, [on-line:] <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=en.35556021304290&seq=4> – 4 V 2025.

¹⁶ Alaska Native Claims Settlement Act, Pub. L. 92-203 (December 18, 1971), 85 Stat. 688, Govinfo.gov, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-10354/pdf/COMPS-10354.pdf> – 4 V 2025.

¹⁷ Trans-Alaska Pipeline Authorization Act, Pub. L. 93-153 (August 18, 1990), 87 Stat. 584, Govinfo.gov, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-5339/pdf/COMPS-5339.pdf> – 4 V 2025.

społecznych. Należy jednak podkreślić, że obecne procedury prawne i środowiskowe są bardziej rozbudowane niż w latach 70., a wpływ społeczny i ekologiczny danego projektu podlega dziś znacznie ściślejszej kontroli¹⁸.

Odkrycie ropy oraz podpisanie ustaw ANCSA i TAPA wzbudzało obawy co do przyszłości alaskańskiej przyrody. W związku z nimi w 1980 roku prezydent Jimmy Carter podpisał ustawę Alaska National Interest Lands Conservation Act (ANILCA), będącą złożonym kompromisem pomiędzy troską o naturę, eksploatacją zasobów naturalnych, wykorzystywaniem przyrody do celów rekreacyjnych i prawami ludności rdzennej. Demokrata, dla którego ochrona obszaru 49. stanu była jednym z kluczowych priorytetów w kwestii ochrony środowiska, podczas podpisywania ustawy mówił m.in.:

Jako naród zostaliśmy pobłogosławieni obfitością zasobów naturalnych. Zostaliśmy również pobłogosławieni obfitością cudów natury (...). Jednak dopiero teraz uczymy się, jak korzystać z jednego, nie niszcząc drugiego. Nie możemy pozwolić, aby trudności dnia codziennego przeszkodziły nam w wysiłkach na rzecz poprawy jakości naszego życia. Nie możemy pozwolić, aby nasze pragnienie postępu w dziedzinie energii i technologii przeważało nad troską o naszą ziemię, o naszą wodę i powietrze, a także o rośliny i zwierzęta, które dzielą z nami wszystkie te cenne, niezbędne zasoby. Za każdym razem, gdy wydobywamy minerały lub wiercimy studnie, za każdym razem, gdy ignorujemy erozję, niszczymy wydmy, tamujemy rzekę, wyrzucamy śmieci czy przyczyniamy się do zanieczyszczenia, zmieniamy żywą Ziemię¹⁹.

Ustawa ANILCA włączyła do federalnych systemów ochrony przyrody na Alasce obszar o wielkości ponad 42,5 miliona hektarów. Przyczyniła się także do utworzenia, we współpracy z Kanadą, transnarodowych obszarów chronionych oraz do rozszerzenia terenów Narodowego Arktycznego Rezerwatu Przyrody (Arctic National Wildlife Refuge, ANWR), jednego z największych w USA, obejmującego tundrę, rzeki i obszary przybrzeżne, będące schronieniem dla karibu, niedźwiedzi polarnych i wielu ptaków²⁰. W wyniku kompromisu wprowadzono

¹⁸ G.J. Busenberg, *op. cit.*, s. 42-43.

¹⁹ J. Carter, *Remarks on Signing Into Law the Alaska National Interest Lands Conservation Act*, December 2, 1980, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucsb.edu/node/251183> – 4 V 2025.

²⁰ J.C. Koch et al., *A Comparison of Contemporary and Historical Hydrology and Water Quality in the Foothills and Coastal Plain of the Arctic National Wildlife Refuge, Arctic Slope, Northern Alaska*, 2024, [on-line:] <https://pubs.usgs.gov/sir/2024/5008/sir20245008.pdf> – 4 V 2025.

jednak w części ANWR ustępstwa dotyczące działalności wydobywczej oraz pozwolono ludności rdzennej na tradycyjne polowania i rybołówstwo²¹.

Z punktu widzenia Busenberga istotnym wydarzeniem dla reform politycznych w zakresie polityki ochrony środowiska była także katastrofa tankowca Exxon Valdez w 1989 roku. W wyniku błędu załogi statek przewożący ładunek ropy przetransportowanej do portu rurociągiem Trans-Alaska osiadł na mieliźnie Bligh Reef. Doszło do przebicia większości zbiorników, czego skutkiem był wyciek około 41 milionów litrów ropy, która rozlewając się na obszarze ponad 1600 kilometrów w pobliżu wybrzeża Alaski, spowodowała ogromne zniszczenia²². Prezydent George H.W. Bush nazwał to wydarzenie „jedną z największych tragedii środowiskowych w historii Stanów Zjednoczonych”²³. W odpowiedzi na katastrofę Kongres USA uchwalił Oil Pollution Act of 1990 (OPA 90), która wzmocniła przepisy dotyczące bezpieczeństwa transportowania ropy. Nakazano stopniowe wprowadzenie tankowców z podwójnym poszyciem, które miało być mniej narażone na uszkodzenia. Zapisy wpłynęły na rynek produkcji takich statków, co w konsekwencji doprowadziło do pojawienia się tak zabezpieczonych tankowców również w innych państwach. W samej Alasce ustanowiono nowe wymagania dotyczące reakcji na ewentualne wycieki ropy, poprawiono jakość prognoz pogody i system pomiarów lodu morskiego. Na terenach najbardziej dotkniętych katastrofą podjęto intensywne działania ochronne, obejmujące oczyszczanie środowiska, rehabilitację zniszczonych siedlisk oraz wsparcie dla dzikiej fauny, a także rozbudowano systemy wczesnego ostrzegania, co pozwoliło na skuteczniejszą ochronę i szybszą reakcję na ewentualne zagrożenia²⁴.

Reformy wprowadzone przez Oil Pollution Act of 1990 objęły m.in. obowiązek opracowania szczegółowych planów reagowania na wycieki ropy, zwiększenie odpowiedzialności finansowej firm naftowych oraz ustanowienie funduszu kompensacyjnego na wypadek szkód środowiskowych i społecznych. Przepisy te wprowadziły częściową ochronę ludności rdzennej oraz przyrody, jednocześnie umożliwiły kontynuację wydobywania surowców, jednak już z większym poszanowaniem środowiska naturalnego²⁵.

²¹ Alaska National Interest Lands Conservation Act, H.R.39 (December 2, 1980), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-bill/39> – 4 V 2025.

²² G.J. Busenberg, *op. cit.*, s. 84-85.

²³ G. Peters, J.T. Woolley, *White House Fact Sheet on Federal Assistance for the Alaskan Oil Spill Cleanup*, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucs.edu/node/248124> – 4 V 2025.

²⁴ Oil Pollution Act of 1990, H.R.1465 (August 18, 1990), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/house-bill/1465> – 4 V 2025.

²⁵ G.J. Busenberg, *op. cit.*, s. 85-98.

EKOTURYSTYKA W PARKU NARODOWYM DENALI – WYZWANIA I KORZYŚCI

Park Narodowy Denali jest szczególnym miejscem dla Alaski. Ma on być symbolem „zielonego” wizerunku stanu, który poprzez promocję zrównoważonej ekoturystyki przyciąga wielu turystów chcących podróżować w odpowiedzialny sposób. Według dokumentu zatytułowanego *Soaring to the Future: Barrow Comprehensive Plan 2015-2035*, przedstawiającego plany rozwoju miasta Utqiagvik (wcześniej Barrow), będącego stolicą okręgu North Slope, „turystyka wzmocni lokalne społeczności”. Także według mieszkańców jest ona „mocną stroną miasta”²⁶.

Według Davida A. Fennella, badającego etykę w turystyce i kwestie moralne związane z wykorzystywaniem w tym celu zwierząt, pojęcie ekoturystyki wciąż pozostaje niejasne. W artykule *A Content Analysis of Ecotourism Definitions* Fennell przeanalizował kilkadziesiąt definicji, które w zależności od czasu powstania czy twórcy kładą nacisk na inne elementy. Najczęściej odnoszą się do: „miejsc rozwoju ekoturystyki, ochrony, kultury, korzyści dla lokalnej społeczności czy edukacji”²⁷. Choć ekoturystyka bywa przedstawiana jako optymalna forma zrównoważonego podróżowania, w przypadku Parku Narodowego Denali jej realizacja okazuje się bardziej złożona. Badania NPS wskazują, że w 2022 roku odwiedzający ten park wydali około 475 mln USD, co pomogło utrzymać 6640 miejsc pracy w lokalnych społecznościach²⁸. Jednakże ograniczona ilość zasobów czy brak stałych mechanizmów zapewniających jak najbardziej sprawiedliwe dzielenie korzyści mogą ograniczać możliwości rozwoju ludności rdzennej. Zainteresowanie zrównoważonym podróżowaniem może być różne w zależności od czasu, miejsca czy niespodziewanych zdarzeń²⁹. Z uwagi na ograniczenia związane z wybuchem pandemii COVID-19 liczba odwiedzających obszar, na którym znajduje się najwyższy szczyt Ameryki Północnej, zmalała niemal dwunastokrotnie. W kolejnych latach nastąpiło stopniowe odbudowywanie się ruchu turystycznego: w 2022 roku park odwiedziło niemal 428 tysięcy

²⁶ Cyt. za: K. Hillmer-Pegram, *Integrating Indigenous Values with Capitalism through Tourism: Alaskan Experiences and Outstanding Issues*, „Journal of Sustainable Tourism” Vol. 24, 2016, No. 8-9, s. 1194-1210.

²⁷ D.A. Fennell, *A Content Analysis of Ecotourism Definitions*, „Current Issues in Tourism” Vol. 4, 2001, No. 5, s. 403-421.

²⁸ National Park Service, *National Park Tourism in Alaska Contributes \$1.79 Billion to State Economy* [komunikat prasowy], 21 VIII 2023, [on-line:] https://www.nps.gov/orgs/1840/alaska-ecom2023.htm?utm_source=chatgpt.com – 4 V 2025.

²⁹ J. Coria, E. Calfucura, *Ecotourism and the Development of Indigenous Communities: The Good, the Bad, and the Ugly*, „Ecological Economics” Vol. 73, 2012, s. 47-55.

osób. W 2023 roku było to już blisko 500 tysięcy turystów, co oznacza powrót do poziomu zbliżonego do tego sprzed pandemii³⁰.

MARKETING I POLITYKA – PRZYPADEK ALASKI I PARKU NARODOWEGO DENALI

Alaska jest bardzo aktywnie promowana w kampaniach promocyjnych m.in. w ramach programu Travel Alaska, który został utworzony przez Stowarzyszenie Branży Turystycznej Alaski (Alaska Travel Industry Association, ATIA). Projekt ten nie tylko skierowany jest do odbiorców w USA, lecz także ma charakter międzynarodowy. Obejmuje działania on-line, w tym wykorzystywanie social mediów, czy pojawianie się na wydarzeniach krajowych i zagranicznych skierowanych do operatorów turystycznych wycieczek. Według planu marketingowego przygotowanego na rok fiskalny 2024-2025 szczególny nacisk powinien być położony na rozwój trzech obszarów: promowania Alaski jako całorocznego celu podróży, prezentowania kultury rdzennych mieszkańców oraz rozwoju zrównoważonej turystyki, która zyskuje na znaczeniu, gdyż podróżni coraz częściej szukają miejsc, które priorytetowo podchodzą do ochrony lokalnego środowiska, kultury, społeczności i gospodarki. Travel Alaska wyznaczyło Los Angeles, Nowy Jork, Dallas, Tampę i Minneapolis jako najważniejsze miasta, z których przy pomocy kampanii marketingowych i mediów społecznościowych chce pozyskać jak najwięcej osób zainteresowanych ekoturystyką³¹.

Pomimo kreowania „autentycznego” obrazu Alaski i wielu ustaw mających zapewniać szczególną ochronę środowiska naturalnego w przypadku eksploatacji zasobów naturalnych, podejmowane inwestycje są nadal bardzo kontrowersyjne. Poprzez Executive Order 14153, z 2025 roku, który w dodatku został nazwany *Unleashing Alaska's Extraordinary Resource Potential*, administracja prezydenta Donalda Trumpa, powołując się na bezpieczeństwo narodowe, postanowiła w sposób priorytetowy rozwijać sektor LNG na Alasce i tworzyć niezbędną w tym celu infrastrukturę. W związku z tym wycofano Secretarial Order 3401 z 2021 roku nakazujący tymczasowe wstrzymanie wszelkich działań w Arctic National Wildlife Refuge, które dotyczyły *Coastal Plain Oil i Gas Leasing*

³⁰ National Park Service, *Park Statistics* [komunikat prasowy], 9 VII 2025, [on-line:] <https://www.nps.gov/dena/learn/management/statistics.htm> – 4 V 2025.

³¹ Travel Alaska, *Fiscal Year 2024-25. Marketing Plan*, 2024, [on-line:] https://www.alaskatia.org/sites/default/files/2024-09/AKFY24-25_Marketing%20Plan%20Final%20Optimized.pdf – 4 V 2025.

Program, a także odrzucono wniosek o ustanowienie szczególnego dla ludności rdzennej miejsca na terenie Arctic National Wildlife Refuge. Dodatkowo nowe rozporządzenie wykonawcze prezydenta zakłada znalezienie i ocenienie zasobów publicznych i prywatnych, niezbędnych do natychmiastowego osiągnięcia rozwoju i eksportu zasobów energetycznych z Alaski, w tym rurociągu Trans-Alaska. Jak podkreśla Trump, wymaga to „natychmiastowego zakończenia ataku na suwerenność Alaski”³².

Park Narodowy Denali, a w szczególności znajdujący się na jego obszarze szczyt, jest przedmiotem długotrwałych sporów dotyczących równoważenia ochrony przyrody oraz interesów i tradycji rdzennych mieszkańców czy zarządzania wzrastającym ruchem turystycznym. Tereny sąsiadujące z parkiem zamieszkuje pięć grup rdzennych: Dena'ina, Koyukon, Lower Tanana, Upper Kuskokwim i Western Ahtna. Ludność ta przez wiele lat utrzymywała głębokie relacje z ziemią, zwierzętami i roślinami, opierając swoje życie na zrównoważonym korzystaniu z lokalnych zasobów. Pomimo kolonizacji i rozwoju turystyki wiele ich tradycyjnych praktyk jest nadal przekazywanych z pokolenia na pokolenie, np. odławianie maksymalnie jednej sztuki zwierząt z danego stada, tak by utrzymać rozwój danego gatunku. Równocześnie jednak społeczności te często zmagają się z marginalizacją i ograniczonym wpływem na podejmowanie decyzji dotyczących parków narodowych. Chociaż National Park Service coraz częściej odwołuje się do konieczności współpracy z ludnością rdenną, w praktyce jej rola bywa wciąż ograniczana jedynie do funkcji symbolicznych, takich jak przyciąganie kolejnych turystów zainteresowanych lokalną kulturą³³.

Park Narodowy Denali został utworzony na mocy ustawy Kongresu z 1917 roku i początkowo nosił nazwę Mount McKinley National Park³⁴. Kwestia tego, jak powinien nazywać się najwyższy szczyt Stanów Zjednoczonych, a tym samym obejmujący go obszar chroniony, jest przedmiotem nieustannej debaty politycznej. Określenie „Denali” w językach ludności rdzennej zamieszkującej w pobliżu oznacza coś wielkiego lub najwyższego. Nazwa upamiętniająca Prezydenta Williama McKinley'a, który został w 1901 roku zamordowany, zaczęła pojawiać się na mapach tworzonych przez rząd federalny już w trakcie trwania

³² Donald J. Trump (2nd Term), Executive Order 14153, Federal Register 2025, [on-line:] <https://www.federalregister.gov/documents/2025/01/29/2025-01955/unleashing-alaskas-extraordinary-resource-potential> – 4 V 2025.

³³ K.M. Green et al., *Pathways to Subsistence Management in Alaska National Parks: Perspectives of Harvesters and Agency Staff*, „People and Nature” Vol. 4, 2022, No. 6, s. 1618-1678.

³⁴ An Act to Establish the Mount McKinley National Park, in the Territory Alaska, S. 5716, [on-line:] <https://www.visitthecapitol.gov/artifact/s-5716-act-establish-mount-mckinley-national-park-territory-alaska-january-10-1917> – 4 V 2025.

jego kadencji. Od tego czasu wielokrotnie podejmowano próby powrotu do rdzennej nazwy, jednak z powodu sprzeciwu Kongresmenów z Ohio – McKinley był tam gubernatorem – nie udało się do tego doprowadzić. Dopiero w 2015 roku zmieniono nazwę najwyższego amerykańskiego szczytu. Prezydent Barack Obama ogłosił swoją decyzję podczas wizyty na Alasce³⁵. Jednakże nie zakończyło to sporów w tej kwestii, gdyż 10 lat później Donald Trump odwołał tę decyzję, argumentując w swoim Executive Order 14156, że w ten sposób zostanie uhonorowany 25. prezydent USA – za „poświęcenie życia dla naszego wspaniałego narodu”³⁶.

ZAKOŃCZENIE

Rozwój ekoturystyki na Alasce, a szczególnie w Parku Narodowym Denali, ukazuje rzeczywistość, w której próbuje się pogodzić interesy wielu grup społecznych – turystów, ekologów, ludności rdzennej, firm wydobywczych czy wreszcie kolejnych administracji – z ochroną przyrody. Alaska, choć obdarzona niesamowicie bogatymi złożami cennych minerałów, jest także skarbem pod względem przyrodniczym. Stan, mimo że przedstawiany jako „dziki i autentyczny”, czerpie dochody z tytułu eksploatacji ropy i innych zasobów naturalnych. Niestety, pomimo dążenia do zrównoważonego rozwoju promowanie ekoturystyki jako najlepszej formy podróżowania wiąże się z wieloma wyzwaniami. Najważniejsze z nich dotyczą ludności rdzennej i jej udziału w korzyściach płynących z pojawiania się kolejnych turystów. Choć ustawy takie jak ANCSA czy ANILCA miały zagwarantować prawa ludności rdzennej do ziemi i jej zasobów, w praktyce często prowadziły do ograniczenia ich autonomii przez podporządkowanie tradycyjnych struktur wymogom rynkowym. Wiele wspólnot wskazuje na brak realnych konsultacji przy planowaniu dużych inwestycji oraz trudności z zachowaniem duchowej więzi z przodkami i terytorium. Przedstawianie Alaski przez pryzmat „dzikiej natury”, miejsca niemal pozbawionego ludzkiej obecności, jest fałszywym obrazem tego stanu. Przyszłość ochrony środowiska 49. stanu USA, eksploatacji jego zasobów, a także rozwoju ekoturystyki w tym regionie

³⁵ B. Obama, *Remarks at Kotzebue Middle High School in Kotzebue, Alaska*, September 2, 2015, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucsb.edu/node/310337> – 4 V 2025.

³⁶ Donald J. Trump (2nd Term), Executive Order 14172, Federal Register, 2025, [on-line:] <https://www.federalregister.gov/documents/2025/01/31/2025-02096/restoring-names-that-honor-american-greatness> – 4 V 2025.

powinna opierać się na uwzględnianiu interesów wielu stron, ze szczególnym poszanowaniem praw i tradycji ludności rdzennej – tak, aby jej głos nie był jedynie dodatkiem w strategiach marketingowych, ale fundamentem odpowiedzialnego zarządzania środowiskiem. W ten sposób Alaska być może nie musiałaby kreować swojego wizerunku za pomocą sztucznych kampanii marketingowych, a współpraca pomiędzy różnymi grupami społecznymi i ich interesami mogłaby stać się symbolem, który sam w sobie przyciągałby kolejne osoby pragnące odwiedzić ten wyjątkowy region.

BIBLIOGRAFIA

- A Bill to Set Apart a Certain Tract of Land Lying Near the Head-Waters of the Yellowstone River as a Public Park, H.R.764 (December 18, 1871), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/42/llhb/H.R.764.pdf>.
- Adventure Green Alaska, *Why Sustainable Tourism?*, 2023, [on-line:] <https://www.adventuregreenalaska.org>.
- Alaska National Interest Lands Conservation Act, H.R.39 (December 2, 1980), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-bill/39>.
- Alaska Native Claims Settlement Act, Pub. L. 92-203 (December 18, 1971), 85 Stat. 688, Govinfo.gov, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-85/pdf/STATUTE-85-Pg688.pdf>.
- An Act to Establish the Mount McKinley National Park, in the Territory Alaska, S. 5716, [on-line:] <https://www.visitthecapitol.gov/artifact/s-5716-act-establish-mount-mckinley-national-park-territory-alaska-january-10-1917>.
- Brown G., *Alaska Exceptionality Hypothesis: Is Alaska Wilderness Really Different?*, [w:] *Wilderness in the Circumpolar North: Searching for Compatibility in Ecological, Traditional, and Ecotourism Values*, eds A.E. Watson, L. Alessa, J. Sproull, Anchorage, U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station, 2002, s. 105-114.
- Busenberg G.J., *Oil and Wilderness in Alaska: Natural Resources, Environmental Protection, and National Policy Dynamics*, Washington, D.C. 2013.
- Carter J., *Remarks on Signing Into Law the Alaska National Interest Lands Conservation Act*, December 2, 1980, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucsb.edu/node/251183>.
- Coria J., Calfucura E., *Ecotourism and the Development of Indigenous Communities: The Good, the Bad, and the Ugly*, „Ecological Economics” Vol. 73, 2012, s. 47-55.
- Dickey W.A., *Discoveries in Alaska*, [w:] *Denali: A Literary Anthology*, ed. B. Sherwonit, Seattle 2000, s. 52-61.

- Donald J. Trump (2nd Term), Executive Order 14153, Federal Register 2025, [on-line:] <https://www.federalregister.gov/documents/2025/01/29/2025-01955/unleashing-alaskas-extraordinary-resource-potential>.
- Donald J. Trump (2nd Term), Executive Order 14172, Federal Register, 2025, [on-line:] <https://www.federalregister.gov/documents/2025/01/31/2025-02096/restoring-names-that-honor-american-greatness>.
- Education Systems Resources Corporation, *A Study of the Impact of the Proposed Trans-Alaska Pipeline on the Alaska Native Population*, 1971, [on-line:] <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ien.35556021304290&seq=4>.
- Fennell D.A., *A Content Analysis of Ecotourism Definitions*, „Current Issues in Tourism” Vol. 4, 2001, No. 5, s. 403-421.
- Gabrys M., *Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre’a Elliotta Trudeau, 1968-1984*, Kraków 2010, s. 211-228.
- Golder F.A., *The Purchase of Alaska*, „The American Historical Review” Vol. 25, 1920, No. 3, s. 411-425, <https://doi.org/10.2307/1836879>.
- Green K.M. et al., *Pathways to Subsistence Management in Alaska National Parks: Perspectives of Harvesters and Agency Staff*, „People and Nature” Vol. 4, 2022, No. 6, s. 1618-1678.
- Hadaś D., *Alaska. Przystanek na końcu świata*, Poznań 2021.
- Hillmer-Pegram K., *Integrating Indigenous Values with Capitalism through Tourism: Alaskan Experiences and Outstanding Issues*, „Journal of Sustainable Tourism” Vol. 24, 2016, No. 8-9, s. 1194-1210.
- Koch J.C. et al., *A Comparison of Contemporary and Historical Hydrology and Water Quality in the Foothills and Coastal Plain of the Arctic National Wildlife Refuge, Arctic Slope, Northern Alaska*, 2024, [on-line:] <https://pubs.usgs.gov/sir/2024/5008/sir20245008.pdf>.
- Michler I., *Ecotourism: An Obvious Panacea or a Looming Conundrum?*, The International Fund for Animal Welfare, 2024, [on-line:] <https://www.ifaw.org/international/journal/what-is-ecotourism>.
- Muir J., *Travels in Alaska*, Boston 1915.
- National Park Service, *Leave No Trace*, 2025, [on-line:] <https://www.nps.gov/dena/plan-yourvisit/leavenotrace.htm>.
- National Park Service, *National Park Tourism in Alaska Contributes \$1.79 Billion to State Economy* [komunikat prasowy], 21 VIII 2023, [on-line:] https://www.nps.gov/orgs/1840/alaskaecom2023.htm?utm_source=chatgpt.com.
- National Park Service, *Park Statistics* [komunikat prasowy], 9 VII 2025, [on-line:] <https://www.nps.gov/dena/learn/management/statistics.htm>.
- National Park Service, *Visitor Use Data: Annual Visitation Statistics Release*, 2024, [on-line:] <https://www.nps.gov/subjects/socialscience/visitor-use-statistics-dashboard.htm>.

- Obama B., *Remarks at Kotzebue Middle High School in Kotzebue, Alaska*, September 2, 2015, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucsb.edu/node/310337>.
- Oil Pollution Act of 1990, H.R.1465 (August 18, 1990), Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/house-bill/1465>.
- Peters G., Woolley J.T., *White House Fact Sheet on Federal Assistance for the Alaskan Oil Spill Cleanup*, The American Presidency Project, [on-line:] <https://www.presidency.ucsb.edu/node/248124>.
- Ross K., *Pioneering Conservation in Alaska*, Boulder 2006.
- Trans-Alaska Pipeline Authorization Act, Pub. L. 93-153 (August 18, 1990), 87 Stat. 584, Govinfo.gov, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-5339/pdf/COMPS-5339.pdf>.
- Travel Alaska, *Fiscal Year 2024-25. Marketing Plan*, 2024, [on-line:] https://www.alaska-tia.org/sites/default/files/2024-09/AKFY24-25_Marketing%20Plan%20Final%20Optimized.pdf.

KLAUDIA GÓRECKA

Studentka amerykanistyki II stopnia w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych oraz politologii II stopnia w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Absolwentka studiów I stopnia na kierunku amerykanistyka. Do jej zainteresowań badawczych należą: systemy wyborcze – ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań opartych na głosowaniu preferencyjnym – oraz polityka wewnętrzna Stanów Zjednoczonych.

MARTYNA ŻUREK

Uniwersytet Jagielloński

Delegitymizacja roli przywódczej Stanów Zjednoczonych w ramach UNFCCC

The Delegitimization of the United States' Leadership Role within the UNFCCC

ABSTRAKT

Od czasu sporządzenia Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu minęło już ponad 30 lat. Stany Zjednoczone były jednym z sygnatariuszy tej umowy. W Rio de Janeiro prezydent George H.W. Bush wyraził chęć objęcia przywództwa w walce z międzynarodowym problemem klimatycznym. W niniejszym artykule podjęta zostanie refleksja nad dalszymi działaniami Stanów Zjednoczonych w ramach Konferencji Stron (COP). Autorka analizuje rolę przywódczą tego państwa i zwraca uwagę na jego miejsce w tworzeniu międzynarodowych umów klimatycznych, takich jak protokół z Kioto i porozumienie paryskie. Jednocześnie zauważa powolną, ale widoczną delegitymizację USA nie tylko jako globalnego przywódcy, lecz także członka Konferencji Stron. Spowodowane to jest niespójną polityką kolejnych prezydentów USA, w szczególności dostrzegalną w działaniach Donalda Trumpa, który w 2025 roku ponownie wycofał państwo z porozumienia paryskiego.

Słowa kluczowe: Stany Zjednoczone, UNFCCC, zmiany klimatyczne, przywództwo klimatyczne, międzynarodowa polityka klimatyczna

ABSTRACT

It has been over thirty years since the establishment of the United Nations Framework Convention on Climate Change. The United States was one of the signatories to the

agreement. In Rio de Janeiro, President George H.W. Bush expressed the readiness of the U.S. to become the leader in combating the global climate change problem. This article examines subsequent actions of the United States within the Conference of the Parties (COP). It analyzes the leadership role of the country and draws attention to its role in the creation of international climate agreements such as the Kyoto Protocol and Paris Agreement. At the same time, it notes the slow but noticeable delegitimization of the United States, not only as a global leader, but also as a member of the COP. This is caused by the inconsistent policies of consecutive U.S. presidents, particularly evident in the country's repeated withdrawal from Paris Agreement by Donald J. Trump in 2025.

Keywords: United States, UNFCCC, climate change, climate leadership, international climate change policy

WSTĘP

Współczesny model ochrony środowiska oraz wynikająca z niego świadomość klimatyczna zapoczątkowane zostały w latach 60. i 70. XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Opublikowana w 1962 roku książka Rachel Carson *Silent Spring* była czynnikiem zapalnym do rozwoju ruchu środowiskowego w USA. Carson swoją pracą uświadomiła zarówno miliony Amerykanów, jak i rząd na temat niekontrolowanego użycia pestycydów i ich wpływu na środowisko. Był to impuls, który doprowadził do sformułowania pierwszych regulacji prawnych. Niedługo później, w roku 1970, amerykański senator Gaylord Nelson erygował pierwszy Dzień Ziemi¹, który wszedł do kalendarzy na całym świecie. Z działań Nelsona zrodziła się nowa fala świadomości środowiskowej, która zaowocowała powstaniem Agencji Ochrony Środowiska (EPA), powołanej w lipcu tego samego roku przez prezydenta Richarda Nixona. Stany Zjednoczone można więc uważać za kolebkę współczesnego ruchu ekologiczno-środowiskowego, jednak w ciągu ostatnich 20 lat amerykańskie podejście do klimatu i działalności na jego rzecz zmieniało się dramatycznie.

Wraz z końcem zimnej wojny USA przyjęły pozycję światowego mocarstwa. Można było oczekiwać, że jako kraj ze znaczącą historią aktywności ekologicznej zajmą one miejsce lidera w walce ze zmianami klimatycznymi na arenie

¹ Nelson został zmobilizowany do ustanowienia Dnia Ziemi przez katastrofę naturalną, jaką był wyciek ropy w Santa Barbara w 1969 roku – największy w historii ówczesnych Stanów Zjednoczonych. Zorganizowane przez senatora z Wisconsin wydarzenie polegało na spotkaniach dyskusyjnych dotyczących problemów środowiskowych, które organizacyjnie powielały schemat zastosowany w rozmowach odnoszących się do wojny w Wietnamie.

międzynarodowej. Jednak od przyjętej w 1992 roku Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) mija ponad 30 lat, a reputacja USA w tej jednostce w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) określona może być jako negatywna. Z państwa, które współpracowało ze światem w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych i przewodziło powstawaniu traktatów międzynarodowych mówiących o przeciwdziałaniu zmianom klimatu, Stany Zjednoczone zmieniły się w obojętnego, niewspółpracującego członka tej instytucji. Można więc postawić tezę, że wraz z upływem czasu nastąpiła delegitymizacja pozycji Stanów Zjednoczonych w UNFCCC. Pojawiają się wobec tego pytania: Co jest powodem takiej sytuacji? Jakie wydarzenia doprowadziły do takiego stanu rzeczy? Czy ostatnie dwadzieścia lat obecności Stanów Zjednoczonych w ramowej konwencji to tylko okres spadkowy dla ich reputacji? Czy obecnie istnieje jeszcze miejsce dla USA w międzynarodowej polityce klimatycznej? Aby móc odpowiedzieć na te pytania i postawioną tezę, autorka prześledzi w poniższym artykule historię udziału Stanów Zjednoczonych w międzynarodowych inicjatywach klimatycznych w ramach ONZ. Dzięki przeprowadzonej analizie możliwe będzie dostrzeżenie trendów, pozwalających na zweryfikowanie postawionego twierdzenia i udzielenie odpowiedzi na towarzyszące mu pytania.

ROLA USA W ŚWIATOWEJ POLITYCE KLIMATYCZNEJ

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie klimatu podpisana została podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska i Rozwoju w Rio de Janeiro w 1992 roku, zwanej Szczytem Ziemi. Dla wielu konferencja była zawodem, choć dla większości był to ogromny sukces. Konwencja uznała zmiany klimatyczne za poważne zagrożenie dla całego globu i ustanowiła podstawy dla przyszłych działań, takich jak długoterminowa stabilizacja poziomu gazów cieplarnianych w atmosferze². Stany Zjednoczone były ważnym członkiem szczytu, a prezydent George H.W. Bush był sygnatariuszem konwencji. Wygłosił on także mowę przed rozpoczęciem konferencji; wyraźnie określił pozycję Stanów Zjednoczonych jako lidera w sprawie klimatycznej. W przemówieniu prezydenta Stany Zjednoczone zobowiązały się do pomocy oraz dążenia do dalszej współpracy prowadzącej do mitygacji. Bush powtórzył to samo

² D. Bodansky, *The United Nations Framework Convention on Climate Change: A Commentary*, „Yale Journal of International Law” 1993, No. 18, s. 454.

dziennikarzom na konferencji prasowej w Rio de Janeiro, dodając, że Stany Zjednoczone mają zamiar być „wiodącym liderem w ochronie środowiska naturalnego na świecie”³.

George H.W. Bush przegrał jednak wybory prezydenckie w 1992 roku, a jego miejsce w Białym Domu zajął Bill Clinton, demokrat skupiony na odbudowie amerykańskiej gospodarki. Clinton kontynuował zapoczątkowaną przez Busha seniora wizję Stanów Zjednoczonych jako przywódcy w walce z problemem klimatycznym. Przedstawiciele amerykańskiej administracji stawiali się na Konferencjach Stron (COP), angażując się w dyskusje nad zmianami klimatycznymi i stworzeniem traktatu międzynarodowego dotyczącego tego problemu. Podczas COP-2 w Genewie pojawił się pierwszy głos ze strony amerykańskiej delegacji oznajmiający, że Stany Zjednoczone poprą prawnie wiążącą umowę o ograniczeniu emisji, ale pod warunkiem, że inne państwa też podejmą działania mające na celu zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych⁴. Pierwszy krok w stronę stworzenia umowy, która miała ustalić obowiązkowy cel redukcji emisji, został wysunięty przez administrację Clintona. Amerykańskie przywództwo klimatyczne miało się zatem dobrze, a z jego postulatu wyłonił się projekt protokołu z Kioto. Dokument ten jednak szybko stał się sprawdzianem dla pozycji, jaką przyjęły Stany Zjednoczone: Unia Europejska (UE) pierwsza wyszła z propozycją treści tego traktatu. Stany Zjednoczone natychmiast uznały zawarte w nim cele za nierealne i nieosiągalne. Świadomość, że UE stworzyła swój projekt protokołu, wywarła nacisk na USA, które chciały przedstawić w Kioto swoją własną, mniej rygorystyczną propozycję planu⁵.

W 1997 roku na COP-3 delegaci ze 160 państw przygotowali wstępną wersję protokołu z Kioto. W dokumencie zawarte zostały niektóre z mechanizmów zaproponowanych przez amerykańskich przedstawicieli. Były to głównie rozwiązania o charakterze rynkowym, takie jak handel emisjami. Państwa rozwijające się miały jednak problem z zaufaniem w zasugerowane przez USA rozwiązania i twierdziły, że handel emisjami to jedynie luka prawna, która ma zezwolić na dalsze zanieczyszczanie środowiska przez bogate państwa⁶. W początkowym etapie amerykańskie przywództwo klimatyczne najczęściej spotykało się z kontestacją ze strony krajów rozwijających się, które uznawały, że uprzemysłowione kraje globalnej Północy z USA na czele blokują ich możliwości rozwoju

³ G.H.W. Bush, *Public Papers of the Presidents of the United States George Bush 1992-93*, Washington, D.C. 1993, s. 1334.

⁴ A. Royden, *U.S. Climate Change Policy under President Clinton: A Look Back*, „Golden Gate University Law Review” Vol. 32, 2002, No. 4, s. 428.

⁵ *Ibidem*, s. 434.

⁶ A. Telesetsky, *The Kyoto Protocol*, „Ecology Law Quarterly” Vol. 26, 1999, No. 4, s. 805.

poprzez ograniczenie emisji gazów cieplarnianych. Pomimo to w 1998 roku podczas COP-4 USA zostały sygnatariuszem protokołu z Kioto, który zawierał wiele amerykańskich inicjatyw. Po podpisaniu przez prezydenta w listopadzie 1998 roku dokument ten musiał jednak zostać ratyfikowany przez Senat; Clintonowi nie udało się to za jego prezydentury⁷. Spowodowane to było głównie niechęcią senatorów do protokołu, którzy już w 1997 roku przegłosowali rezolucję Byrda–Hagela⁸, oraz skandalem obyczajowym związanym z Monicą Lewinsky. Dodatkowo na COP-6, podczas którego doprecyzowane miały zostać ogólnikowe zapisy traktatu – w szczególności te dotyczące zielonych płuc (ang. *carbon sinks*), mechanizmu czystego rozwoju (CDM) i zasady suplementarności – Stany Zjednoczone spotkały się z oporem ze strony UE. Unia Europejska silnie agitowała, by protokół z Kioto skupiał się na redukcji emisji gazów cieplarnianych z sektora przemysłowego. Amerykanie przedstawiali natomiast umowę, która miała na celu głównie walczyć z globalnym ociepleniem. Te radykalnie odmienne stanowiska sprawiły, że porozumienie było bardzo trudne do osiągnięcia, a za powstały impas obserwatorzy zaczęli obwiniać właśnie Stany Zjednoczone⁹.

Wielostronny wkład USA w przecignięty i nieskuteczny proces ratyfikacji protokołu wpłynął na to, co międzynarodowa opinia publiczna myślała o amerykańskim przywództwie klimatycznym. Renoma pogorszyła się jeszcze bardziej, gdy wybory w 2000 roku wygrał George W. Bush¹⁰. Dwa miesiące po zaprzysię-

⁷ Ratyfikacja umowy międzynarodowej w amerykańskim systemie politycznym to proces dwuetapowy, zapisany w II artykule Konstytucji USA. Zgodnie z tym artykułem Prezydent ma prawo zawierać traktaty, ale tylko za radą i zgodą Senatu, z większością 2/3 głosów. Dopiero po przegłosowaniu przez wyższą izbę Kongresu umowa staje się wiążąca.

⁸ Rezolucja Byrda–Hagela to uchwała Senatu Stanów Zjednoczonych, która została przyjęta jednogłośnie (95–0) 25 lipca 1997 roku. W treści dokumentu zawarto oświadczenie, że USA powinny wstrzymać się od podpisywania jakiejkolwiek umowy międzynarodowej wynikającej z negocjacji w Kioto, w której (1) państwa rozwijające się nie będą związane redukcją emisji gazów cieplarnianych lub która (2) będzie szkodliwa dla gospodarki Stanów Zjednoczonych. 105th Congress (1997–1998), S.Res.98. – A resolution expressing the sense of the Senate regarding the conditions for the United States becoming a signatory to any international agreement on greenhouse gas emissions under the United Nations Framework Convention on Climate Change, Congress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-resolution/98> – 19 VII 2025.

⁹ A. Royden, *op. cit.*, s. 476.

¹⁰ Przeciwnikiem Busha Jr. w wyborach z 2000 roku był Al Gore, wiceprezydent Billa Clintona, postać o dużym dorobku klimatycznym, ustanowionym nie tylko podczas jego wiceprezydentury, lecz także kariery w Kongresie USA. Działalność proklimatyczna Gore’a doceniona została w 2007 roku, gdy wraz z Międzypaństwowym Zespołem ds. Zmian Klimatu otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla za ich wspólne wysiłki w rozpowszechnianiu i gromadzeniu wiedzy na temat zmian klimatycznych, a także kreowaniu podstaw pod środki ich zapobiegania. Al Gore – Facts, The Nobel Prize, [on-line:] <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/gore/facts/> – 19 VII 2025.

zeniu prezydent zdecydował się odstąpić od wypracowanego przez poprzednią administrację protokołu z Kioto. Argumentował, że umowa zaszkodzi amerykańskiej gospodarce i pracownikom¹¹. Informacja ta spotkała się z negatywnymi reakcjami w zagranicznej prasie, choć w amerykańskiej była ona widziana raczej jako rozsądna. Już bowiem podczas pracy nad protokołem za prezydentury Billa Clintona amerykański Senat był przeciwny temu dokumentowi ze względu na jego formę; głównie fakt, że państwa rozwijające się nie byłyby związane wymogiem zmniejszenia emisyjności, co miałyby się odbić na amerykańskiej gospodarce i zmniejszyć jej konkurencyjność. Amerykański Kongres był wręcz wrogiem protokołu z Kioto, członkowie delegacji na COP postawieni zostali przed komisjami i przesłuchaniami, a agencje federalne – przytłoczone listami z Kongresu z pytaniami dotyczącymi klimatu¹². Ponadto sprzeciw ze strony UE sprawił, że administracja prezydenta Busha juniora skłonna była wierzyć, że protokół z Kioto pozostanie w nieakceptowalnej przez Senat USA formie (tj. niezgodnej z postawionymi w rezolucji Byrda–Hagela wymogami). W rzeczywistości to stanowczość oświadczenia Busha pozwoliła europejskim mediom i politykom ukazać go oraz Stany Zjednoczone jako burzycieli rodzącego się porządku klimatycznego¹³. Odrzucenie protokołu z Kioto przez nowego prezydenta było więc pragmatyczne, ale sposób, w jaki zostało dokonane, okazał się polityczną gafą administracji, która nadszarpnęła reputację Stanów Zjednoczonych i sprzyjała międzynarodowym komentarzom, np. francuskiego prezydenta Jacquesa Chiraca, według którego Bush jakoby działał jednostronnie¹⁴, czy przewodniczącego Komisji Europejskiej Romano Prodiego, który wytknął USA, że jeśli chcą być światowym przywódcą, muszą nauczyć się dbać o całą Ziemię, a nie tylko o dobro amerykańskiego biznesu¹⁵.

Czterdziesty trzeci prezydent USA nie pojawił się także na Szczycie Ziemi w Johannesburgu, mającym miejsce 10 lat po Szczycie w Rio. W imieniu Stanów Zjednoczonych przemawiał tam Sekretarz Stanu Colin Powell, który został wygwizdany przez grupy aktywistów klimatycznych, rozgniewane odrzuceniem protokołu z Kioto przez USA. Na COP-8 delegacja Stanów Zjednoczonych została natomiast poważnie skrytykowana przez ekologów, niezadowolonych

¹¹ A. Rosencranz, *U.S. Climate Change Policy under G.W. Bush*, „Golden Gate University Law Review” Vol. 32, 2002, No. 4, s. 482.

¹² A. Royden, *op. cit.*, s. 450.

¹³ G. Kahn, *The Fate of the Kyoto Protocol under the Bush Administration*, „Berkely Journal of International Law” Vol. 21, 2003, No. 3, s. 555.

¹⁴ *Ibidem*, s. 564.

¹⁵ M. Phillipson, *The United States Withdrawal from the Kyoto Protocol*, „Irish Jurist” Vol. 36, 2001, s. 288.

z taktyki, jaką USA obrały podczas konferencji. Niektórzy nazwali ją nawet „szczególnie obłudną”¹⁶.

Protokół z Kioto stał się pierwszym poważnym utrudnieniem dla Stanów Zjednoczonych w utrzymaniu pozycji przywódczej w sprawie klimatu. Zostały one zepchnięte na margines, w czasie gdy Unia Europejska próbowała wprowadzać w życie zapisy tego traktatu. Z kolejnymi latami ta sama Unia rozpoczęła stosowanie innego podejścia, które miało zachęcić Stany Zjednoczone do udziału w negocjacjach. Próby te były przyczyną wydarzeń na Bali w 2007 roku podczas COP-13. Konferencja ta często opisywana jest jako dramatyczna. Posiedzenia znacznie się przeciągnęły przez obstrukcję amerykańskiej delegacji, kierowanej przez Paulę Dobriansky¹⁷, która odrzucała mapę drogową z Bali¹⁸. Dopiero wstrząsające przemówienie Kevina Conrada¹⁹ z delegacji Papui-Nowej Gwinei doprowadziło do tego, że Stany Zjednoczone zgodziły się przyłączyć do porozumienia z Bali²⁰. Słowa Conrada mogą zostać uznane za podsumowanie odczuć przedstawicieli innych państw względem USA. Kraj ten odszedł od negocjacji dotyczących protokołu z Kioto, skazując traktat na powolną śmierć mimo pracy wkładanej przez inne państwa, szczególnie Unii Europejskiej, aby go ocalić. Jednocześnie USA chciały utrzymać swoją pozycję lidera, ale wspomniana obstrukcja konwersacji klimatycznej usytuowała je w pozycji wandalę dewastującego istniejący porządek międzynarodowy.

„Chciałbym zwrócić się do Stanów Zjednoczonych: prosimy o wasze przywództwo. Zabiegamy o wasze przywództwo, ale jeśli z jakiegoś powodu nie chcecie przewodzić, zostawcie to reszcie z nas. Proszę, zejdźcie nam z drogi”²¹ – ten apel Kevina Conrada przed aulą wysłanników z całego świata był uderzeniem w amerykańskie jestestwo i samozwańczą pozycję lidera. Słowa

¹⁶ G. Kahn, *op. cit.*, s. 554.

¹⁷ Paula Dobriansky (ur. 1955) – amerykańska dyplomata, mianowana przez prezydenta George W. Busha na podsekreterz ds. demokracji i spraw globalnych. Pełniąc tę funkcję, zajmowała się m.in. ochroną środowiska i przewodniczyła amerykańskiej delegacji w ramach Konferencji Stron.

¹⁸ Mapa drogową z Bali (ang. *Bali roadmap*) to konsensus, który wyznaczył drogę ujednoliconego podejścia do redukcji emisji, wychodzącą poza ramy protokołu z Kioto. Plan doprowadził do COP-15. Podczas tej konferencji zawiązano porozumienie kopenhaskie, będące próbą opracowania nowego wzoru globalnych działań klimatycznych.

¹⁹ Kevin Conrad (ur. 1968) – papuański dyplomata, specjalny wysłannik oraz ambasador ds. środowiska i zmian klimatycznych Papui-Nowej Gwinei. Szczególnie aktywny w kwestii wylesiania i zwiększania ochrony lasów tropikalnych w państwach rozwijających się.

²⁰ M.A. Maslin, J. Lang, F. Harvey, *A Short History of the Successes and Failures of the International Climate Change Negotiations*, „UCL Open Environ” 2023, No. 5, s. 4.

²¹ “I would ask the United States: we ask for your leadership. We seek your leadership, but if for some reason you’re not willing to lead, leave it to the rest of us; please, get out of the way”

papuańskiego delegata spotkały się z ogromnymi owacjami i doprowadziły do akceptacji planu z Bali przez wysłanników z Waszyngtonu²². Nie da się jednak zignorować faktu, że był to moment przełomowy dla amerykańskiego przywództwa klimatycznego. Pozycja USA uległa weryfikacji i przestały one być niekwestionowanym liderem. Stany Zjednoczone zostały zrównane z innymi członkami UNFCCC oraz oddelegowane z pozycji przywódczej – coś, co nie przytrafiło się wcześniej wielkiemu mocarstwu. Od tego momentu Amerykanie nie musieli, a jedynie mogli być jedynymi z proponujących sposoby rozwiązania problemu. W razie niechęci Stanów Zjednoczonych do współpracy reszta wspólnoty międzynarodowej uznała natomiast, że poradzi sobie bez amerykańskiej delegacji. Reakcja waszyngtońskich przedstawicieli, którzy krótko po przemówieniu Condolizy Rice zgodzili się na umowę, może odzwierciedlać urzeczywistnienie jednej kwestii: Stany Zjednoczone przestały być nieomylnym autorytetem politycznym.

Plan z Bali doprowadził do COP-15, który odbył się w 2009 roku. Data ta oznaczała, że Stany Zjednoczone wybrały się do Kopenhagi z nową administracją i prezydentem, Barackiem Obamą. W konferencji kopenhaskiej pokładano ogromne nadzieje, jednak ostatecznie szczyt okazał się porażką. Negocjacje ponad 170 stron porozumienia okazały się trudne. Kraje rozwijające się, w szczególności afrykańskie, ponawiały głosy, że nie poprą porozumienia, które nie będzie zawierać deklaracji pomocy finansowej, której miałyby udzielić im kraje globalnej Północy²³.

W rozmowach wysokiego szczebla brało udział ponad 120 prezydentów i premierów reprezentujących kraje całego świata, lecz w praktyce negocjacje przeprowadzone zostały jedynie wśród 29 krajów, a ostateczne ustalenia dokonane w grupie zaledwie pięciu państw. Dialog prowadzony był przez prezydenta Baracka Obamę wraz z premierami Chin i Indii oraz prezydentami Brazylii i Republiki Południowej Afryki²⁴. W tym gronie uzgodniono porozumienie kopenhaskie, którego podstawą stał się system dobrowolnych deklaracji emisji gazów cieplarnianych. Układ został wypracowany przez Stany Zjednoczone we współpracy z państwami rozwijającymi się, a UE została całkowicie odsunięta od prowadzących do niego negocjacji. Nastąpiła zasadnicza zmiana i kraje rozwijające się ze średnio aktywnych obserwatorów rozmów stały się jednym z głównych

(tłum. własne) – *Contentious Climate Talks Yield 'Bali Roadmap'*, NPR 15 XII 2007, [on-line:] <https://www.npr.org/transcripts/17288369> – 19 VII 2025.

²² P. Christoff, *The Bali Roadmap: Climate Change, COP 13 and beyond*, „Environmental Politics” Vol. 17, 2008, No. 3, s. 469.

²³ Z.M. Karaczun, M. Sobolewski, *Negocjacje klimatyczne – konferencja COP 15 i porozumienie Copenhagen Accord*, „Analizy BAS” 2010, nr 12, s. 3.

²⁴ *Ibidem*, s. 4.

negocjatorów. Dyskusje natomiast w dużym stopniu przestały dotyczyć *stricto* przeciwdziałania zmianom klimatu, a zaczęły się skupiać na nowym porządku sił politycznych i budowaniu nowego układu gospodarczego²⁵.

Należy jednak zauważyć, że gdyby nie osobisty udział prezydenta Baracka Obamy oraz praca amerykańskiego przedstawicielstwa, konferencja w Kopenhadze byłaby pełnym fiaskiem²⁶. Stany Zjednoczone dzięki nowemu prezydentowi wróciły więc do roli lidera w negocjacjach klimatycznych. Wiele krajów spojrzało krytycznie na praktykę rozmów w wąskim kręgu, za zamkniętymi drzwiami, zastosowaną przez amerykańską administrację. Co jednak najważniejsze, COP-15 zbudził nadzieje na nowe, jakościowe podejście do zobowiązań klimatycznych na arenie międzynarodowej, w którym przywództwo Baracka Obamy i Stanów Zjednoczonych było kluczowe w jego zawarciu.

Podstawy wypracowane w Kopenhadze doprowadziły do COP-21 w Paryżu, gdzie 196 Stron Konwencji oficjalnie zawiązało porozumienie paryskie, pierwszą wiążącą umowę międzynarodową od czasu protokołu z Kioto. Cele redukcji emisji zawarte w porozumieniu paryskim nie były przymusowe jak te z Kioto, ale oparte na dobrowolnych deklaracjach, czyli modelu wypracowanym przez administrację Baracka Obamy w Kopenhadze. Dodatkowo dzięki USA umowa nie była traktowana jako traktat, ale jako porozumienie, co oznaczało, że nie wymagała ona dodatkowej ratyfikacji, a każde państwo mogło wybrać formę, w jakiej wejdzie ona w życie w ich kraju. W przypadku Stanów Zjednoczonych oznaczało to, że porozumienie może zostać wprowadzone jako rozporządzenie wykonawcze prezydenta, omijając wymóg ratyfikacji 2/3 Senatu; tego rozwiązania zabrakło w protokole z Kioto²⁷.

Jednym z powodów sukcesu i prostych negocjacji związanych z porozumieniem paryskim była zawiązana w 2014 roku współpraca między USA a Chinami. Te dwa kraje, jako najwięksi emitenci gazów cieplarnianych na świecie, podpisały dwustronne porozumienie w sprawie zmian klimatu, co zapowiedziało ich późniejsze zobowiązania w Paryżu i zachęciło inne państwa do przedstawienia swoich deklaracji²⁸. W polityce klimatycznej porozumienie paryskie to więc nie tylko odgrywanie głównej roli przez Stany Zjednoczone, lecz także rosnąca siła Chin, które przez dynamicznie rozwijającą się gospodarkę i wysokie emisje zobowiązały się do większej aktywności na arenie międzynarodowej w tej sprawie.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, s. 5.

²⁷ M. Milkoreit, *The Paris Agreement on Climate Change: Made in USA?*, „Perspectives on Politics” Vol. 17, 2019, No. 4, s. 1028.

²⁸ R. Falkner, *The Paris Agreement and the New Logic of International Climate Politics*, „International Affairs” Vol. 92, 2016, No. 5, s. 1119.

Istotne w tej kwestii jest jednak podkreślenie, że prezydentura Baracka Obamy to okres, w którym kwestia klimatyczna w USA przestaje być sprawą ponadpartyjną, co więcej – staje się ona tematem polaryzującym²⁹. Według badania Ipsos z 2014 roku amerykańscy respondenci negowali zmiany klimatyczne częściej niż ankietowani z innych państw³⁰. W 2015 roku natomiast Senat Stanów Zjednoczonych przegłosował rezolucję oświadczającą, że zmiany klimatu istnieją, jednak nie zgodził się co do ich antropologicznych przyczyn³¹.

Negacjonizm klimatyczny³² osiągnął nowy szczyt wraz z pierwszą prezydenturą Donalda Trumpa w 2016 roku. Prezydent zobowiązał się do odstąpienia od porozumienia paryskiego i dotrzymał swojej obietnicy. Wypracowana w dużej części przez Obamę umowa została odrzucona przez Trumpa głównie z powodu szerzonej przez prezydenta populistycznej retoryki dotyczącej zmian klimatu i związanej z tym dezinformacji. Choć ze względów prawnych USA wycofały się z umowy dopiero 5 listopada 2020 roku, to wciąż było to zupełne przetasowanie klimatycznych stosunków międzynarodowych. Społeczność międzynarodowa obawiała się, że po odejściu Amerykanów porozumienie ucierpi i nastąpi efekt domina lub że państwa obniżą swoje deklaracje³³. Taka sytuacja jednak nie miała miejsca, a umowę podpisały ostatnie dwie Strony Konwencji (Syria i Nikaragua), dzięki czemu Stany Zjednoczone zostały jedynym członkiem poza porozumieniem. Odejście USA miało największy wpływ na ekonomiczną stronę układu – oznaczało odcięcie amerykańskich środków na Zielony Fundusz Klimatyczny³⁴. Brak finansowania ze strony USA stał się jednak mniej odczuwalny, gdy Kanada

²⁹ J. Worland, *Climate Change Used to Be a Bipartisan Issue: Here's What Changed*, Time 27 VII 2017, [on-line:] <https://time.com/4874888/climate-change-politics-history/> – 20 VII 2025.

³⁰ S.N. Fleur, *Where in the World Is Climate Change Denial Most Prevalent?*, The New York Times 11 XII 2015, [on-line:] <https://www.nytimes.com/interactive/projects/cp/climate/2015-paris-climate-talks/where-in-the-world-is-climate-denial-most-prevalent> – 20 VII 2025.

³¹ S. Goldenberg, *US Senate Refuses to Accept Humanity's Role in Global Climate Change, Again*, The Guardian 22 I 2015, [on-line:] <https://www.theguardian.com/environment/2015/jan/22/us-senate-man-climate-change-global-warming-hoax> – 20 VII 2025.

³² Denializm klimatyczny (negacjonizm klimatyczny) to zjawisko całkowitego bądź częściowego zaprzeczenia, odrzucenia, bądź wątpliwość w naukowy konsensus, jakim jest istnienie antropogenicznych zmian klimatu. W środowisku denialistów częściej stosowany jest łagodniejszy i mniej precyzyjny termin, jakim jest „sceptycyzm klimatyczny”. *Climate Change Denial*, European Center for Populism Studies, [on-line:] <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/climate-change-denial/> – 20 VII 2025.

³³ J. Urpelainen, T. Van de Graaf, *United States Non-Cooperation and the Paris Agreement*, „Climate Policy” Vol. 18, 2018, No. 7, s. 843.

³⁴ Zielony Fundusz Klimatyczny (ZFK) powstał w 2010 roku w ramach UNFCCC. Jego celem jest zbieranie środków na finansowanie działań klimatycznych, które mają wesprzeć działania adaptacyjne i mitygacyjne w krajach rozwijających się. Największymi ofiarodawcami w ramach ZFK są kraje globalnej Północy.

powiększyła swoją subwencję na IPCC³⁵. Wyjście Stanów Zjednoczonych z porozumienia paryskiego nie okazało się więc katastrofą, a wręcz przeciwnie: ponownie uzmysłowiło ono Stronom Konwencji, że nie mogą ślepo polegać na przywództwie USA. Odejście Amerykanów zwolniło również miejsce dla innych krajów, aby przewodzić sprawie klimatycznej. Ten aspekt szczególnie odczuła działająca w tej sprawie od początku Unia Europejska oraz nowy gracz: Chiny.

Stany Zjednoczone nie chciały oddać tej pozycji na stałe, przynajmniej Demokraci. Już w 2020 roku, przed wygraną wyborów, Joe Biden pisał dla „Foreign Affairs”, że USA muszą przewodzić światu w walce z zagrożeniem, jakim są zmiany klimatu³⁶. Administracja Bidena rzeczywiście podjęła próby odbudowania reputacji USA na międzynarodowej arenie klimatycznej. Stany Zjednoczone powróciły do porozumienia paryskiego z deklaracją wysokiej redukcji emisji, a amerykańska delegacja po czterech latach przerwy wzięła udział w kolejnym szczycie klimatycznym³⁷. W Glasgow amerykańscy wysłannicy z prezydentem na czele próbowali przypomnieć całemu światu amerykańskie przywództwo klimatyczne sprzed ery Trumpa³⁸. Działania te odniosły pewne sukcesy, lecz druga część kadencji Bidena była już znacznie mniej aktywna pod tym względem. Prezydent nie pojawił się na COP-28 ani COP-29, wysyłając tym samym mieszane sygnały do reszty świata.

Druga wygrana Donalda Trumpa, w 2024 roku, ponownie zmieniła miejsce Stanów Zjednoczonych w konwersacji na temat zmian klimatycznych. Nowy prezydent już w dniu inauguracji, tj. 20 stycznia 2025 roku, podpisał rozporządzenie wykonawcze o tytule *Putting America First In International Environmental Agreements*. Dokument ten traktuje o wycofaniu się USA z porozumienia paryskiego, a także z wszelkich umów, paktów, porozumień lub podobnych zobowiązań podjętych w ramach UNFCCC. Zrywa również wszelkie zobowiązania finansowe podjęte przez Stany Zjednoczone w ramach tej jednostki³⁹. To działanie postawiło USA w tym samym miejscu, w którym były one za pierwszej prezydentury Trumpa. Tym razem jednak wspólnota międzynarodowa nie wpadła w panikę. Przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen zapewniła,

³⁵ J. Urpelainen, T. Van de Graaf, *op. cit.*, s. 843.

³⁶ J.R. Biden Jr., *Why America Must Lead Again*, „Foreign Affairs” Vol. 99, 2020, No. 2, s. 74.

³⁷ Rott N., *Biden Moves to Have U.S. Rejoin Climate Accord*, NPR 20 I 2021, [on-line:] <https://www.npr.org/sections/inauguration-day-live-updates/2021/01/20/958923821/biden-moves-to-have-u-s-rejoin-climate-accord> – 20 VII 2025.

³⁸ *COP26: Biden Leaves Scotland Hailing Summit Progress*, BBC 2 XI 2021, [on-line:] <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-59140801> – 20 VII 2025.

³⁹ *Putting America First in International Environmental Agreements*, The White House 20 I 2025, [on-line:] <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/putting-america-first-in-international-environmental-agreements/> – 20 VII 2025.

że Europa pozostanie na obranym przez nią kursie i nadal będzie współpracować z innymi państwami, aby powstrzymać zmiany klimatyczne. Komentarze do tej sytuacji, np. ze strony rzecznika chińskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, nie traktowały o utraceniu przywództwa przez USA, ale potępiały ich odejście; zajmowano stanowisko, zgodnie z którym problem klimatyczny jest wyzwaniem dla całego świata i można sobie z nim poradzić jedynie wspólnie⁴⁰.

ZAKOŃCZENIE

Nie da się nie zauważyć, że w amerykańskim podejściu do sprawy klimatycznej doszło do znaczącej polaryzacji partyjnej, która odbija się na pozycji tego państwa na arenie międzynarodowej. W 118. Kongresie Stanów Zjednoczonych (2023-2025) aż 123 członków było denialistami klimatycznymi; to 23% amerykańskiego ciała legislacyjnego⁴¹. Sytuacja taka sprawia trudności już w ustawodawstwie na poziomie federalnym i jednocześnie prowadzi do wycofania się USA z aktywnej działalności na arenie międzynarodowej w kwestii problemu klimatycznego. Prowadzi to do delegitymizacji Stanów Zjednoczonych jako przywódcy w tej kwestii, co udowadnia tezę postawioną we wstępie artykułu. Państwa reszty świata nie widzą już Stanów Zjednoczonych jako lidera, są świadome niestabilności, która jest szkodliwa przy problemie długoliniowym, jakim są zmiany klimatyczne. Spoglądając historycznie na obecność Stanów Zjednoczonych w ramowej konwencji klimatycznej, widać okresy, w których USA są rzeczywistym przywódcą i zmieniły oblicze polityki klimatycznej na całym świecie. Między tymi wydarzeniami widoczne są jednak szare strefy uderzające w reputację Stanów Zjednoczonych. Niemniej jednak wydaje się, że USA zrozumiały słowa Kevina Conrada wypowiedziane w 2007 roku i przewodzą działaniom mającym rozwiązać problem klimatyczny bądź rezygnują z ich podjęcia, gdy jest to dla nich wygodne oraz zgodne z agendą polityczną partii. Podczas nieobecności miejsce musi jednak zostać zapełnione i w przypadku klimatu przejmuje

⁴⁰ D. Keyton, S. Arasu, *European Leaders at Davos Vow to Stick to Paris Climate Agreement Despite Trump's Withdrawal*, Los Angeles Times 21 I 2025, [on-line:] <https://www.latimes.com/world-nation/story/2025-01-21/european-leaders-at-davos-vow-to-stick-to-paris-climate-agreement-despite-trumps-withdrawal> – 20 VII 2025.

⁴¹ K. So, *Climate Deniers of the 118th Congress*, Center for American Progress 18 VII 2024, [on-line:] <https://www.americanprogress.org/article/climate-deniers-of-the-118th-congress/> – 20 VII 2025.

je Unia Europejska przez strategię przywództwa przykładem⁴² lub Chiny, dbające o *soft power* za pomocą wypełnienia luki, jaką pozostawiają po sobie Stany Zjednoczone.

BIBLIOGRAFIA

- 105th Congress (1997-1998), S.Res.98 – A resolution expressing the sense of the Senate regarding the conditions for the United States becoming a signatory to any international agreement on greenhouse gas emissions under the United Nations Framework Convention on Climate Change, Cogress.gov, [on-line:] <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-resolution/98>.
- Al Gore – *Facts*, The Nobel Prize, [on-line:] <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/gore/facts/>.
- Biden Jr. J.R., *Why America Must Lead Again*, „Foreign Affairs” Vol. 99, 2020, No. 2, s. 64-76.
- Bodansky D., *The United Nations Framework Convention on Climate Change: A Commentary*, „Yale Journal of International Law” 1993, No. 18, s. 453-558.
- Bush G.H.W., *Public Papers of the Presidents of the United States George Bush 1992-93*, Washington, D.C. 1993.
- Christoff P., *The Bali Roadmap: Climate Change, COP 13 and beyond*, „Environmental Politics” Vol. 17, 2008, No. 3, s. 466-472, <https://doi.org/10.1080/09644010802065807>.
- Climate Change Denial*, European Center for Populism Studies, [on-line:] <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/climate-change-denial/>.
- Contentious Climate Talks Yield ‘Bali Roadmap’*, NPR 15 XII 2007, [on-line:] <https://www.npr.org/transcripts/17288369>.
- COP26: Biden Leaves Scotland Hailing Summit Progress*, BBC 2 XI 2021, [on-line:] <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-59140801>.
- Falkner R., *The Paris Agreement and the New Logic of International Climate Politics*, „International Affairs” Vol. 92, 2016, No. 5, s. 1107-1125, <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12708>.
- Fleur S.N., *Where in the World Is Climate Change Denial Most Prevalent?*, The New York Times 11 XII 2015, [on-line:] <https://www.nytimes.com/interactive/projects/>

⁴² „Przywództwo przykładem” (ang. *leading by example*) to określenie na unijną strategię, w ramach której działania oraz polityki UE mają być przykładem i inspiracją dla innych państw. Taka taktyka stosowana jest przez Unię Europejską w ramach jej polityki klimatycznej na arenie światowej.

- cp/climate/2015-paris-climate-talks/where-in-the-world-is-climate-denial-most-prevalent.
- Goldenberg S., *US Senate Refuses to Accept Humanity's Role in Global Climate Change, Again*, *The Guardian* 22 I 2015, [on-line:] <https://www.theguardian.com/environment/2015/jan/22/us-senate-man-climate-change-global-warming-hoax>.
- Kahn G., *The Fate of the Kyoto Protocol under the Bush Administration*, „Berkely Journal of International Law” Vol. 21, 2003, No. 3, s. 548-571, <https://doi.org/10.15779/Z383D2F>.
- Karaczun Z.M., Sobolewski M., *Negocjacje klimatyczne – konferencja COP 15 i porozumienie Copenhagen Accord*, „Analizy BAS” 2010, nr 12, s. 1-9.
- Keyton D., Arasu S., *European Leaders at Davos Vow to Stick to Paris Climate Agreement Despite Trump's Withdrawal*, *Los Angeles Times* 21 I 2025, [on-line:] <https://www.latimes.com/world-nation/story/2025-01-21/european-leaders-at-davos-vow-to-stick-to-paris-climate-agreement-despite-trumps-withdrawal>.
- Maslin M.A., Lang J., Harvey F., *A Short History of the Successes and Failures of the International Climate Change Negotiations*, „UCL Open Environ” 2023, No. 5, s. 1-16, <https://doi.org/10.14324/111.444/ucloe.000059>.
- Milkoreit M., *The Paris Agreement on Climate Change: Made in USA?*, „Perspectives on Politics” Vol. 17, 2019, No. 4, s. 1019-1037, <https://doi.org/10.1017/S1537592719000951>.
- Phillipson M., *The United States Withdrawal from the Kyoto Protocol*, „Irish Jurist” Vol. 36, 2001, s. 288-304.
- Putting America First in International Environmental Agreements, *The White House* 20 I 2025, [on-line:] <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/putting-america-first-in-international-environmental-agreements/>.
- Rosencranz A., *U.S. Climate Change Policy under G.W. Bush*, „Golden Gate University Law Review” Vol. 32, 2002, No. 4, s. 479-491.
- Rott N., *Biden Moves to Have U.S. Rejoin Climate Accord*, *NPR* 20 I 2021, [on-line:] <https://www.npr.org/sections/inauguration-day-live-updates/2021/01/20/958923821/biden-moves-to-have-u-s-rejoin-climate-accord>.
- Royden A., *U.S. Climate Change Policy under President Clinton: A Look Back*, „Golden Gate University Law Review” Vol. 32, 2002, No. 4, s. 415-478.
- So K., *Climate Deniers of the 118th Congress*, *Center for American Progress* 18 VII 2024, [on-line:] <https://www.americanprogress.org/article/climate-deniers-of-the-118th-congress/>.
- Telesetsky A., *The Kyoto Protocol*, „Ecology Law Quarterly” Vol. 26, 1999, No. 4, s. 797-813.
- Urpelainen J., Van de Graaf T., *United States Non-Cooperation and the Paris Agreement*, „Climate Policy” Vol. 18, 2018, No. 7, s. 839-851, <https://doi.org/10.1080/14693062.2017.1406843>.
- Worland J., *Climate Change Used to Be a Bipartisan Issue: Here's What Changed*, *Time* 27 VII 2017, [on-line:] <https://time.com/4874888/climate-change-politics-history/>.

MARTYNA ŻUREK

Absolwentka studiów I stopnia na kierunku amerykanistyka w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, obecnie studentka amerykanistyki II stopnia w tej samej jednostce. Uczestniczka kilku konferencji naukowych. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół polityki klimatycznej oraz pro- i antyamerykanizmu.

CZĘŚĆ III

PROBLEM SPOŁECZNY

ANNA KASPERSKA

Uniwersytet Jagielloński

Bezdomność w obliczu powodzi błyskawicznych – zaniedbania klimatyczne i polityczne w Stanach Zjednoczonych

*Homelessness in the Face of Flash Floods: Climate and Political Negligence
in the United States*

ABSTRAKT

Artykuł zawiera analizę wpływu powodzi błyskawicznych na osoby bezdomne w Stanach Zjednoczonych – jedną z najbardziej narażonych i niedoreprezentowanych grup w kontekście zarządzania kryzysowego. W tekście przedstawiono mechanizmy społeczne, urbanistyczne i instytucjonalne, które pogłębiają marginalizację tych osób, m.in. poprzez projektowanie przestrzeni publicznych bez uwzględnienia potrzeb tej grupy czy kryminalizację bezdomności. Omówiono także polityki reagowania na kryzys bezdomności, sposoby ostrzegania przed zagrożeniami oraz zaproponowano rekomendacje na rzecz poprawy bezpieczeństwa i warunków życia osób w kryzysie bezdomności. Autorka rekomenduje wprowadzanie bardziej inkluzywnego podejścia do polityk społecznych i klimatycznych w obliczu narastających katastrof naturalnych.

Słowa kluczowe: bezdomność, powodzie błyskawiczne, zarządzanie kryzysowe

ABSTRACT

The article analyzes the impact of flash floods on homeless individuals in the United States – one of the most vulnerable and underrepresented groups in the context of

emergency management. It presents social, urban, and institutional mechanisms that deepen their marginalization, including the design of public spaces that neglect their needs and the criminalization of homelessness. The article also discusses policies addressing the homelessness crisis, methods of hazard warning dissemination, and offers recommendations aimed at improving the safety and living conditions of people experiencing homelessness. It calls for a more inclusive approach to social and climate policies in the face of escalating natural disasters.

Keywords: homelessness, flash floods, emergency management

WSTĘP

W obliczu nasilających się negatywnych skutków zmian klimatycznych osoby bezdomne należą do najbardziej narażonych, a zarazem pomijanych grup społecznych. W Stanach Zjednoczonych dominującą odpowiedzią na kryzys bezdomności są polityki kryminalizujące, które pogłębiają wykluczenie i zwiększają ryzyko śmierci podczas katastrof naturalnych, takich jak powodzie błyskawiczne. Brak uwzględnienia potrzeb tej grupy w planowaniu miejskim i zarządzaniu kryzysowym prowadzi do tragicznych skutków, czego przykładem są utonięcia osób ukrywających się w kanałach burzowych. Niniejszy tekst stanowi analizę tego, w jaki sposób polityki kryminalizujące osoby w kryzysie bezdomności przyczyniają się do ich szczególnej podatności na skutki katastrof klimatycznych oraz jak ten mechanizm odzwierciedla szersze napięcia w amerykańskim zarządzaniu kryzysowym i polityce społecznej. W związku z tym postawione zostały trzy kluczowe pytania: W jaki sposób polityka wobec bezdomnych wpływa na odczuwane przez nich konsekwencje katastrof klimatycznych? Jakie mechanizmy instytucjonalne są stosowane w Stanach Zjednoczonych w celu przeciwdziałania bezdomności, a jak wpływają one na bezpieczeństwo osób bezdomnych w obliczu powodzi błyskawicznych? Jakie są ograniczenia i luki w planowaniu miejskim w kontekście potrzeb osób bezdomnych podczas kryzysów związanych z powodziami?

BEZDOMNOŚĆ – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA W STANACH ZJEDNOCZONYCH

Departament Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast Stanów Zjednoczonych (HUD) wyszczególnia cztery kryteria definicyjne bezdomności: faktyczną bezdomność, bezpośrednie zagrożenie bezdomnością, bezdomność na mocy innych ustaw federalnych oraz ucieczkę przed przemocą domową¹. Podstawowa kategoria, czyli faktyczna bezdomność, oznacza brak stałego i odpowiedniego noclegu – czy to znajdującego się w nieruchomości prywatnej, czy to zapewnionego przez państwo, czy to w miejscu nienadającym się do zamieszkiwania (jak np. w pustostanie). Do tej kategorii zalicza się również osoby, które przebywają w schroniskach, zapewniających tymczasowe warunki do egzystowania – ze względu na to, że pobyt ten ma charakter nietrwały. Pozostałe kategorie dotyczą różnych stopni zagrożenia faktyczną bezdomnością; osoby nimi objęte nie są faktycznie bezdomne, ale ich sytuacja mieszkaniowa jest trudna. Kategorie te odnoszą się do osób, których status mieszkaniowy nie jest uregulowany w związku z utratą miejsca zamieszkania (np. w wyniku katastrofy naturalnej), brakiem tytułu prawnego do lokalu mieszkalnego, długotrwałą niestabilnością mieszkaniową bądź brakiem środków na zapewnienie sobie stałego mieszkania².

W USA w ostatnich latach zaobserwowano wzrost bezdomności – w raporcie HUD z grudnia 2024 roku oszacowano, że w Stanach Zjednoczonych i na ich terytoriach zależnych przebywało 771 480 osób doświadczających bezdomności³. Liczba ta wzrosła zatem prawie o 120 tysięcy w porównaniu z danymi z 2023 roku, przy czym w skali kraju bezdomnością dotknięte jest nadal 18% obywateli⁴. Jednocześnie wzrosła liczba osób mających jedynie tymczasowe schronienie – jest to zatem wzrost o 25% względem roku poprzedniego, odpowiadający 100 762 osobom⁵. W 2024 roku więcej niż jedna na cztery osoby doświadczające bezdomności miała poniżej 24 lat, była dzieckiem w wieku poniżej 18 lat (19%) lub młodym dorosłym w wieku od 18 do 24 lat (8%)⁶. Analizy demograficzne wskazują, że profil bezdomności różni się w zależności od jej rodzaju.

¹ New York State Balance of State Continuum of Care, *HUD's Homeless Definition and Record-keeping Requirements*, 2017, [on-line:] <https://otda.ny.gov/resources/continuum-of-care/documents/HUD-Homeless-Definition.pdf> – 8 VI 2025.

² *Ibidem*.

³ The U.S. Department of Housing and Urban Development, *The 2024 Annual Homelessness Assessment Report (AHAR) to Congress*, 2024, [on-line:] <https://www.huduser.gov/portal/sites/default/files/pdf/2024-AHAR-Part-1.pdf> – 8 V 2025.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

W szczególności bezdomność bez jakiegokolwiek schronienia rzadziej dotyczy dzieci, które obejmowane są opieką instytucjonalną ze względu na priorytetowe traktowanie rodzin z małoletnimi w systemie usług społecznych. Natomiast populacja osób dorosłych w wieku od 35 do 54 lat stanowi prawie połowę całkowitej liczby osób doświadczających bezdomności bez schronienia. Ten typ bezdomności odnosi się do sytuacji, w której osoby doświadczające kryzysu mieszkaniowego żyją w przestrzeniach niemieszkalnych, takich jak ulice, namioty, pojazdy czy kanały burzowe, i nie korzystają z usług pomocy społecznej. Podczas gdy we wszystkich populacjach odnotowano wzrost liczby osób doświadczających bezdomności w latach 2023-2024, największy, bo 32-procentowy wzrost zarejestrowano wśród dzieci, a następnie wśród młodych dorosłych w wieku od 25 do 34 lat (wzrost o 24%)⁷.

INSTYTUCJONALNE METODY PRZECIWDZIAŁANIA BEZDOMNOŚCI

Kryzys bezdomności w Stanach Zjednoczonych od dziesięcioleci stanowi poważne wyzwanie społeczne, wymagające skomplikowanych i wieloaspektowych działań instytucjonalnych. Reakcje państwa na ten problem obejmują zarówno poziom federalny, jak i stanowy oraz lokalny. W przeciwdziałanie bezdomności zaangażowane jest szerokie spektrum instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i podmiotów prywatnych. Jednym z najbardziej kontrowersyjnych aspektów przeciwdziałania bezdomności jest jej kryminalizacja. Temat ten w Stanach Zjednoczonych jest przedmiotem debaty politycznej, gdyż wraz z systemem dwupartyjnym wytworzyły się dwa odmienne podejścia do kryzysu bezdomności. Funkcjonują dwa główne modele reakcji: progresywny oraz represyjno-karny.

Model progresywny koncentruje się na osobach w kryzysie bezdomności i dąży do szybkiego i trwałego ich zakwaterowania w miarę możliwości i zgodnie z ich potrzebami⁸. Wedle tego modelu pomoc finansowa powinna być ograniczona, a nacisk kładziony jest na rozwój umiejętności, które w przyszłości umożliwią jednostce osiągnięcie samodzielności. Partia Demokratyczna opowiada się za ideą sprawiedliwości społecznej, wedle której bezdomność ukazana jest

⁷ *Ibidem*.

⁸ National Alliance to End Homelessness, *Progressive Engagement Fact Sheet*, 2022, [on-line:] https://endhomelessness.org/wp-content/uploads/2022/02/Progressive-Engagement-Fact-Sheet_Feb-2022.pdf – 8 V 2025.

jako problem systemowy wynikający z nierówności społeczno-ekonomicznych, systemowego rasizmu oraz kryzysu zdrowia psychicznego i opioidowego. Bezdomność traktowana jest jako kwestia, wokół której należy się solidaryzować, gdyż tworzenie podziałów i kryminalizacja bezdomności jest niehumanitarna oraz nieskuteczna – prowadzi do dalszej stygmatyzacji i postępującego wykluczenia społecznego. Wskazuje się na wtórną wiktymizację osób w kryzysie, która sprzyja budowaniu negatywnych stereotypów. W celu wyeliminowania kryzysu mieszkaniowego proponowane jest nałożenie większych podatków na osoby najbogatsze, a także inwestowanie w tanie mieszkalnictwo oraz opiekę zdrowotną i społeczną. Zdaniem Demokratów zwiększenie funduszy przeznaczanych na schroniska, gabinety pomocy psychologicznej oraz terapie leczenia uzależnień w dłuższej perspektywie wspomogą osoby bezdomne w wyjściu z kryzysu. Popierane są inicjatywy takie jak program *Housing First*, którego założeniem jest umożliwienie zakwaterowania potrzebujących, a w dalszej kolejności pomoc w zakresie ich edukacji i zatrudnienia⁹.

Jednocześnie drugi model, popierany przez partię Republikańską, opowiada się za utrzymywaniem porządku publicznego, wskazując, że bezdomność zmniejsza bezpieczeństwo i walory estetyczne miast. Podkreślana jest rola organizacji pozarządowych, np. grup sąsiedzkich i kościelnych, w udzielaniu pomocy; dostrzegalna jest również niechęć wobec ingerencji rządu federalnego w sprawy społeczne. Fundamentalnymi przesłankami kierującymi zwolennikami modelu karnego jest narracja o indywidualnej odpowiedzialności za bezdomność oraz uznanie, że negatywne bodźce będą motywacją dla osób w kryzysie. Model represyjno-karny jest reaktywnym sposobem działania, penalizującym metody przetrwania takie jak spanie w przestrzeniach miejskich, zebranie czy korzystanie z toalet w sposób „uciążliwy” (m.in. przesiadywanie w nich przez osoby bezdomne oraz nadużywanie nieprzystosowanych do tego toalet do wykonywania czynności higienicznych)¹⁰. Represyjne zarządzanie miejskie (ang. *punitive urban governance*) opiera się na egzekwowaniu porządku publicznego i dyscyplinowaniu mieszkańców za pomocą środków represyjnych, zamiast rozwiązywania problemów społecznych poprzez polityki opiekuńcze, inkluzywne lub

⁹ M. Joslyn, *Republicans and Democrats See Homelessness Differently, Making Solutions Hard to Find*, The Wichita Eagle 7 III 2024, [on-line:] <https://www.kansas.com/opinion/guest-commentary/article286331230.html> – 8 V 2025.

¹⁰ L. Anderson, *Private Business for Your Private Business: Expanding Bathroom Access for People Experiencing Homelessness by Banning Customers-only Policies*, „Columbia Law Review” Vol. 124, 2024, No. 1, [on-line:] <https://columbialawreview.org/content/private-business-for-your-private-business-expanding-bathroom-access-for-people-experiencing-homelessness-by-banning-customers-only-policies> – 8 V 2025.

prewencyjne¹¹. Zgodnie z założeniami tego modelu służby miejskie regularnie eliminują osiedla namiotowe osób bezdomnych, jednocześnie niszczą mienie; przykładem są interwencje policyjne. Jak pokazują liczne relacje medialne¹², policja, poszukując podejrzanych o popełnienie przestępstw, najczęściej w pierwszej kolejności przeszukuje obozowiska osób bezdomnych¹³. Wykorzystywane są lokalne przepisy porządkowe, które umożliwiają przepędzanie osób bezdomnych z przestrzeni miejskich bez konieczności zapewnienia im schronienia i poprawy ich warunków bytowych. Osoby bezdomne są więc karane za „nielegalne” zachowania, mimo że nie mają realnej alternatywy. W dłuższej perspektywie model represyjno-karny pogłębia marginalizację, utrudnia wychodzenie z kryzysu poprzez zwiększanie zadłużenia, wpisy do rejestrów karnych czy utratę niewielkiego już majątku, w tym leków i dokumentów. Jednocześnie stosowanie represji wobec osób mniej zamożnych bądź w kryzysie bezdomności pogłębia niechęć i brak zaufania wobec instytucji publicznych oraz służb porządkowych, co jest szczególnie widoczne wśród przedstawicieli BIPOC; utrudnia również przeprowadzanie akcji ratunkowych w obliczu kryzysu¹⁴.

Zwolennicy podejścia represyjno-karnego wskazują, iż model ten przyczynia się przede wszystkim do rozwoju sektora turystycznego, biznesowego oraz poczucia bezpieczeństwa mieszkańców – a ci, siłą rzeczy, nie są dotknięci problemem bezdomności. Podejście to wynika z podniesienia walorów estetycznych danej dzielnicy, co wedle teorii rozbitych okien sprawia, że ludzie rzadziej dopuszczają się wykroczeń i przestępstw, ponieważ uporządkowana i zadbana przestrzeń sygnalizuje, że obowiązujące normy społeczne są respektowane, a potencjalne naruszenia spotkają się z konsekwencjami¹⁵. Teoria ta zakłada również, że stan środowiska miejskiego ma bezpośredni wpływ na częstotliwość popełniania przestępstw. Przykładem miejskiego planowania przestrzennego jest tzw. *hostile architecture* (w polskim nazewnictwie to „architektura

¹¹ A. DiMario, *To Punish, Parent, or Palliate: Governing Urban Poverty through Institutional Failure*, „American Sociological Review” Vol. 87, 2022, No. 5, s. 860-888.

¹² Ch. Alam, *Homeless Sweeps, ICE Raids and the Erosion of Due Process*, American Community Media 25 VI 2025, [on-line:] <https://americancommunitymedia.org/immigration/homeless-sweeps-ice-raids-and-the-erosion-of-due-process/> – 8 V 2025.

¹³ M.J. Mooney, *Light at the End of the Tunnel*, Deseret News 24 IX 2021, [on-line:] <https://www.deseret.com/2021/9/24/22689821/light-at-the-end-of-the-tunnel-las-vegas-tunnel-system-shine-a-light-paul-vautrinot> – 8 V 2025.

¹⁴ National Homelessness Law Center and Crowell & Moring LLP, *ICE Raid Guidance for Homeless Service Providers: What to Do before, during, and after a Raid*, 2025, s. 1-5, [on-line:] <https://homelesslaw.org/wp-content/uploads/2025/01/ICE-Guidance.pdf> – 8 V 2025.

¹⁵ A.J. McKee, *broken windows theory*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/topic/broken-windows-theory> – 8 VI 2025.

defensywna”, „architektura antybezdomnościowa” lub „architektura wykluczająca”), czyli forma projektowania przestrzeni publicznej, która celowo utrudnia lub uniemożliwia przebywanie w niej określonym grupom ludzi. Wykorzystanie architektury wykluczającej, występującej niezależnie od podziału na stany rządzone przez Demokratów bądź Republikanów, jest celowym utrudnianiem wypoczynku bądź nocowania w przestrzeniach publicznych, jak również ukrytym mechanizmem kontroli społecznej. Do tego celu wykorzystywane są metody, które mają zniechęcić osoby w kryzysie bezdomności do przebywania w określonych miejscach (m.in. poprzez granie głośnej i monotonnej muzyki¹⁶ bądź oblewanie wodą) oraz ograniczyć im dostępność przestrzeni miejskich – a to prowadzi do niewidzialnego systemu segregacji.

Przykładami tego typu planowania przestrzennego jest praktyka *redlining*, czyli instytucjonalnego wykluczania obszarów zróżnicowanych etnicznie, a co za tym idzie, uznawanych za niebezpieczne. Ślepe zaułki, pacholki i ulice jednokierunkowe były historycznie wykorzystywane do oddzielania biedniejszych, w większości afroamerykańskich osiedli od położonych obok, bogatszych osiedli, zamieszkałych przez białych, uniemożliwiając swobodne poruszanie się między nimi, w tym łatwy dojazd samochodem¹⁷. W konsekwencji układ dróg uniemożliwiał swobodny przepływ pojazdów, służb ratowniczych i interwencyjnych między położonymi niedaleko siebie obszarami miasta. Ponadto osiedla o niższym statusie społeczno-ekonomicznym zostały oddzielone od sprawnej i szybkiej pomocy w sytuacjach kryzysowych, co pogłębiało ich podatność na skutki katastrofizmów. Przykładowo w Nowym Jorku społeczności o niskich dochodach doświadczyły najpoważniejszych skutków katastrof naturalnych relatywnie do reszty populacji miasta, gdy huragan Sandy uderzył w 2012 roku. Około 80 tysięcy mieszkańców lokali komunalnych straciło prąd, ogrzewanie i ciepłą wodę na prawie dwa tygodnie, a wielu z nich ucierpiało w wyniku powodzi¹⁸. Katastrofa ta nieproporcjonalnie bardziej dotknęła osoby kolorowe, ponieważ czarnoskórzy i latynoscy mieszkańcy stanowią odpowiednio 44% i 45% mieszkańców mieszkań komunalnych w Nowym Jorku¹⁹. Ponadto dzielnice historycznie

¹⁶ H. Honderich, *Florida City Blasts Baby Shark Song to Drive Away Homeless from Waterfront*, BBC 18 VII 2019, [on-line:] <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49026273> – 8 VI 2025.

¹⁷ *Understanding Hostile Architecture: The Cause and Effect of Restricting Public Space*, The Neighborhood Design Center 2 X 2023, [on-line:] <https://ndc-md.org/news-and-stories/understanding-hostile-architecture-the-cause-and-effect-of-restricting> – 8 V 2025.

¹⁸ M. Pasche, *Mitigating Extreme Flood Risk in Historically Redlined Areas*, Enterprise 28 II 2024, [on-line:] <https://www.enterprisecommunity.org/blog/mitigating-extreme-flood-risk-historically-redlined-areas> – 8 VI 2025.

¹⁹ *Ibidem*.

objęte redliningiem, tj. segregacją związaną z przynależnością rasową, zmagają się z konsekwencjami niewłaściwego planowania infrastruktury kanalizacyjnej w przestrzeni miejskiej²⁰. Biedniejsze dzielnice były lokowane w okolicy zasypianych strumieni i kanałów, uregulowanych koryt rzek czy dawnych terenów podmokłych, przekształconych w wyniku urbanizacji. Te ukryte w wyniku zmian urbanistycznych struktury wciąż wpływają na sposób przepływania wody przez miasto²¹. Dzielnice położone w okolicy tej infrastruktury były mniej atrakcyjne i są zasiedlone głównie przez osoby pochodzące z mniejszości rasowych. Często znajdują się na nisko położonych terenach podatnych na zalania, np. w dolinach rzecznych, na dawnych terenach zalewowych czy gruntach o słabej przepuszczalności. Niekorzystne uwarunkowania wodne często nie są oznaczone na mapach, a wiedza o ich istnieniu jest fragmentaryczna, przez co utrudniona jest konstrukcja odpowiedniego systemu odwodnienia i przeciwdziałanie powodziom²².

Sposób projektowania i zagospodarowania przestrzeni miejskiej ma istotny wpływ na skalę, częstotliwość i skutki powodzi, zwłaszcza w miastach. Intensywna zabudowa miast z zastosowaniem nieprzepuszczalnych materiałów znacząco ogranicza naturalną zdolność gruntu do wchłaniania wody. W konsekwencji opady atmosferyczne nie są zatrzymywane ani spowalniane, lecz szybko spływają do kanalizacji burzowej i często prowadzą do jej przeciążenia, a w efekcie do występowania powodzi błyskawicznych. Problem ten jest szczególnie widoczny w gęsto zabudowanych centrach miast, pozbawionych zieleni i zbiorników retencyjnych. Brak infrastruktury – takiej jak parki, zielone dachy, mokradła miejskie czy ogrody deszczowe – oznacza, że przestrzeń publiczna nie pełni funkcji buforowej wobec nadmiaru wody. Naturalne elementy krajobrazu, które mogłyby spowolnić jej odpływ i zapewniać jej magazynowanie, są często zastępowane twardą infrastrukturą, która nie tylko nie rozwiązuje problemu, ale jeszcze pogłębia ryzyko powodzi. Równocześnie decyzje o zabudowie terenów zalewowych, czyli dolin rzecznych czy dawnych mokradeł, często podejmowane są bez uwzględnienia ich naturalnej funkcji hydrologicznej. Prostowanie koryt

²⁰ J. King, *Ghost Streams and Redlining*, Hidden Hydrology 8 V 2024, [on-line:] <https://tinyurl.com/2n63fns5> – 8 VI 2025.

²¹ E. Ruby, *How Urbanization Affects Water Cycle*, California Water & Land Use Partnership 2005, s. 2-3, [on-line:] https://oehha.ca.gov/sites/default/files/media/downloads/ecotoxicology/fact-sheet/watercyclefacts_o.pdf – 8 VI 2025.

²² P.M. Orton, S. Taïke, *Coastal Cities Have a Hidden Vulnerability to Storm-Surge and Tidal Flooding – Entirely Caused by Humans*, The Conversation 16 X 2024, [on-line:] <https://theconversation.com/coastal-cities-have-a-hidden-vulnerability-to-storm-surge-and-tidal-flooding-entirely-caused-by-humans-231374> – 8 VI 2025.

rzek, betonowanie brzegów i ograniczanie przestrzeni dla wód opadowych skutkuje gwałtowniejszymi, trudniejszymi do przewidzenia falami powodziowymi²³.

W wielu amerykańskich miastach istniejące systemy kanalizacyjne są przestarzałe i nieprzystosowane do obecnych warunków klimatycznych. Nagłe, intensywne opady – coraz częstsze wskutek zmian klimatycznych – prowadzą do przeciążenia sieci burzowych, szczególnie tam, gdzie są one połączone z kanalizacją sanitarną. W takich sytuacjach dochodzi nie tylko do zalania ulic, lecz także do skażenia wody i zagrożenia dla zdrowia publicznego. Błędy w projektowaniu urbanistycznym, takie jak brak odwodnień, niskie położenie wejść do budynków czy źle zaprojektowane podziemne garaże, pociągają za sobą duże straty materialne i osobiste – dotykając często społeczności najbiedniejsze, które zamieszkują tereny bardziej narażone na zalania. W konsekwencji brak integracji adaptacji klimatycznej w planowaniu przestrzennym i projektowaniu architektury skutkuje nie tylko pogorszeniem jakości życia w miastach, lecz także pogłębianiem nierówności społecznych²⁴.

Dane na temat bezdomności traktowane są jako argument za zwiększeniem lub zmniejszeniem finansowania programów socjalnych, urbanistycznych i penitencjarnych. W debacie publicznej wykorzystywane są różnorodne narzędzia perswazyjne, w tym środki emocjonalne, odwołujące się do strachu i empatii, które eksploatują podstawowe potrzeby człowieka, często stawiając je w opozycji – jak w przypadku oddzielenia poczucia bezpieczeństwa od prawa do schronienia; środki ideologiczne, przeciwstawiające porządek społeczny fundamentalnym prawom człowieka. Podejmowane są też czynności ukierunkowane na mobilizację elektoratu i wywieranie wpływu na wynik wyborów lokalnych.

WPŁYW WARUNKÓW KLIMATYCZNYCH NA POPULACJĘ OSÓB BEZDOMNYCH

Warunki atmosferyczne oraz klimatyczne mają szczególne znaczenie dla populacji osób bezdomnych. Osoby te, ze względu na brak stałego schronienia, niejednokrotnie nie mają realnej możliwości ukrycia się przed niebezpiecznymi

²³ *Innovating Out of Neglect: New Solutions for America's Sewage Crisis*, Columbia University 10 VII 2024, [on-line:] <https://worldprojects.columbia.edu/news-media/innovating-out-neglect-new-solutions-americas-sewage-crisis> – 8 V 2025.

²⁴ *Hostile Architecture and Its Impact on Homelessness*, Single Homeless Project 2025, [on-line:] <https://www.shp.org.uk/homelessness-explained/hostile-architecture-and-its-impact-on-homelessness/> – 8 V 2025.

zjawiskami atmosferycznymi. Populacja osób bezdomnych jest również dysproporcjonalnie narażona na skutki ekstremalnych zjawisk pogodowych, które wraz z postępowaniem zmian klimatycznych stają się coraz częstsze oraz bardziej dotkliwe²⁵. Ze względu na globalny zasięg tego problemu powstał termin „(nie) sprawiedliwość klimatyczna”, który odnosi się do zjawiska nierównomiernego rozkładu skutków zmian klimatu oraz odpowiedzialności za ich powstawanie²⁶. W szczególności podkreśla on fakt, iż społeczności i państwa emitujące najmniej gazów cieplarnianych ponoszą nieproporcjonalnie wysokie koszty związane z postępującym kryzysem klimatycznym. Regiony te doświadczają nasilających się ekstremalnych zjawisk pogodowych, takich jak susze, powodzie czy klęski głodu, pomimo relatywnie niskiego poziomu emisji gazów cieplarnianych *per capita*. Jednocześnie państwa wysoko rozwinięte, które historycznie odpowiadają za największą część emisji dwutlenku węgla, dysponują większymi zasobami umożliwiającymi im adaptację do zmieniających się warunków klimatycznych. Kwestia ta stanowi nie tylko problem środowiskowy, lecz także społeczny i etyczny. niesprawiedliwość klimatyczna odnosi się również do indywidualnej odpowiedzialności jednostki za zmiany klimatyczne²⁷.

Ekstremalnym, lecz jak najbardziej realnym przykładem jest porównanie położenia społeczności osób bezdomnych i milionerów – osoby bezdomne, żyjące poza systemem, często bez dostępu do energii, transportu prywatnego czy konsumpcji o wysokim śladzie węglowym, praktycznie nie przyczyniają się do globalnego ocieplenia. Ich emisja gazów cieplarnianych jest znikoma, a mimo to ponoszą one jedne z najwyższych kosztów kryzysu klimatycznego. Tymczasem ci, którzy rzeczywiście odpowiadają za największą część emisji – właściciele prywatnych odrzutowców, wielkich posiadłości, floty samochodów i firm o wysokim śladzie węglowym – pozostają osłonięci przed konsekwencjami, które współtworzą. Ich kapitał pozwala im na ucieczkę przed skutkami zmian klimatu; innymi słowy, są oni w stanie ukryć się przed ociepleniem w klimatyzowanych domach w bezpiecznych lokalizacjach, mają dostęp do prywatnej ochrony, awaryjnych źródeł energii i najlepszego systemu opieki zdrowotnej. Nie tylko nie ponoszą kosztów – często nawet nie zauważają skutków tego samego kryzysu, który dla osób żyjących na ulicy może oznaczać zagrożenie życia.

²⁵ H. Chimowitz, *Learning Brief: The Intersection of Climate Change and Homelessness*, Community Solutions 31 I 2024, [on-line:] <https://community.solutions/research-posts/learning-brief-the-intersection-of-climate-change-and-homelessness/> – 8 V 2025.

²⁶ *What is Climate Justice?*, UC Center for Climate Justice 2022, [on-line:] <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice> – 8 V 2025.

²⁷ *Ibidem*.

POWODZIE BŁYSKAWICZNE JAKO ZAGROŻENIE EGZYSTENCJALNE

Według definicji Narodowej Służby Pogodowej Stanów Zjednoczonych (National Weather Service, NWS) powódź błyskawiczna spowodowana jest intensywnymi opadami deszczu w przeciągu mniej niż sześciu godzin, może ona również wystąpić w konsekwencji przerwania zapory wodnej bądź awarii systemów kanalizacyjnych. Powodzie błyskawiczne charakteryzują się gwałtownymi falami wezbraniowymi, które przebijają się przez koryta rzek i ulice miast, niszcząc wszystko, co znajdują na swojej drodze. Powodzie tego typu mogą wystąpić w ciągu kilku minut lub kilku godzin po nadmiernych opadach deszczu²⁸. W roku 2024 Stany Zjednoczone doświadczyły jednych z najpoważniejszych zagrożeń pogodowych, które przyniosły szkody wycenione na ponad miliard dolarów. Katastrofy te obejmowały m.in. 17 silnych burz, pięć cyklonów tropikalnych, dwie burze zimowe, zalania, pożary i susze²⁹. Powodzie błyskawiczne należą do najczęstszych i najbardziej śmiertelnych zagrożeń naturalnych. Pomijając oczywiste zagrożenia i sposoby przygotowania do nadchodzącej powodzi, należy zwrócić uwagę na dostępność środków ochrony przeciwpowodziowej dla osób w kryzysie bezdomności.

Na funkcjonowanie systemu ostrzegania przeciwpowodziowego składa się współpraca instytucji monitorujących i prognozujących ryzyko (m.in. NWS oraz National Oceanic and Atmospheric Administration) przy użyciu stacji pomiarowych, satelitów i radarów oraz publicznych systemów ostrzegania jak EAS (Electronic Article Surveillance) czy WEA (Wireless Emergency Alert), które nadają alerty Federalnej Agencji Zarządzania Kryzysowego (Federal Emergency Management Agency) przez radio, telewizję czy wiadomości tekstowe przesyłane na urządzenia mobilne. Jednak ostrzeżenia te dotyczą zazwyczaj szerokich, regionalnych wzorców pogodowych lub dużych systemów rzecznych; część systemów ostrzegania nie przewiduje przyszłych poziomów wody – informuje jedynie o aktualnych zagrożeniach³⁰. Dostęp do takowych komunikatów, jak również do mediów społecznościowych umożliwia mieszkańcom terenów zagrożonych przygotowanie się na nadchodzący kataklizm bądź do przymusowego

²⁸ *Flood and Flash Flood Definitions*, National Weather Service, [on-line:] https://www.weather.gov/mrx/flood_and_flash – 5 V 2025.

²⁹ *Billion-Dollar Weather and Climate Disasters*, National Centers for Environmental Information 2024, [on-line:] <https://www.ncei.noaa.gov/access/billions/events> – 8 V 2025.

³⁰ Greater Houston Flood Mitigation Consortium, *Flood Warning Systems*, 2019, [on-line:] https://houstonconsortium.com/graphics/uploads/GHFCM_Briefing_Document_1_Flood%20Warnings_v3.pdf – 8 V 2025.

przesiedlenia w sposób bardziej klarowny niż starsze rozwiązania, takie jak syreny alarmowe.

Należy także zwrócić uwagę na cyfrowe wykluczenie osób bezdomnych. Mimo iż obecnie posiadanie telefonu jest rzeczą powszechną, a statystyki wskazują, że 94% osób bezdomnych posiada urządzenia mobilne, to 1/3 z nich deklaruje, że nie korzystała z Internetu przez ostatnie trzy miesiące³¹. Dodatkowym problemem może być brak miejsc do naładowania baterii telefonu, bariera językowa bądź zbyt krótki czas reakcji – ostrzeżenie o zagrożeniu może pojawić się kilka minut przed zdarzeniem. Zarówno ograniczenia czasowe, jak i fizyczne uniemożliwiają skuteczną ewakuację. W obliczu powodzi błyskawicznej obszarem priorytetowym jest wzmacnianie wałów przeciwpowodziowych, mostów oraz infrastruktury krytycznej. Plany nie identyfikują miejsc przebywania osób bezdomnych, a zatem nie wdrażają procedur bezpośredniej ewakuacji tych lokalizacji oraz nie rejestrują liczby osób zagrożonych. Organizacje pomocowe mają ograniczone pole działania, gdyż część osób bezdomnych unika kontaktu z władzami i służbami z obawy przed aresztowaniem, deportacją lub utratą dobytku. Funkcjonowanie tzw. *outreach teams*, czyli grup terenowych informujących osoby bezdomne o zagrożeniu oraz pomagających w ewakuacji, jest utrudnione ze względu na brak jednolitego, prawnie usankcjonowanego działania służb mundurowych i organizacji pozarządowych. Wspomniane wcześniej interwencje policyjne oraz usuwanie stałych obozowisk skutkują utrudnieniami w identyfikacji dużych skupisk osób bezdomnych, a w konsekwencji uniemożliwiają nawiązanie kontaktu z możliwie największą liczbą osób zagrożonych powodzią błyskawiczną oraz ich sprawną ewakuację³².

Podsumowując, system ostrzegania przeciwpowodziowego w USA – choć zaawansowany – działa przede wszystkim dla osób posiadających dom, telefon i dostęp do mediów. Osoby bezdomne są systemowo wykluczone z tego mechanizmu, co sprawia, że każda powódź błyskawiczna może być dla nich nie tylko zagrożeniem, lecz także wyrokiem śmierci. To wyzwanie rośnie wraz z nasilaniem się ekstremalnych zjawisk pogodowych związanych ze zmianami klimatycznymi.

³¹ H. Rhoades et al., *No Digital Divide? Technology Use among Homeless Adults*, „Journal of Social Distress and Homelessness” Vol. 26, 2017, No. 1.

³² *Innovating Out of Neglect...*, op. cit.

ZAKOŃCZENIE

Dobrą praktyką mającą na celu zwiększenie bezpieczeństwa osób bezdomnych w przypadku powodzi jest tworzenie map ryzyka uwzględniających miejsca najczęściej zamieszkiwane przez społeczności wykluczone. Utworzenie planów ewakuacyjnych, jak również jasne określenie instytucji odpowiedzialnych za pomoc przyczyni się do usprawnienia działań służb ratowniczych. Pomocą na poziomie administracyjnym jest wdrożenie osób, które doświadczyły bezdomności, do grup doradczych reagowania kryzysowego. Taki krok pozwoli na lepsze zrozumienie barier i realnych potrzeb osób w kryzysie, a w konsekwencji może przyczynić się do poprawienia stosunków grup marginalizowanych z władzami lokalnymi. Współpraca instytucji państwowych z organizacjami pozarządowymi pozwoli na aktualizowanie danych oraz podniesienie standardów działań antykryzysowych. Również bardziej widoczna staje się potrzeba integracji polityki klimatycznej i mieszkaniowej. Coraz więcej miast wdraża rozwiązania takie jak zielone dachy i fasady, ulice pełniące funkcje kanałów odpływowych czy parki, które w czasie intensywnych opadów zmieniają się w tymczasowe zbiorniki retencyjne. Tego rodzaju podejścia, znane m.in. z koncepcji „miast-gąbek” (ang. *sponge cities*), pokazują, że architektura może nie tylko przeciwdziałać skutkom powodzi, lecz także wspierać bardziej zrównoważone środowisko miejskie³³. Jednocześnie inwestowanie w tzw. klimatycznie odporne mieszkalnictwo, schroniska kryzysowe czy wspieranie inicjatyw prozdrowotnych przyczyni się do wzmocnienia kapitału społecznego, a w przyszłości – do zwiększenia siły roboczej. Konieczne jest zarówno zwiększenie pojemności i dostępności schronisk dla osób bezdomnych, jak i wspieranie inicjatyw mających na celu przywrócenie ich do życia społecznego. Inwestycja w organizacje pomocowe czy wsparcie na poziomie federalnym przyczyni się przede wszystkim do zwiększenia bezpieczeństwa i poprawy warunków bytowych mniejszości wykluczonych. W perspektywie długoterminowej pomoc ta wywoła wzrost zaufania do instytucji publicznych i umocnienie społeczeństwa obywatelskiego; odrzucenie praktyk kryminalizujących bezdomność zaś przyczyni się do poprawy demokratyzacji państwa.

Celem niniejszego artykułu było wskazanie polityk kryminalizujących bezdomność oraz zaniedbań w miejskim planowaniu adaptacyjnym przyczyniających się do zaliczenia osób bezdomnych do grup wyjątkowo narażonych na konsekwencje zmian klimatycznych w Stanach Zjednoczonych. Wskazano zarówno

³³ *What on Earth Are Sponge Cities?*, University College of Estate Management 5 VI 2024, [online:] <https://www.ucem.ac.uk/whats-happening/articles/sponge-cities/> – 8 V 2025.

braki w polityce społecznej, urbanistyczne mechanizmy wykluczenia, jak i problem instytucjonalnej niewidzialności osób bezdomnych. Podjęto również refleksję nad inicjatywami, które – choć w założeniu mają na celu ograniczenie liczby osób bezdomnych – w praktyce koncentrują się głównie na redukcji ich widoczności w przestrzeni publicznej. Praktyki takie, w tym penalizacja przebywania w miejscach publicznych i eliminacja tymczasowych miejsc zamieszkania, nie tylko pogłębiają marginalizację, lecz także zwiększają egzystencjalne zagrożenia dla tej populacji. Polityki określane jako kryminalizujące bezdomność sprzyjają rozproszению osób bezdomnych, utrudniają im dostęp do informacji o zagrożeniach, wsparcia instytucjonalnego oraz warunków umożliwiających przetrwanie podczas ekstremalnych zdarzeń pogodowych. Zidentyfikowano część ograniczeń w zarządzaniu kryzysowym i odniesiono się do ogólnych rekomendacji dotyczących zmiany polityki mieszkaniowej oraz społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- Alam Ch., *Homeless Sweeps, ICE Raids and the Erosion of Due Process*, American Community Media 25 VI 2025, [on-line:] <https://americancommunitymedia.org/immigration/homeless-sweeps-ice-raids-and-the-erosion-of-due-process/>.
- Anderson L., *Private Business for Your Private Business: Expanding Bathroom Access for People Experiencing Homelessness by Banning Customers-only Policies*, „Columbia Law Review” Vol. 124, 2024, No. 1, [on-line:] <https://columbialawreview.org/content/private-business-for-your-private-business-expanding-bathroom-access-for-people-experiencing-homelessness-by-banning-customers-only-policies/>.
- Billion-Dollar Weather and Climate Disasters*, National Centers for Environmental Information 2024, [on-line:] <https://www.ncei.noaa.gov/access/billions/events>.
- Chimowitz H., *Learning Brief: The Intersection of Climate Change and Homelessness*, Community Solutions 31 I 2024, [on-line:] <https://community.solutions/research-posts/learning-brief-the-intersection-of-climate-change-and-homelessness/>.
- DiMario A., *To Punish, Parent, or Palliate: Governing Urban Poverty through Institutional Failure*, „American Sociological Review” Vol. 87, 2002, No. 5, s. 860-888.
- Flood and Flash Flood Definitions*, National Weather Service, [on-line:] https://www.weather.gov/mrx/flood_and_flash.
- Greater Houston Flood Mitigation Consortium, *Flood Warning Systems*, 2019, [on-line:] https://houstonconsortium.com/graphics/uploads/GHFMC_Briefing_Document_1_Flood%20Warnings_v3.pdf.

- Honderich H., *Florida City Blasts Baby Shark Song to Drive Away Homeless from Waterfront*, BBC 18 VII 2019, [on-line:] <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49026273>.
- Hostile Architecture and Its Impact on Homelessness*, Single Homeless Project 2025, [on-line:] <https://www.shp.org.uk/homelessness-explained/hostile-architecture-and-its-impact-on-homelessness/>.
- Innovating Out of Neglect: New Solutions for America's Sewage Crisis*, Columbia University 10 VII 2024, [on-line:] <https://worldprojects.columbia.edu/news-media/innovating-out-neglect-new-solutions-americas-sewage-crisis>.
- Joslyn M., *Republicans and Democrats See Homelessness Differently, Making Solutions Hard to Find*, The Wichita Eagle 7 III 2024, [on-line:] <https://www.kansas.com/opinion/guest-commentary/article286331230.html>.
- King J., *Ghost Streams and Redlining*, Hidden Hydrology 8 V 2024, [on-line:] <https://tinyurl.com/2n63fns5>.
- McKee A.J., *broken windows theory*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/topic/broken-windows-theory>.
- Mooney M.J., *Light at the End of the Tunnel*, Deseret News 24 IX 2021, [on-line:] <https://www.deseret.com/2021/9/24/22689821/light-at-the-end-of-the-tunnel-las-vegas-tunnel-system-shine-a-light-paul-vautrinot>.
- National Alliance to End Homelessness, *Progressive Engagement Fact Sheet*, 2022, [on-line:] https://endhomelessness.org/wp-content/uploads/2022/02/Progressive-Engagement-Fact-Sheet_Feb-2022.pdf.
- National Homelessness Law Center and Crowell & Moring LLP, *ICE Raid Guidance for Homeless Service Providers: What to Do before, during, and after a Raid*, 2025, [on-line:] <https://homelesslaw.org/wp-content/uploads/2025/01/ICE-Guidance.pdf>.
- New York State Balance of State Continuum of Care, *HUD's Homeless Definition and Recordkeeping Requirements*, 2017, [on-line:] <https://otda.ny.gov/resources/continuum-of-care/documents/HUD-Homeless-Definition.pdf>.
- Orton P.M., Taike S., *Coastal Cities Have a Hidden Vulnerability to Storm-Surge and Tidal Flooding – Entirely Caused by Humans*, The Conversation 16 X 2024, [on-line:] <https://theconversation.com/coastal-cities-have-a-hidden-vulnerability-to-storm-surge-and-tidal-flooding-entirely-caused-by-humans-231374>.
- Pasche M., *Mitigating Extreme Flood Risk in Historically Redlined Areas*, Enterprise 28 II 2024, [on-line:] <https://www.enterprisecommunity.org/blog/mitigating-extreme-flood-risk-historically-redlined-areas>.
- Rhoades H. et al., *No Digital Divide? Technology Use among Homeless Adults*, „Journal of Social Distress and Homelessness” Vol. 26, 2017, No. 1, s. 73-77, <https://doi.org/10.1080/10530789.2017.1305140>.

Ruby E., *How Urbanization Affects Water Cycle*, California Water & Land Use Partnership 2005, [on-line:] https://oehha.ca.gov/sites/default/files/media/downloads/ecotoxicology/fact-sheet/watercyclefacts_o.pdf.

The U.S. Department of Housing and Urban Development, *The 2024 Annual Homelessness Assessment Report (AHAR) to Congress*, 2024, [on-line:] <https://www.huduser.gov/portal/sites/default/files/pdf/2024-AHAR-Part-1.pdf> – 8 V 2025.

Understanding Hostile Architecture: The Cause and Effect of Restricting Public Space, The Neighbourhood Design Center 2 X 2023, [on-line:] <https://ndc-md.org/news-and-stories/understanding-hostile-architecture-the-cause-and-effect-of-restricting>.

What is Climate Justice?, UC Center for Climate Justice 2022, [on-line:] <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice/>.

What on Earth Are Sponge Cities?, University College of Estate Management 5 VI 2024, [on-line:] <https://www.ucem.ac.uk/whats-happening/articles/sponge-cities/>.

ANNA KASPERSKA

Absolwentka bezpieczeństwa narodowego, specjalizująca się w zarządzaniu kryzysowym, amerykańistka. W trakcie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim była przewodniczącą Koła Naukowego Amerykanistyki UJ oraz aktywnie działała w Samorządzie Studenckim na szczeblu ogólnouniwersyteckim i wydziałowym. Jej zainteresowania naukowe obejmują kultury Dalekiego Wschodu, problemy społeczne, dyplomację i kwestie bezpieczeństwa wewnętrznego.

KATARZYNA GIL

Uniwersytet Jagielloński

Działania ustawodawcze rządu federalnego a sprawiedliwość ekologiczna i rasizm środowiskowy na przykładzie Cancer Alley

*Federal Government Action, Environmental Justice,
and Environmental Racism: The Case of Cancer Alley*

ABSTRAKT

Mniejszości etniczne i rasowe zamieszkujące Stany Zjednoczone są w niewspółmierne większym stopniu narażone na ponoszenie negatywnych konsekwencji związanych z zanieczyszczeniem środowiska. Przykładem tego zjawiska jest Cancer Alley, region Luizjany będący krajowym centrum przemysłu petrochemicznego. Afroamerykanie zamieszkujący ten obszar znacznie częściej chorują oraz umierają na nowotwory aniżeli pozostali mieszkańcy USA. W odpowiedzi na przypadki rasizmu środowiskowego w latach 80. XX wieku sformułowano koncepcję sprawiedliwości ekologicznej. Rząd Stanów Zjednoczonych stara się ją implementować w ustawodawstwie federalnym od ponad 30 lat. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problemu rasizmu środowiskowego oraz idei sprawiedliwości ekologicznej w kontekście amerykańskim oraz analiza najważniejszych federalnych aktów prawnych w zakresie ochrony środowiska, ich egzekwowania oraz wpływu na rzeczywistą poprawę życia mieszkańców Cancer Alley.

Słowa kluczowe: rasizm środowiskowy, sprawiedliwość ekologiczna, mniejszość afroamerykańska, Cancer Alley, nierówności, ustawodawstwo federalne, ochrona środowiska

ABSTRACT

Ethnic and racial minorities residing in the United States are disproportionately exposed to the negative consequences of environmental pollution. A prominent example is Cancer Alley – a region of Louisiana that serves as a national hub for the petrochemical industry. African Americans living in this area suffer from significantly higher rates of cancer incidence and mortality than the general U.S. population. In response to such overt environmental racism, the concept of environmental justice emerged in the 1980s and has since been gradually incorporated into U.S. federal legislation (e.g., the Clean Air Act). The aim of this article is to explore the issue of environmental racism and the concept of environmental justice in the American context, as well as to analyze key federal environmental protection laws, their enforcement mechanisms, and their actual impact on improving the lives of residents in Cancer Alley.

Keywords: environmental racism, environmental justice, African American minority, Cancer Alley, inequality, federal legislation, environmental protection

WSTĘP

Stany Zjednoczone Ameryki od wieków uwikłane są w problem rasizmu instytucjonalnego, rozumianego jako „utrwalanie dyskryminacji rasowej przez instytucje oraz systemy polityczne, gospodarcze bądź prawne”¹ funkcjonujące w ramach państwa. Chociaż historycznie zjawisko to przybierało dość jawne formy, to współcześnie są one nieco bardziej zniuansowane². Przykładem tego są nierówności obserwowane w odniesieniu do środowiska naturalnego oraz zmian klimatu. Członkowie mniejszości rasowych w USA są w nieproporcjonalnie większym stopniu narażeni na kontakt z zanieczyszczeniami aniżeli biali Amerykanie. To z kolei utrwała i znacząco pogłębia istniejące już dysproporcje zdrowotne, które widoczne są np. w liczbie zachorowań na nowotwory³. Odpowiedzią na występowanie owych rozbieżności jest idea sprawiedliwości ekologicznej, której podstawowym założeniem jest zapewnienie wszystkim

¹ J. Wallenfeld, *institutional racism*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/topic/institutional-racism> – 9 VI 2025. Tłumaczenie własne.

² E.R. Watson, C.R. Collins, *Putting the System in Systematic Racism: A Systems Thinking Approach to Advancing Equity*, „American Journal of Community Psychology” Vol. 71, 2023, No. 3-4, s. 274-275.

³ S. Henderson, R. Wells, *Environmental Racism and the Contamination of Black Lives: A Literature Review*, „Journal of African American Studies” Vol. 25, 2021, s. 136-137.

społecznościom prawa do równej ochrony w zakresie środowiska naturalnego oraz zdrowia publicznego⁴.

Pod względem skali problemu szczególnym przypadkiem ilustrującym mechanizm działania rasizmu środowiskowego wobec grupy afroamerykańskiej w USA jest Cancer Alley. Ten region Luizjany, leżący między Baton Rouge a Nowym Orleanem, będący centrum przemysłu petrochemicznego w Stanach Zjednoczonych, jest obecnie określany mianem strefy poświęcenia (ang. *sacrifice zone*⁵). Ponadto Afroamerykanie zamieszkujący ten teren nierzadko nie posiadają środków finansowych pozwalających na podważanie na drodze sądowej praktyk oraz strategii stosowanych przez duże korporacje, takie jak: Formosa Plastics Corporation, Exxon Mobil, Shell, Chevron etc., przez które obszar ten jest nieprzerwanie zanieczyszczany. Przede wszystkim chodzi o celowe umieszczanie zakładów petrochemicznych w dzielnicach zamieszkiwanych przez czarnoskórą mniejszość. Z kolei wpływ zapisów prawa środowiskowego na poprawę życia mieszkańców Cancer Alley pozostaje ograniczony⁶.

Można więc zaryzykować hipotezę, iż działania rządu federalnego w zakresie ochrony środowiska w Stanach Zjednoczonych są niewystarczające i przyczyniają się do pogłębiania rasizmu środowiskowego oraz nierówności zdrowotnych, zwłaszcza w regionie Cancer Alley, gdzie afroamerykańscy mieszkańcy są szczególnie narażeni na zanieczyszczenia oraz ich konsekwencje.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie problemów rasizmu środowiskowego oraz sprawiedliwości ekologicznej, a także analiza najważniejszego ustawodawstwa federalnego w kwestii ochrony środowiska w kontekście Cancer Alley. Stąd w publikacji zawarte zostały odpowiedzi na pytania: Co zainicjowały protesty w Warren County w 1982 roku? W jaki sposób przypadek Cancer Alley jest reprezentacją problemu rasizmu środowiskowego w Stanach Zjednoczonych? Czy akty prawne wprowadzone w przeszłości przez rząd USA wpłynęły na poprawę sytuacji we wspomnianym regionie Luizjany?

Ze względu na analityczny charakter rozważań w artykule wykorzystano przede wszystkim analizę i krytykę piśmiennictwa, dzięki której przybliżone

⁴ P. Mohai, D. Pellow, J.T. Roberts, *Environmental Justice*, „Annual Review of Environment and Resources” Vol. 34, 2009, s. 406-408, 422.

⁵ Termin oznacza terytoria, które w wyniku testów nuklearnych oraz produkcji czy zarządzania odpadami zostały bezpowrotnie odizolowane. W kontekście idei sprawiedliwości ekologicznej oraz rasizmu środowiskowego pojęcie to jest wykorzystywane do opisanego społeczności oraz obszarów, które zostały niewspółmiernie bardziej zanieczyszczone. P.C. Little, *On the Micropolitics and Edges of Survival in Technocapital Sacrifice Zone*, „Capitalism, Nature, Socialism” Vol. 28, 2017, No. 4, s. 62-63. Tłumaczenie własne.

⁶ I.G. Castellon, *Cancer Alley and Fight against Environmental Racism*, „Villanova Environmental Law Journal” Vol. 32, 2021, No. 1, s. 15-17, 25.

zostały podstawowe zjawiska, kluczowe dla omawianego tematu, oraz problem Cancer Alley. Zastosowano także metodę historyczną, która umożliwiła wskazanie przyczyn występowania rasizmu środowiskowego, a więc i powodów, dla których zrodziła się idea sprawiedliwości ekologicznej. Metoda statystyczna posłużyła do naświetlenia skali nierówności środowiskowych i wynikających z nich problemów na tle zdrowotnym, z którymi zmuszeni są mierzyć się mieszkańcy Cancer Alley.

RASIZM ŚRODOWISKOWY

Aby móc podjąć temat sprawiedliwości ekologicznej, w pierwszej kolejności należy pochylić się nad koncepcją rasizmu środowiskowego. Według definicji Roberta D. Bullarda „odnosi się on do polityk, praktyk oraz wytycznych, które w zróżnicowany sposób wpływają lub szkodzą (intencjonalnie bądź mimowolnie) jednostkom, grupom oraz społecznościom ze względu na ich rasę czy kolor skóry”⁷. Rasizm środowiskowy umacniany jest zarówno przez sferę publiczną (rządy czy wojska), jak i prywatną (przedsiębiorstwa), które wpływają m.in. na egzekwowanie przepisów dotyczących ochrony środowiska czy usytuowanie obiektów przemysłowych. Podobnie jak każda inna forma rasizmu, tak i ten zakorzeniony jest w eksploatacji ziemi, ludzi oraz środowiska naturalnego⁸.

Warto jednak wspomnieć, iż pojęcie rasizmu środowiskowego pojawiło się po raz pierwszy w amerykańskiej przestrzeni publicznej wraz z wydarzeniami z Karoliny Północnej, a dokładnie z Warren County z 1982 roku. Doszło wówczas do protestów przeciwko składowaniu skażonej gleby w miejscu zamieszkiwanym przez biedną czarną społeczność rolniczą. Ziemia zanieczyszczona była polichlorowanym binyfylem (PCB) – toksyną, która po wchłonięciu przez organizm może powodować m.in. nowotwory czy wady wrodzone. Demonstracje zorganizowane przez Afroamerykanów⁹ zyskały ogólnokrajowy rozgłos w mediach, dzięki czemu unaocznili problem oraz uświadomiły, iż nie

⁷ R.D. Bullard, *Environment and Morality: Confronting Environmental Racism in the United States*, United Nations Research Institute for Social Development 2004, s. 3, [on-line:] <https://www.csu.edu/cerc/documents/EnvironmentandMorality-ConfrontingEnvironmentalRacismInTheUnitedStates-Bullard2004.pdf> – 22 IV 2025. Tłumaczenie własne.

⁸ *Ibidem*, s. 2-3.

⁹ D. Faber, D. McCarthy, *The Evolving Structure of the Environmental Justice Movement in the United States: New Models for Democratic Decision-Making*, „Social Justice Research” Vol. 14, 2001, No. 4, s. 414.

ogranicza się on wyłącznie do południa Stanów Zjednoczonych. Następnie na zlecenie United Church of Christ zbadane zostały przez Comission for Racial Justice relacje między czynnikami demograficznymi a lokalizacją składowisk odpadów toksycznych¹⁰, efektem czego był raport *Toxic Wastes and Race in the United States: A National Report on the Racial and Socio-Economic Characteristics of Communities with Hazardous Waste Sites* (1987). Udowodnił on, iż to właśnie rasa była w największym stopniu skorelowana z umiejscowieniem niebezpiecznych wysypisk¹¹.

Należy jednak podkreślić, iż wydarzenia z Karoliny Północnej nie powinny być rozumiane jako początek obecności rasizmu środowiskowego na terytorium USA, a jedynie jako moment, w którym ten problem został naświetlony po raz pierwszy w skali ogólnokrajowej i stał się częścią amerykańskiego dyskursu społeczno-politycznego. Początków tej formy dyskryminacji można doszukiwać się już w XIX wieku, kiedy ludność rdzenna zamieszkująca tereny Ameryki Północnej została przymusowo przeniesiona do rezerwatów w celu zapewnienia białym Amerykanom „bezpiecznych” oraz przewidywalnych warunków zwiedzania „dzikich” obszarów kontynentu¹².

SPRAWIEDLIWOŚĆ EKOLOGICZNA

Protesty w Warren County w 1982 roku były również przełomowe z punktu widzenia sprawiedliwości ekologicznej. To właśnie wtedy wyłoniła się jej idea oraz ruch, który za cel uznał walkę z rasizmem środowiskowym¹³. Konkretnie zasady oraz dążenia sformułowane zostały w październiku 1991 roku w Waszyngtonie podczas *First National People of Color Environmental Leadership Summit*. Uczestnicy rozmów stworzyli wówczas dokument *The Principles of Environmental Justice*, który traktował o:

¹⁰ N. Neimanas, *Historical, Economic, and Political Dimensions of Environmental Racism*, „Journal of Poverty” Vol. 28, 2024, No. 3, s. 230–231.

¹¹ *Toxic Wastes and Race in the United States: A National Report on the Racial and Socio-Economic Characteristic of Communities with Hazardous Waste Sites*, Commission for Racial Justice United Church of Christ 1987, [on-line:] <https://www.ucc.org/wp-content/uploads/2020/12/ToxicWastesRace.pdf> – 26 IV 2025.

¹² C. Merchant, *Shades of Darkness: Race and Environmental History*, „Environmental History” Vol. 8, 2003, No. 3, s. 381–382.

¹³ R. Figueroa, C. Mills, *Environmental Justice*, [w:] *A Companion to Environmental Philosophy*, ed. D. Jamieson, Malden 2001, s. 429.

ponownym ustanowieniu duchowej współzależności od uświęconej Matki Ziemi; szacunku oraz celebracji każdej ze swoich kultur, języków czy wierzeń na temat świata naturalnego (...); zapewnieniu sprawiedliwości ekologicznej; promowaniu alternatyw gospodarczych, które przyczyniłyby się do rozwoju bezpiecznych dla środowiska źródeł utrzymania; oraz zabezpieczeniu politycznego, ekonomicznego i kulturowego wyzwolenia (...)¹⁴.

Wyliczonych zostało także 17 zasad przyświecających członkom ruchu sprawiedliwości ekologicznej, w tym „wzywających do uniwersalnej ochrony od testów nuklearnych, wydobywania, produkcji oraz usuwania toksycznych/niebezpiecznych odpadów, uznających fundamentalne prawo do politycznego (...) i ekologicznego samostanowienia wszystkich ludzi oraz sprzeciwiających się niszczycielskim operacjom korporacji międzynarodowych”¹⁵.

Szczyt okazał się punktem zwrotnym w historii ruchu, ponieważ rozszerzył jego ramy – poza walką z toksynami, która do tej pory dominowała w retoryce aktywistów, włączone zostały także takie kwestie jak zdrowie publiczne, transport, mieszkalnictwo, użytkowanie gruntów czy alokacja środków¹⁶. Do następnego spotkania między liderami ruchu sprawiedliwości ekologicznej doszło w 2002 roku w trakcie *Second National People of Color Environmental Leadership Summit*. Poruszono wówczas problemy m.in. dziecięcej astmy, toksyn militarnych czy zrównoważonego rolnictwa. W każdym ze spotkań uczestniczyło ponad tysiąc osób, w tym liderów bądź członków struktur oddolnych, mniejszości religijnych czy związków zawodowych¹⁷. To właśnie przedstawiciele owych stowarzyszeń czy ugrupowań stanowią fundament ruchu na rzecz sprawiedliwości ekologicznej. Jednak ze względu na oddolny i rozproszony charakter ruchu liderzy odgrywają ograniczoną rolę w kształtowaniu kluczowych decyzji dotyczących ochrony środowiska na poziomie ogólnokrajowym¹⁸.

Mimo to od wydarzeń, jakimi były protesty w Warren County, w Stanach Zjednoczonych powstało wiele lokalnych organizacji walczących z rasizmem środowiskowym stosowanym wobec różnych mniejszości – Asian Pacific Environmental Network, WE ACT for Environmental Justice, Southwest Network

¹⁴ *The Principles of Environmental Justice*, First National People of Color Environmental Leadership Summit, Washington, D.C. 1991, [on-line:] <https://www.ejnet.org/ej/principles.pdf> – 29 IV 2025. Tłumaczenie własne.

¹⁵ *Ibidem*. Tłumaczenie własne.

¹⁶ R.D. Bullard, *Environment and Morality...*, s. 5.

¹⁷ *Ibidem*, s. 5-6.

¹⁸ A. Kasawan, *Environmental Justice and Environmental Law*, „Fordham Environmental Law Review” Vol. 24, 2017, No. 2, s. 157-158.

for Environmental and Economic Justice etc.¹⁹ Grupy te wielokrotnie organizowały protesty i wiece, a także wykorzystywały kontakty nawiązane z reprezentującymi je politykami, aby móc uzyskać dostęp do Agencji Ochrony Środowiska (EPA) i wpłynąć na jej stanowisko oraz działania względem idei sprawiedliwości ekologicznej²⁰.

Ostatecznie EPA uznała, że „żadna grupa nie będzie niewspółmiernie ponosić konsekwencji wynikających z przemysłowych, rządowych lub komercyjnych działań oraz praktyk”²¹ i od lat 90. XX wieku idea ta stała się istotną częścią nie tylko programów na poziomie stanowym²², lecz także ustawodawstwa oraz polityk środowiskowych na szczeblu federalnym²³.

CANCER ALLEY A USTAWODAWSTWO FEDERALNE

Ponieważ Luizjana posiada jedno z największych złóż ropy naftowej na półkuli zachodniej, stała się ona centrum przemysłu wydobywczego w regionie²⁴. Pod nazwą *Cancer Alley* kryje się prawie 137-kilometrowy obszar między rzeką Missisipi a Nowym Orleanem i Baton Rouge, który zamieszkiwany jest przede wszystkim przez ubogich czarnoskórych Amerykanów²⁵. Obecnie na tym obszarze mieści się ponad sto pięćdziesiąt zakładów petrochemicznych (Exxon Mobil, Shell i inne) przetwarzających ropę na wyroby wykorzystywane do produkcji materiałów budowlanych czy plastiku. Wielkie korporacje umyślnie umieszczają swoje ośrodki w miejscach zamieszkiwanych przez ubogie mniejszości rasowe, ponieważ nie posiadają one wpływu na decydentów politycznych, a nierzadko potrzebują także miejsc pracy, a te oferowane są przez nowo powstałe obiekty przemysłowe²⁶.

¹⁹ D. Faber, D. McCarthy, *op. cit.*, s. 410, 413-414.

²⁰ T.E. Perkins, *The Institutionalization of the Environmental Justice Movement*, [w:] eadem, *Evolution of a Movement: Four Decades of California Environmental Justice Activism*, Oakland 2022, s. 52-53.

²¹ F. Fusi, F. Zhang, J. Linag, *Unveiling Environmental Justice through Open Government Data: Work in Progress for Most US States*, „Public Administration” Vol. 101, 2023, No. 3, s. 1089-1090.

²² *Ibidem*, s. 1090.

²³ J.S. Purdy, *The Long Environmental Justice Movement*, „Ecology Law Quarterly” Vol. 44, 2018, No. 4, s. 810.

²⁴ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 15-16.

²⁵ M. Singer, *Down Cancer Alley: The Lived Experience of Health and Environmental Suffering in Louisiana's Chemical Corridor*, „Medical Anthropology Quarterly” Vol. 25, 2011, No. 2, s. 141-142; I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 16.

²⁶ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 15-17.

Afroamerykanie żyjący w pobliżu rafinerii znacznie częściej umierają na nowotwory²⁷. Między 2018 a 2022 rokiem w Stanach Zjednoczonych na raka zmarło ponad 351 tysięcy czarnoskórych Amerykanów, z czego w blisko 72,5 tysiąca przypadków był to nowotwór atakujący płuca lub oskrzela. W ciągu tych pięciu lat w samej Luizjanie z powodu raka umarło ponad 14 tysięcy Afroamerykanów, w tym 3348 na raka płuc. Stąd w latach 2018-2022 z powodu choroby nowotworowej na 100 tysięcy czarnych mieszkańców stanu umierało 191 Afroamerykanów – najwięcej w całym kraju²⁸.

Tak rażący przykład występowania rasizmu ekologicznego wobec Afroamerykanów jest konsekwencją funkcjonowania w Luizjanie m.in. redliningu (czyli odmowy udzielania pożyczek hipotecznych na domy w dzielnicach uznawanych za podupadające) oraz korupcji w ramach lokalnych rządów gmin. Zjawiska te powiązane są z historycznym dziedzictwem niewolnictwa oraz segregacji rasowej²⁹.

Od kilkudziesięciu lat rząd federalny USA wprowadza prawa, które mają na celu ochronę Amerykanów przed zanieczyszczeniem środowiska naturalnego. Prawodawstwo to obejmuje także obszar Cancer Alley, choć nierówne egzekwowanie (m.in. przez EPA) zapisów zawartych w tego typu regulacjach jedynie utrwala instytucję rasizmu środowiskowego. Nierówność ta szczególnie zauważalna jest w priorytetyzacji działań pomocowych, mających na celu poprawę życia oraz zdrowia mieszkańców regionu – biali Amerykanie otrzymują pomoc znacznie szybciej aniżeli mniejszość afroamerykańska, a na firmy nakładane są bardziej dotkliwe kary, gdy do naruszeń dochodzi w białych dzielnicach³⁰. Przykładami takiego ustawodawstwa są: Clean Air Act (CAA)³¹, Resource Conservation and Recovery Act (RCRA)³², Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act (CERCLA)³³ oraz Executive Order 12898 (EO 12898)³⁴.

²⁷ *Ibidem*, s. 16.

²⁸ U.S. Centers for Disease Control and Prevention and National Cancer Institute, *U.S. Cancer Statistics Data Visualizations Tool: Cancer Statistics at a Glance*, 2024, [on-line:] <https://gis.cdc.gov/Cancer/USCS/#/AtAGlance/> – 25 IV 2025.

²⁹ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 19, 22-23.

³⁰ *Ibidem*, s. 24, 31-32.

³¹ Clean Air Act, Pub. L. 101-549 (November 15, 1990), 104 Stat. 2399, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-104/pdf/STATUTE-104-Pg2399.pdf> – 23 IV 2025.

³² Resource Conservation and Recovery Act of 1976, Pub. L. 94-580 (October 21, 1976), 90 Stat. 2795, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg2795.pdf> – 26 IV 2025.

³³ Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act of 1980, Pub. L. 96-510 (December 11, 1980), 94 Stat. 2767, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-94/pdf/STATUTE-94-Pg2767.pdf> – 26 IV 2025.

³⁴ Executive Order 12898 of February 11, 1994, „Federal Register” Vol. 59, 1994, No. 32, [on-line:] <https://www.archives.gov/files/federal-register/executive-orders/pdf/12898.pdf> – 25 IV 2025.

Celem Clean Air Act jest uregulowanie zanieczyszczenia powietrza na poziomie ogólnokrajowym. Ustawa wymienia sześć substancji (ozon, pył zawieszony, tlenek węgla, dwutlenek siarki, ołów i dwutlenek azotu) i dla każdej z nich ustala dopuszczalne limity stężenia w atmosferze. W odniesieniu do toksyn nieuwzględnionych w tym akcie prawnym wykorzystywane są normy National Emission Standards for Hazardous Air Pollutants, które wyznaczają maksymalny poziom emisji np. w ramach konkretnej kategorii źródła (oznaczającej grupy ośrodków przemysłowych produkujących podobne substancje zanieczyszczające). Niemniej jednak, gdy w 2011 roku Inspektor Generalny EPA zbadał egzekwowanie zapisów CAA w całym kraju, Luizjana znalazła się w dolnej ćwiartce, potwierdzając tym samym, że interesy korporacji przeważają nad dobrem społeczności, gdyż standardy nakładane na spółki przemysłowe są często zbyt łagodne, a dane zbierane do oceny realizacji celów bywają wypaczone, co uniemożliwia poprawę jakości powietrza w regionie³⁵.

Ustawy RCRA oraz CERCLA dotyczą usuwania oraz składowania odpadów niebezpiecznych, a także oczyszczania terenów zanieczyszczonych toksycznymi substancjami. Niemniej ustawy te nie wyznaczają liczby obiektów utylizacyjnych, które można umieścić na terenach zamieszkiwanych przez ubogie społeczności rasowe. Według RCRA decydują o tym przede wszystkim władze stanowe. Ponownie, nierówne egzekwowanie prawa można zaobserwować m.in. w tym, że opuszczone składowiska niebezpiecznych odpadów są oczyszczane znacznie szybciej, gdy znajdują się na terenach zamieszkiwanych w większości przez białych Amerykanów. Co więcej, „neutralność” rasowa owych regulacji wręcz uniemożliwia podważenie ich prawomocności na drodze sądowej³⁶. Jest tak, ponieważ prawnicy zatrudnieni przez EPA utrzymują, że każdorazowo egzekwują oni zapisy zawarte w prawach środowiskowych (które stworzone zostały z myślą o wszystkich amerykańskich obywatelach), a dyskryminacja wynikająca z ich implementacji nie oznacza występowania uprzedzeń rasowych w ramach agencji środowiskowych³⁷. Zgodnie z precedensem ustanowionym przez Sąd Najwyższy USA: aby pozwać za rasizm środowiskowy (na podstawie 14. Poprawki do Konstytucji USA i zawartej w niej klauzuli równości wobec prawa), powód musi udowodnić, iż decydenci rządowi działali z zamiarem dyskryminacji³⁸.

³⁵ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 25-27.

³⁶ *Ibidem*, s. 30-32.

³⁷ M.R. Fisher, *On the Road from Environmental Justice*, „Villanova Environmental Law Journal” Vol. 5, 1994, No. 2, s. 458, [on-line:] <https://digitalcommons.law.villanova.edu/elj/vol5/iss2/6> – 1 V 2025.

³⁸ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 32.

W Executive Order 12898, podpisanym w 1994 roku przez prezydenta Billa Clintona, uznano istnienie problemu nierówności środowiskowych w Stanach Zjednoczonych. Jednak ten akt prawny nie spełnił oczekiwań, ponieważ stosunkowo szybko kwestie dotyczące sprawiedliwości ekologicznej przestały być priorytetyzowane. Co więcej, gdy George W. Bush objął urząd prezydenta, jego administracja wycofała się niemal całkowicie z egzekwowania praw zawartych w EO 12898³⁹. Stąd wpływ na poprawę sytuacji społeczności zamieszkujących Cancer Alley okazał się znikomy. Ostatecznie zapisy tego aktu prawnego zostały unieważnione na mocy Executive Order 14148 podpisanego przez prezydenta Donalda Trumpa w 2025 roku⁴⁰.

Mimo iż działania rządu USA wobec zanieczyszczenia środowiska naturalnego Luizjany i jej mieszkańców pozostają mocno ograniczone, to oddolne ruchy społeczne walczą z rozwojem przemysłu petrochemicznego w regionie, chcąc ograniczyć skażenie środowiska na tym obszarze⁴¹. Walka obywatelska jest obecnie jedną z niewielu alternatyw dla ludzi zamieszkujących zatrute obszary, gdyż celem administracji Trumpa jest np. usunięcie inicjatyw DEI (ang. *Diversity, Equity, and Inclusion*⁴²), w tym całkowite wyeliminowanie idei sprawiedliwości ekologicznej z regulacji rządu USA⁴³.

Walkę z rasizmem środowiskowym w Cancer Alley prowadzą przede wszystkim lokalne organizacje, w tym Rise St. James, oraz programy świadczące pomoc i reprezentację prawną osobom o niskich dochodach, m.in. Tulane Environmental Law Clinic (TELC). Poradnia ta odniosła znaczący sukces pod koniec lat 90. XX wieku, gdy reprezentowała mieszkańców St. James w sprawie sądowej przeciwko budowie nowego ośrodka przemysłowego firmy Shintech w sąsiednim Convent. Po złożeniu petycji i jej pozytywnym rozpatrzeniu przez EPA, Agencja zdecydowała się wszcząć dochodzenie dotyczące naruszeń ekologicznych w regionie, dzięki czemu ostatecznie korporacja przeniosła swoją „inwestycję” do

³⁹ *Ibidem*, s. 24-25, 35.

⁴⁰ Executive Order 14148 of January 20, 2025, „Federal Register” Vol. 90, 2025, No. 17, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2025-01-28/pdf/2025-01901.pdf> – 1 V 2025.

⁴¹ *Ibidem*, s. 40-43.

⁴² W ramach EPA inicjatywy DEI miały na celu zapewnienie zdrowych warunków do życia mniejszościom etniczno-rasowym zamieszkującym tereny znajdujące się w pobliżu źródeł zanieczyszczenia – w szczególności Afroamerykanom oraz społecznościom latynoskim. N. Randolph, D. Trotta, *As Trump's EPA Ends 'Environmental Justice', Minority Communities May Pay a Price*, Reuters 23 IV 2025, [on-line:] <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/trumps-epa-ends-environmental-justice-minority-communities-may-pay-price-2025-04-23/> – 29 IV 2025.

⁴³ *Ibidem*.

innego miasta położonego wzdłuż rzeki Missisipi⁴⁴. Z kolei członkowie grupy Rise St. James wielokrotnie w przeszłości organizowali protesty oraz marsze przeciwko zanieczyszczeniu dotyczącemu ich społeczność, a obecnie próbują powstrzymać realizację *Sunshine Project*, w ramach którego Formosa Plastics Corporation planuje otworzyć kompleks 14 zakładów petrochemicznych na terytorium Cancer Alley⁴⁵.

ZAKOŃCZENIE

Choć protesty, do których doszło w 1982 roku w Warren County, zakończyły się niepowodzeniem, to stały się punktem zwrotnym dla organizacji na rzecz ochrony środowiska w Stanach Zjednoczonych, a w szczególności ukształtowanego wówczas ruchu sprawiedliwości ekologicznej⁴⁶. Jego celem jest „równe traktowanie oraz znaczący udział wszystkich ludzi bez względu na rasę, kolor skóry (...) we wprowadzaniu oraz egzekwowaniu praw, regulacji i polityk środowiskowych”⁴⁷. Co więcej, manifestacje te reprezentują pierwszą publiczną mobilizację na rzecz walki z rasizmem środowiskowym⁴⁸, który opiera się na przeświadczeniu, iż grupy rasowe są w niewspółmiernie większym stopniu narażone na zanieczyszczenie⁴⁹.

Prawa środowiskowe tworzone przez EPA powinny chronić wszystkich obywateli USA (w tym członków mniejszości rasowych)⁵⁰. Niemniej analiza kluczowych federalnych aktów prawnych (np. CAA czy RCRA) pokazała, że same regulacje w nich zawarte są niedoskonałe – nacisk kładziony jest przede wszystkim na kontrolę już występujących zanieczyszczeń, zamiast na zapobieganie ich powstawaniu⁵¹. Co więcej, działania agencji w ramach egzekwowania owych ustaw nie spełniają standardów instytucji rządowych, przez co przyczyniają się

⁴⁴ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 36-38.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 19-20, 40-41.

⁴⁶ E.M. McGurty, Warren County, NC, and the Emergence of the Environmental Justice Movement: *Unlikely Coalitions and Shared Meanings in Local Collective Action*, „Society & Natural Resources” Vol. 13, 2000, No. 4, s. 373-374.

⁴⁷ R.D. Bullard, *Dismantling Environmental Racism in the USA*, „Local Environment” Vol. 4, 1999, No. 1, s. 7. Tłumaczenie własne.

⁴⁸ R. Figueroa, C. Mills, *op. cit.*, s. 429.

⁴⁹ L. Pulido, *Rethinking Environmental Racism: White Privilege and Urban Development in Southern California*, „Annals of the Association of American Geographers” Vol. 90, 2000, No. 1, s. 12.

⁵⁰ I.G. Castellon, *op. cit.*, s. 24.

⁵¹ D. Faber, D. McCarthy, *op. cit.*, s. 406.

do utrwalania nierówności środowiskowych w Cancer Alley⁵². Potwierdza to zasadność hipotezy, iż rząd Stanów Zjednoczonych nie podejmuje wystarczających działań na rzecz poprawy ochrony środowiska oraz życia osób zamieszkujących obszar od rzeki Missisipi aż po Nowy Orlean i Baton Rouge, czym przyczynia się do pogłębiania rasizmu środowiskowego wobec grupy afroamerykańskiej.

Niemniej mieszkańcy Cancer Alley podejmują zjednoczoną walkę przeciwko korporacjom oraz ich szkodliwym działaniom. Jej inicjatorami są przede wszystkim lokalne organizacje (np. Rise St. James) i to właśnie one reprezentują ideę sprawiedliwości ekologicznej, która zyskuje coraz większą uwagę oraz wsparcie w Luizjanie⁵³.

BIBLIOGRAFIA

- Bullard R.D., *Dismantling Environmental Racism in the USA*, „Local Environment” Vol. 4, 1999, No. 1, s. 5-19, <https://doi.org/10.1080/13549839908725577>.
- Bullard R.D., *Environment and Morality: Confronting Environmental Racism in the United States*, United Nations Research Institute for Social Development 2004, s. 1-31, [on-line:] <https://www.csu.edu/cerc/documents/EnvironmentandMorality-ConfrontingEnvironmentalRacismInTheUnitedStates-Bullard2004.pdf>.
- Castellon I.G., *Cancer Alley and Fight against Environmental Racism*, „Villanova Environmental Law Journal” Vol. 32, 2021, No. 1, s. 15-43.
- Clean Air Act, Pub. L. 101-549 (November 15, 1990), 104 Stat. 2399, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-104/pdf/STATUTE-104-Pg2399.pdf>.
- Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act of 1980, Pub. L. 96-510 (December 11, 1980), 94 Stat. 2767, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-94/pdf/STATUTE-94-Pg2767.pdf>.
- Executive Order 12898 of February 11, 1994, „Federal Register” Vol. 59, 1994, No. 32, s. 7629-7633, [on-line:] <https://www.archives.gov/files/federal-register/executive-orders/pdf/12898.pdf>.
- Executive Order 14148 of January 20, 2025, „Federal Register” Vol. 90, 2025, No. 17, s. 8237-8241, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2025-01-28/pdf/2025-01901.pdf>.

⁵² I.G. Castellon, *op. cit.*

⁵³ *Ibidem*, s. 40-42.

- Faber D., McCarthy D., *The Evolving Structure of the Environmental Justice Movement in the United States: New Models for Democratic Decision-Making*, „Social Justice Research” Vol. 14, 2001, No. 4, s. 405-421, <http://dx.doi.org/10.1023/A:1014602729040>.
- Figueroa R., Mills C., *Environmental Justice*, [w:] *A Companion to Environmental Philosophy*, ed. D. Jamieson, Malden 2001, s. 426-438, <https://doi.org/10.1002/9780470751664.ch30>.
- Fisher M.R., *On the Road from Environmental Justice*, „Villanova Environmental Law Journal” Vol. 5, 1994, No. 2, s. 449-478, [on-line:] <https://digitalcommons.law.villanova.edu/elj/vol5/iss2/6>.
- Fusi F., Zhang F., Linag J., *Unveiling Environmental Justice through Open Government Data: Work in Progress for Most US States*, „Public Administration” Vol. 101, 2023, No. 3, s. 1088-1114, <https://doi.org/10.1111/padm.12847>.
- Henderson S., Wells R., *Environmental Racism and the Contamination of Black Lives: A Literature Review*, „Journal of African American Studies” Vol. 25, 2021, s. 134-151, <https://doi.org/10.1007/s12111-020-09511-5>.
- Kasawan A., *Environmental Justice and Environmental Law*, „Fordham Environmental Law Review” Vol. 24, 2017, No. 2, s. 149-179.
- Little P.C., *On the Micropolitics and Edges of Survival in Technocapital Sacrifice Zone*, „Capitalism, Nature, Socialism” Vol. 28, 2017, No. 4, s. 62-77, <https://doi.org/10.1080/10455752.2016.1257037>.
- McGurty E.M., *Warren County, NC, and the Emergence of the Environmental Justice Movement: Unlikely Coalitions and Shared Meanings in Local Collective Action*, „Society & Natural Resources” Vol. 13, 2000, No. 4, s. 373-387, <https://doi.org/10.1080/089419200279027>.
- Merchant C., *Shades of Darkness: Race and Environmental History*, „Environmental History” Vol. 8, 2003, No. 3, s. 380-394, <https://doi.org/10.2307/3986200>.
- Mohai P., Pellow D., Roberts J.T., *Environmental Justice*, „Annual Review of Environment and Resources” Vol. 34, 2009, s. 405-430, <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-082508-094348>.
- Neimanas N., *Historical, Economic, and Political Dimensions of Environmental Racism*, „Journal of Poverty” Vol. 28, 2024, No. 3, s. 230-243, <https://doi.org/10.1080/10875549.2022.2128981>.
- Perkins T.E., *The Institutionalization of the Environmental Justice Movement*, [w:] T.E. Perkins, *Evolution of a Movement: Four Decades of California Environmental Justice Activism*, Oakland 2022, s. 49-58, <https://doi.org/10.2307/j.ctv2ks6v57.8>.
- Pulido L., *Rethinking Environmental Racism: White Privilege and Urban Development in Southern California*, „Annals of the Association of American Geographers” Vol. 90, 2000, No. 1, s. 12-40, <https://doi.org/10.1111/0004-5608.00182>.

- Purdy J.S., *The Long Environmental Justice Movement*, „Ecology Law Quarterly” Vol. 44, 2018, No. 4, s. 809-864, <https://doi.org/10.15779/Z382F7JR1V>.
- Randolph N., Trotta D., *As Trump's EPA Ends 'Environmental Justice', Minority Communities May Pay a Price*, Reuters 23 IV 2025, [on-line:] <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/trumps-epa-ends-environmental-justice-minority-communities-may-pay-price-2025-04-23/>.
- Resource Conservation and Recovery Act of 1976, Pub. L. 94-580 (October 21, 1976), 90 Stat. 2795, [on-line:] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg2795.pdf>.
- Singer M., *Down Cancer Alley: The Lived Experience of Health and Environmental Suffering in Louisiana's Chemical Corridor*, „Medical Anthropology Quarterly” Vol. 25, 2011, No. 2, s. 141-163, <https://doi.org/10.1111/j.1548-1387.2011.01154.x>.
- The Principles of Environmental Justice*, First National People of Color Environmental Leadership Summit, Washington, D.C. 1991, [on-line:] <https://www.ejnet.org/ej/principles.pdf>.
- Toxic Wastes and Race in the United States: A National Report on the Racial and Socio-Economic Characteristic of Communities with Hazardous Waste Sites*, Commission for Racial Justice United Church of Christ, 1987, [on-line:] <https://www.ucc.org/wp-content/uploads/2020/12/ToxicWastesRace.pdf>.
- U.S. Centers for Disease Control and Prevention and National Cancer Institute, *U.S. Cancer Statistics Data Visualizations Tool: Cancer Statistics at a Glance*, 2024, [on-line:] <https://gis.cdc.gov/Cancer/USCS/#/AtAGlance/>.
- Wallenfeld J., *institutional racism*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/topic/institutional-racism>.
- Watson E.R., Collins C.R., *Putting the System in Systematic Racism: A Systems Thinking Approach to Advancing Equity*, „American Journal of Community Psychology” Vol. 71, 2023, No. 3-4, s. 274-286, <https://doi.org/10.1002/ajcp.12628>.

KATARZYNA GIL

Studentka amerykanistyki II stopnia w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Absolwentka studiów amerykanistycznych I stopnia w tej samej jednostce. W kręgu zainteresowań badawczych autorki znalazły się: imperializm amerykański, w szczególności aneksja Królestwa Hawajów, oraz mniejszość azjatycka w Stanach Zjednoczonych.

***Trust relationship* a eksploatacja uranu na ziemi Diné – wyzwania suwerenności plemiennej w polityce energetycznej Stanów Zjednoczonych**

*The Trust Relationship and Uranium Exploitation on Diné Lands:
Challenges to Tribal Sovereignty in United States Energy Policy*

ABSTRAKT

W artykule zawarto analizę społecznych, ekonomicznych oraz kulturowych skutków wydobywania uranu na ziemiach Diné, położonych na styku czterech stanów: Arizony, Nowego Meksyku, Kolorado i Utah, w regionie Południowego Zachodu Stanów Zjednoczonych. Ukazano, w jaki sposób eksploatacja zasobów naturalnych stała się narzędziem przemocy kolonialnej wobec ludności rdzennej w Stanach Zjednoczonych w XX wieku. W latach 1944-1986 na terenie Navajo Nation – rezerwatu, który współcześnie zamieszkują Diné, funkcjonowało ponad 500 kopalń uranu, z których wydobyto niemal 30 ton rudy uranu. Po zakończeniu eksploatacji wiele z nich pozostawiono bez odpowiedniej rekultywacji, co sprawiło, że Diné są narażeni na szkodliwe promieniowanie, co ma poważne skutki zdrowotne i prowadzi m.in. do chorób nowotworowych. W artykule podkreślono też, iż w trakcie wydobywania uranu dochodziło do szeregu zaniedbań ze strony przedsiębiorstw i strony federalnej; zabrakło też świadomej zgody społeczności zamieszkującej Navajo Nation na tę działalność. Autorka wskazuje, że przemysł energetyczny stanowi poważne wyzwanie dla idei suwerenności ludów rdzennych, opartej

na relacji z Matką Ziemią, i dowodzi, iż eksploatacja uranu na ziemiach Diné utrudniała realizację autonomii politycznej i niezależności Narodu, co w efekcie przyczyniło się do utrwalenia kolonialnych mechanizmów podporządkowania plemion rdzennych w polityce energetycznej Stanów Zjednoczonych.

Słowa kluczowe: Navajo Nation, Diné, relacja zaufania, uran, Church Rock, Radiation Exposure Compensation Act (RECA), *hózhó*

ABSTRACT

The article analyzes the social, economic, and cultural consequences of uranium mining on Diné lands, located at the intersection of four states: Arizona, New Mexico, Colorado and Utah in the American Southwest. The paper demonstrates how natural resource exploitation became a tool of colonial violence against Indigenous Peoples in the United States throughout the 20th century. Between 1944 and 1986, more than 500 uranium mines operated within the Navajo Nation territory, enabling the extraction of nearly 30 tons of uranium ore. Many of these mines were abandoned without proper reclamation, leaving the Diné exposed to harmful radiation and serious health effects, including cancer. The article emphasizes that mining activities on Navajo Nation territory were marked by systemic negligence on the part of both corporations and the federal government and were conducted without the informed consent of the broader community, thereby undermining the political autonomy of the Diné. It further argues that the energy industry presents a significant challenge to Indigenous sovereignty, which is deeply rooted in the relationship with Mother Earth. The article confirms that uranium exploitation on Diné lands has hindered the realization of tribal sovereignty and independence of the Navajo Nation and has contributed to perpetuating colonial structures of Indigenous subjugation within the framework of U.S. energy policy.

Keywords: Navajo Nation, Diné, trust relationship, uranium, Church Rock, Radiation Exposure Compensation Act (RECA), *hózhó*

WPROWADZENIE

Navajo Nation to największy pod względem liczby ludności oraz zamieszkiwanego obszaru naród rdzenny, uznany na poziomie federalnym w Stanach Zjednoczonych. Według spisu powszechnego z 2020 roku 423 412 osób deklaruje pochodzenie Diné, a 165 158 zamieszkuje rezerwat Navajo Nation¹. Diné, jak

¹ United States Census Bureau, *Navajo Nation Reservation and Off-Reservation Trust Land, AZ--NM UT*, 2020, [on-line:] https://data.census.gov/profile/Navajo_Nation_Reservation_and_Off-Reservation_Trust_Land,_AZ--NM--UT?g=2500000US2430#education – 24 IV 2025.

nazywają się w swoim ojczystym języku mieszkańcy Navajo Nation, zamieszkują region Four Corners, położony na styku czterech stanów: Arizony, Nowego Meksyku, Utah i Kolorado. Rezerwat częściowo obejmuje ojczyznę przodków Diné – Diné Bikéyah – i rozciąga się na powierzchni prawie 65 tysięcy kilometrów kwadratowych².

Na gruncie polityczno-prawnym narody rdzenne zamieszkujące obszar Stanów Zjednoczonych – w tym Navajo Nation – traktowane są jak quasi-suwerenne byty polityczne, „wewnętrzne narody zależne”, utrzymujące międzyrządowe stosunki z rządem federalnym i posiadające prawo do samorządności i formowania własnego rządu³. Dwustronne relacje pomiędzy federacją a Navajo Nation zostały ustanowione na mocy traktatu z 1868 roku. Dokument ten pozwolił na formalne utworzenie rezerwatu Navajo, deklarował pokój pomiędzy stronami oraz podkreślał odrębność Navajo Nation w ramach systemu federalnego USA. Rezerwat miał odtąd stać się „stałą ojczyzną” (ang. *permanent homeland*) Diné, gdzie mieli oni prowadzić samowystarczalne życie oparte na rolnictwie i wypasie bydła⁴.

Fundamentalną doktryną prawniczą, która określa stosunki na linii Waszyngton – rządy plemienne, jest doktryna „odpowiedzialności powierniczej” (ang. *trust responsibility*)⁵. Nakłada ona na rząd federalny obowiązek działania w najlepszym interesie plemion i ochrony ich ziemi, zasobów oraz przyznanych na mocy traktatów praw w celu zapewnienia im możliwości rozwoju⁶. W decyzji *Cherokee Nation v. Georgia* (1831) Sąd Najwyższy określił tę relację jako relację podopiecznego i opiekuna (ang. *ward to its guardian*) i wielokrotnie podkreślał konieczność objęcia plemion rdzennych opieką przez rząd federalny, wynikającą z moralnego obowiązku oraz zobowiązań traktatowych⁷.

W praktyce jednak to interesy białych osadników i amerykańskich przedsiębiorstw wydobywczych w dużej mierze kształtowały formowanie się rządu

² Navajo Nation, *Indian Health Service*, 2025, [on-line:] <https://www.ihs.gov/navajo/navajonation/> – 23 IV 2025.

³ Bureau of Indian Affairs (BIA), *Frequently Asked Questions*, 2025, [on-line:] <https://www.bia.gov/frequently-asked-questions> – 23 IV 2025.

⁴ *Treaty with the Navaho, 1868*, [w:] *Indian Affairs: Laws and Treaties*, Vol. 2: *Treaties*, comp. and ed. Ch.J. Kappler, Washington, D.C. 1904, s. 1015-1020.

⁵ *Cherokee Nation v. Georgia*, 30 U.S. 1 (1831).

⁶ D.I. Rey-Bear, M.L. Fletcher, *We Need Protection from Our Protectors: The Nature, Issues, and Future of the Federal Trust Responsibility to Indians*, „Michigan Journal of Environmental & Administrative Law” Vol. 6, 2017, No. 2, s. 406-410.

⁷ Przykładowo w decyzji w sprawie *Seminole Nation v. United States* (1942) Sąd uznał, że Stany Zjednoczone „nałożyły na siebie moralny obowiązek najwyższej odpowiedzialności i zaufania” wobec plemion rdzennych.

plemiennego oraz nadały kierunek rozwoju Navajo Nation. W 1923 roku została utworzona Rada Biznesowa Navajo (Navajo Business Council), która składała się z Diné, lecz powstała z inicjatywy władz federalnych w wyniku zainteresowania eksploatacją zasobów naturalnych z obszaru Navajo Nation. Jej funkcja ograniczała się do zatwierdzania dzierżaw ziemi na terenie rezerwatu, która później miała być wykorzystywana przez amerykańskie przedsiębiorstwa naftowe⁸. Powstanie Rady nie było efektem oddolnych dążeń Diné do samorządności, lecz wynikiem zewnętrznych interesów naftowych i górniczych – jej głównym celem i zadaniem stała się legitymizacja żądań przedstawicieli przemysłu naftowego. Mimo iż w kolejnych dekadach struktury rządowe Navajo ewoluowały i rozwijały się, funkcjonowanie Diné pozostawało ściśle powiązane z pozyskiwaniem zasobów naturalnych. Społeczność nie dysponowała jednak pełną kontrolą nad zasobami, a brak odpowiednich narzędzi prawnych, politycznych i finansowych sprawił, że rezerwat stał się przedmiotem systemowej eksploatacji dokonywanej przez prywatne koncerny wydobywcze⁹.

Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie historii Navajo Nation jako miejsca intensywnego wydobywania uranu w drugiej połowie XX wieku, a także analiza skutków środowiskowych i zdrowotnych, jakimi Diné zostali obciążeni w wyniku pozyskiwania tego surowca. Tezą artykułu jest stwierdzenie, iż polityka energetyczna Stanów Zjednoczonych stała się narzędziem kolonialnego podporządkowania ludności rdzennej w celu ochrony amerykańskich interesów narodowych i strategicznych, a społeczność Diné w sposób nieproporcjonalny do zysków została obciążona negatywnymi efektami wydobywania uranu, zarówno tymi o charakterze zdrowotnym, środowiskowym, jak i kulturowym.

Artykuł w głównej hipotezie (H1) zakłada, że eksploatacja uranu na ziemiach Diné podważała rdzenną suwerenność władz Diné, sprawiając, iż amerykańska polityka energetyczna stała się narzędziem kolonialnej dominacji nad ludnością rdzenną.

Dodatkowo sformułowano hipotezy poboczne:

H2: Eksploatacja uranu na ziemiach Diné doprowadziła do skażenia wody, gleby i powietrza na terenie rezerwatu, a w efekcie spowodowała degradację środowiska oraz długoterminowe negatywne skutki zdrowotne i społeczne.

H3: Zależność gospodarki Navajo Nation od zewnętrznych przedsiębiorstw wydobywczych ograniczyła ich suwerenność i zdolność do samodzielnego zarządzania zasobami naturalnymi.

⁸ E. Rosser, *A Nation Within: Navajo Land and Economic Development*, Cambridge 2021, s. 36.

⁹ *Ibidem*, s. 54.

H4: Rząd federalny USA naruszył zasadę odpowiedzialności powierniczej, nie zapewniając odpowiednich środków ochrony zdrowia i środowiska dla społeczności Diné oraz nie rekompensując szkód wynikających z eksploatacji uranu.

H5: Degradacja środowiska i zanieczyszczenie ziemi Diné prowadzą do zaburzenia tradycyjnych praktyk kulturowych i duchowych tej społeczności, co ma negatywny wpływ na ich tożsamość i więzi społeczne.

H6: Rozwój federalnej polityki energetycznej, koncentrującej się na czystej energii jądrowej, bez uwzględnienia interesów plemion rdzennych, może prowadzić do dalszych napięć i nierówności w relacjach pomiędzy ludnością rdenną a podmiotami zewnętrznymi.

Niniejszy artykuł opiera się na analizie literatury naukowej dotyczącej wydobycia uranu na terenie rezerwatu, działań rządu federalnego wobec Navajo Nation oraz skutków związanych z działalnością górniczą. Źródła pierwotne obejmują ustne relacje byłych górników oraz ich rodzin związane z ekspozycją na promieniotwórczy pierwiastek. Podejście badawcze łączy studium przypadku z krytyczną analizą przejawu systemowych nierówności oraz wewnętrznego kolonializmu w Stanach Zjednoczonych.

NAVAJO NATION I EKSPLOATACJA URANU

Projekt Manhattan, którego skutkiem było zrzućenie bomby atomowej na dwa japońskie miasta – Hiroszimę i Nagasaki, rozpoczął nową epokę w historii świata: erę nuklearną. Przed końcem II wojny światowej Stany Zjednoczone pozyskiwały niezbędny do konstruowania broni jądrowej uran głównie z belgijskiego Konga, RPA, a także z Kanady. Dostępność importowanego surowca oraz tajność projektu sprawiły, że amerykańskie zasoby krajowe nie były szczególnie eksploatowane. Po wojnie jednak, kiedy świat dowiedział się o nowej, zabójczej broni, zapotrzebowanie na wydobycie uranu znacznie wzrosło¹⁰.

Po zakończeniu II wojny światowej uran pozostał strategicznym surowcem dla Stanów Zjednoczonych. Konieczność utrzymania bezpieczeństwa narodowego, rozwoju energetyki jądrowej oraz zimnowojenny wyścig zbrojeń ze Związkiem Radzieckim sprawiły, że dla rządu federalnego uzyskanie dostępu na rynku krajowym do uranu, „sproszkowanego złota” ery nuklearnej, stało się kluczowe. W 1948 roku Amerykańska Komisja Energii Atomowej ogłosiła,

¹⁰ *Ibidem*, s. 51.

iż Waszyngton zagwarantuje stałą cenę za rudę uranu wydobywaną w Stanach Zjednoczonych oraz będzie kupować cały wydobyty surowiec¹¹. Od tego momentu aż do 1971 roku rząd federalny był jedynym nabywcą uranu w kraju, a zachęcone perspektywą zysku przedsiębiorstwa wydobywcze rozpoczęły boom jądrowy, budując setki kopalń¹².

Działalność kopalni skupiona była na Płaskowyżu Kolorado, głównie na terenie bogatego w zasoby uranu rezerwatu Navajo Nation. Rudy tego pierwiastka na ziemi Diné odkryto po raz pierwszy na początku lat 40. XX wieku w miasteczku Cove w Arizonie, a następnie w pobliżu Shiprock w Nowym Meksyku, Monument Valley w stanie Utah, Church Rock w Nowym Meksyku i Kayenta w Arizonie¹³. Ostatecznie ośrodki wydobywcze ulokowano w wielu częściach rezerwatu, a Rada Plemienna Navajo zatwierdzała negocjowane przez Biuro ds. Indian umowy dotyczące dzierżawy ziemi pod stanowiska wydobywcze. Mechanizm ten był analogiczny do dzierżaw ziemi pod szyby naftowe, a kontrakty zawierane z przedsiębiorstwami wydobywczymi były szczególnie niekorzystne dla Navajo Nation. Korporacje wydobywające uran na terenie rezerwatu płaciły znacząco niższe opłaty eksploatacyjne – średnio na poziomie 3,4% ceny rynkowej, podczas gdy standardem poza terenami rdzennymi było 15%¹⁴.

Nie istniał także żaden mechanizm polityczno-prawny, który mógłby zapobiec nadmiernej eksploatacji ziemi Diné¹⁵. Szacuje się, że na terenie rezerwatu działało około 1200 stanowisk wydobywczych, skupionych w większości w części Four Corners rezerwatu oraz w pobliżu miasteczka Cameron w Arizonie w południowej części terenów Navajo Nation¹⁶. Według danych federalnej Agencji Ochrony Środowiska pomiędzy rokiem 1944 a 1986 około 30 milionów ton rudy uranu wydobyto na terenie i w bezpośrednim sąsiedztwie Navajo Nation¹⁷. Intensywność działań górniczych sprawiła, że krajobraz został tam drastycznie zmieniony i zdewastowany, a radioaktywne odpady z kopalni składowano na terenie rezerwatu¹⁸.

¹¹ D. Brugge, R. Goble, *The History of Uranium Mining and the Navajo People*, „American Journal of Public Health” Vol. 92, 2002, No. 9, s. 1410.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, s. 1411.

¹⁴ W. Churchill, *Breach of Trust: The Radioactive Colonization of Native North America*, „American Indian Culture and Research Journal” Vol. 23, 1999, No. 4, s. 35.

¹⁵ E. Rosser, *op. cit.*, s. 54.

¹⁶ J.C. Ingram et al., *Uranium and Arsenic Unregulated Water Issues on Navajo Lands*, „Journal of Vacuum Science & Technology” Vol. 38, 2020, No. 3, s. 38.

¹⁷ *Abandoned Mines Cleanup*, United States Environmental Protection Agency 2025, [on-line:] <https://www.epa.gov/navajo-nation-uranium-cleanup/aum-cleanup> – 25 IV 2025.

¹⁸ E. Rosser, *op. cit.*, s. 51.

Szacuje się, iż do lat 80. XX wieku pomiędzy 3000 a 5000 górników pochodzących ze społeczności Diné pracowało w kopalniach uranu, w większości jako pracownicy fizyczni, podlegli białym inżynierom¹⁹. Dla wielu dotychczas ekonomicznie wykluczonych mieszkańców rezerwatu rozwój przemysłu wydobywczego stanowił jedyną okazję do podjęcia pracy zarobkowej w pobliżu miejsca zamieszkania oraz pierwszy kontakt z gospodarką Stanów Zjednoczonych. Górnicy otrzymywali płacę minimalną lub niższą niż minimalna, pracowali bezpośrednio z radioaktywnym pyłem oraz spędzali w kopalniach nieproporcjonalnie więcej czasu niż ich biali przełożeni²⁰. Taka praca wiązała się z poważnym zagrożeniem dla zdrowia. Rudy uranu rozbijano przy użyciu dynamitu, a uzyskany pył transportowano ręcznie lub wózkami. W wyniku eksplozji pył unosił się bezpośrednio nad miejscem pracy Diné, co powodowało gwałtowny wzrost ekspozycji na promieniowanie. W niektórych kopalniach poziom promieniowania niemal tysiąckrotnie przekraczał zalecenia Public Health Service, a wskaźniki były wyższe niż po atakach atomowych w Japonii w 1945 roku²¹.

W czasie gdy na ziemiach Diné prowadzono intensywną eksploatację uranu, w amerykańskich środowiskach naukowych i przemysłowych, a także wśród urzędników federalnych panowała świadomość szkodliwości promieniowania oraz zagrożeń związanych z pracą w kopalniach uranu. Doświadczenia z Niemiec czy Czechosłowacji, gdzie już pod koniec XIX wieku odnotowano wyraźny związek pomiędzy występowaniem nowotworu płuc a pracą przy wydobywaniu rudy uranu, były wówczas szeroko znane, a wysoka śmiertelność górników z powodu raka płuc przyczyniła się do rozwoju i implementacji standardów bezpieczeństwa oraz prawnej ochrony pracowników w niektórych krajach europejskich²².

Diné natomiast nie posiadali wiedzy na temat długoterminowych zagrożeń związanych z ekspozycją na ten radioaktywny pierwiastek. Kiedy w rezerwacie powstawały pierwsze stanowiska wydobywcze, nadal tylko niewielka część społeczności rdzennej posługiwała się płynnie językiem angielskim lub posiadała formalne wykształcenie²³. W efekcie grupa była wykluczona z dostępu do informacji na temat ryzyka związanego z promieniowaniem. W skali kraju do lat 70. XX wieku w kopalniach uranu zatrudnionych było około 12 tysięcy pracowników,

¹⁹ G.H. Fettus, M.G. McKinzie, *Nuclear Fuel's Dirty Beginnings: Environmental Damage and Public Health Risks from Uranium Mining in the American West*, New York 2012, s. 18.

²⁰ D. Brugge, R. Goble, *op. cit.*

²¹ E. Rosser, *op. cit.*, s. 52.

²² T. Keyanna, R. Neal, C. Roybal, *The Health Impacts of Uranium Mining in Native American Communities*, Native American Budget & Policy Institute, 2024, s. 1.

²³ D. Brugge, R. Goble, *op. cit.*

z czego znaczną część stanowili Diné – od 25% do 40% ogółu zatrudnionych²⁴. W rezultacie stali się jedną z grup najbardziej zagrożonych promieniowaniem, lecz kwestia owych zagrożeń i wydobycia uranu przez jedną ze społeczności rdzennych pozostała poza głównym nurtem debaty publicznej w kraju²⁵.

Rząd federalny, związany zasadą *trust responsibility* wobec plemion rdzennych, zaniedbał zatem swój obowiązek względem Diné. Urzędnicy federalni nie tylko nie informowali górników o możliwych skutkach zdrowotnych, lecz także aż do połowy lat 60. XX wieku nie wymagali, aby robiły to firmy wydobywcze²⁶. Oznaczało to, że pracownicy Komisji Energii Atomowej uznali interesy narodowe Stanów Zjednoczonych za wystarczająco istotne, aby świadomie narazić życie górników z Navajo Nation na niebezpieczeństwo²⁷. Jak wynika bowiem ze wspomnień i świadectw byłych robotników Diné oraz ich rodzin, firmy wydobywcze nie zapewniały im wentylacji w miejscu pracy, dostępu do odzieży ochronnej i innych środków, które mogłyby uchronić pracowników przed ryzykiem zachorowania na raka płuc i inne poważne choroby przewlekłe²⁸.

SKUTKI ZDROWOTNE, ŚRODOWISKOWE ORAZ DUCHOWE W SPOŁECZNOŚCI DINÉ, WYWOŁANE WYDOBYCIEM URANU

W latach 70. XX wieku górnicy Diné, którzy od lat 50. i 60. pracowali w kopalniach, zaczęli zapadać na szereg niespotykanych dotąd na terenie rezerwatu rodzajów nowotworu oraz innych poważnych schorzeń²⁹. Najczęstszą diagnozą był rak płuc, mimo że większość z chorych nie paliła wcześniej nałogowo tytoniu³⁰. Skala zachorowań na nowotwory wśród członków społeczności szybko osiągnęła wymiar niemal epidemiczny. W badaniu przeprowadzonym w latach 1969-1993 wykryto aż 67% przypadków raka płuc u mężczyzn Diné, którzy byli

²⁴ R. Alvarez, *Navajo Uranium Miners: A Nasty Senate Battle over a Straightforward Case of Negligence and Injustice*, Institute for Policy Studies 10 IV 2022, [on-line:] <https://ips-dc.org/navajo-uranium-miners/> – 23 VII 2025.

²⁵ T. Keyanna, R. Neal, C. Roybal, *op. cit.*, s. 2.

²⁶ K. Kelly, H. Francis, *A Diné History of Navajo Land*, Tucson 2019, s. 26.

²⁷ E. Rosser, *op. cit.*, s. 52.

²⁸ K. Kelly, H. Francis, *op. cit.*, s. 26-27.

²⁹ T. Rock, J.C. Ingram, *Traditional Ecological Knowledge Policy Considerations for Abandoned Uranium Mines on Navajo Nation*, „Human Biology” Vol. 92, 2020, No. 1, s. 24.

³⁰ A. Curley, *Carbon Sovereignty: Coal, Development and Energy Transition in the Navajo Nation*, Tucson 2019, s. 86.

pracownikami kopalni uranu³¹. Uderzający jest również fakt, iż spośród 150 górników z kopalni w Shiprock w Nowym Meksyku, którzy pracowali do 1970 roku, w ciągu następnej dekady aż 133 osoby zmarły na raka płuc lub inne poważne schorzenia dróg oddechowych (np. silikozę lub złośliwe nowotwory płuc).

Chorowali jednak nie tylko górnicy, lecz także ich rodziny, które codziennie narażone były na promieniowanie radioaktywnego pyłu. Przedsiębiorstwa wydobywcze pozostawiały szkodliwe odpady na terenie rezerwatu, a roznoszony przez wiatr pył unosił się nad całym obszarem Navajo Nation. Rodziny wykorzystywały odpady kopalniane do budowy tradycyjnych domów – Hoganów – mężczyźni wracali do domów w ubraniach pokrytych radioaktywnym pyłem, a dzieci bawiły się w opuszczonych kopalniach³². U Diné oprócz nowotworu płuc pojawiły się wady wrodzone, odnotowano również występowanie takich schorzeń jak nadciśnienie, choroby układu krążenia, rozedma płuc, niewydolność nerek czy zespół Downa³³.

Eksploatacja uranu na terenie Navajo Nation doprowadziła nie tylko do poważnego kryzysu zdrowia publicznego w rezerwacie, lecz także do degradacji środowiska, skażenia wody, gruntów oraz pól uprawnych. W 1979 roku w Church Rock w stanie Nowy Meksyk doszło do największego w historii Stanów Zjednoczonych wycieku odpadów radioaktywnych. Po pęknięciu tamy na należącym do United Nuclear Company stawie, w którym składowano odpady z procesu wydobywczego, do rzeki Puerco dostało się 1000 ton odpadów stałych oraz 93 galony (352,04 litra) radioaktywnej wody³⁴. W wyniku wycieku odnotowano podwyższony poziom uranu w wodzie pitnej w pobliżu miasteczka Sanders w stanie Arizona, miejscowości zamieszkaną w 80% przez społeczność Diné³⁵. Badania przeprowadzone przez Arizona Department of Environmental Quality wykazały, iż wskaźniki skażenia uranem wody pobranej ze studni szkolnej w Sanders ponaddwukrotnie przekraczały dopuszczalne normy ustanowione przez Agencję Ochrony Środowiska³⁶. Co więcej, pomimo przeprowadzonych badań ich wyniki ujrzały światło dzienne dopiero w 2015 roku, niemal cztery dekady po katastrofie³⁷.

Zanieczyszczenie środowiska spowodowane wydobywaniem uranu stanowi jedno z istotnych źródeł kryzysu wodnego trwającego obecnie na terenie Navajo

³¹ T. Keyanna, R. Neal, C. Roybal, *op. cit.*, s. 4.

³² E. Rosser, *op. cit.*, s. 53.

³³ T. Keyanna, R. Neal, C. Roybal, *op. cit.*

³⁴ Arizona vs. Navajo Nation, 599 U.S. 555 (2023), Brief amicus curiae of Dig Deep, s. 17.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem, s. 18.

³⁷ Ibidem, s. 19.

Nation. Przez dziesięciolecia radioaktywny pył przedostawał się do wód gruntowych na terenie rezerwatu, powodując zanieczyszczenie już i tak ubogich zasobów wodnych tej społeczności. Około 30% mieszkańców rezerwatu, tj. ponad 51 tysięcy osób, nie ma obecnie dostępu do bieżącej wody lub sieci wodociągowej³⁸. W rezultacie zmuszeni są oni do pobierania wody z nieuregulowanych źródeł, które często nie spełniają norm dla wody pitnej pod względem obecności cząstek radioaktywnych, a także nie są regularnie testowane pod kątem zanieczyszczeń³⁹.

Ponadto umowy o dzierżawie ziemi, zawierane pomiędzy amerykańskimi przedsiębiorstwami a Biurem ds. Indian i formalnie akceptowane przez przedstawicieli rady plemiennej, nie wymagały od firm przeprowadzania oczyszczania miejsc wydobywania po zakończeniu działalności górniczej. W efekcie zamknięte kopalnie porzucono bez podjęcia działań rekultywacyjnych. Do dzisiaj na terenie Navajo Nation istnieją 523 opuszczone stanowiska wydobywcze, których oczyszczenia rząd federalny podjął się dopiero w 2008 roku. Przeznaczone na ten cel fundusze wystarczyły jednak na przeprowadzenie rekultywacji jedynie 230 kopalń, dodatkowo proces ten jest niezwykle powolny⁴⁰.

Radioaktywna kontaminacja gleby, powietrza i wody na terenie rezerwatu trwa zatem do dziś, nie tylko powodując długofalowe skutki zdrowotne i środowiskowe dla Diné, lecz także przynosząc negatywne efekty społeczne i kulturowe. Zanieczyszczenie środowiska jest bowiem naruszeniem tradycyjnego przywiązania Diné do Matki Ziemi, ich świętej relacji ze wszystkimi elementami przyrody jako żywymi bytami obdarzonymi własną podmiotowością. Świat ludzki i świat przyrody z perspektywy tradycyjnej wiedzy ludności rdzennej nie są odrębnymi od siebie elementami, lecz ściśle połączonymi obszarami życia i duchowości⁴¹.

Relacja Diné z Matką Ziemią opiera się na podstawowych prawach Navajo (ang. *Navajo Fundamental Laws*), które stanowią zestaw tradycyjnych reguł przekazywanych ustnie z pokolenia na pokolenie. Według owych zasad cztery święte elementy: powietrze, ogień, woda i ziemia, muszą być chronione i szanowane, gdyż stanowią podstawę i źródło życia⁴². Centralną zasadą, tradycyjnie definiującą sposób życia Diné, jest natomiast zasada *hózhó*, oznaczająca

³⁸ Z. Roller et al., *Closing the Water Access Gap in the United States: A National Action Plan*, Dig-Deep Right to Water Project, 2019, s. 38.

³⁹ United States Environmental Protection Agency, *Navajo Nation Contaminated Unregulated Water Sources*, 2016, tab. 2.

⁴⁰ *Abandoned Mines Cleanup...*

⁴¹ T. Rock, J.C. Ingram, *op. cit.*, s. 6.

⁴² *Ibidem*.

harmonię i równowagę. Jest to święty stan, w którym wszystko funkcjonuje poprawnie; stanowi cel życia sam w sobie. Każda relacja – również ta z ziemią i wodą – powinna zatem opierać się na harmonii i balansie, szacunku oraz ochronie wszystkiego, co otacza Diné⁴³.

Zanieczyszczenie gleby, powietrza i wody na terenie świętej ziemi Diné to zniszczenie stanu harmonii i równowagi, a tym samym – zaburzenie kulturowych tradycji społeczności. Obszary istotne dla tradycyjnych praktyk zostały zdewastowane przez radioaktywne odpady, a działalność stanowisk wydobywczych sprawiła, że Diné stracili dostęp do wielu świętych miejsc, pastwisk czy surowców ceremonialnych, takich jak woda i rośliny lecznicze⁴⁴. Po wycieku w Church Rock rodziny zostały poproszone o opuszczenie tej części rezerwatu, co sprawiło, iż zostały one oddzielone od ziemi swoich przodków, na której żyły od pokoleń. Skażenie części pastwisk i pól uprawnych doprowadziło natomiast do tego, że tradycyjny model życia Diné, oparty na wypasie owiec i uprawie roli, stał się niezwykle trudny w realizacji, wywołując tym samym negatywne skutki ekonomiczne oraz zakłócając samowystarczalność społeczności⁴⁵.

Zakorzenie w społeczności i kulturze jest niezwykle istotne dla Diné, jednak zdrowotne i kulturowe skutki wydobywania uranu na terenie Navajo Nation oraz degradacja środowiska z tym związana przyczyniły się do rozbicia tradycyjnych więzi Diné z Matką Ziemią, wysiedleń, chorób i utraty wielu członków narodu. Dziedzictwo działalności górniczej na terenie rezerwatu wiąże się również z szeregiem poważnych skutków dla zdrowia psychicznego Diné i zjawiskiem traumy międzypokoleniowej, której doświadczają. Byli górnicy i ich rodziny zgłaszają występowanie stresu pourazowego (PTSD), niepokój, depresję i głęboki żal związany ze zmianami w ich życiu, młodsze pokolenia natomiast borykają się z żalobą po zmarłych członkach społeczności czy z trudnościami ekonomicznymi i zdrowotnymi powstałymi w wyniku śmierci głównych żywicieli rodziny⁴⁶.

⁴³ K. Chief, wywiad osobisty, marzec 2025.

⁴⁴ T. Keyanna, R. Neal, C. Roybal, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 4.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Choć traktat z 1868 roku gwarantował Diné utworzenie „stałej ojczyzny” (ang. *permanent homeland*) na terenie rezerwatu, w praktyce ziemie te stały się przedmiotem systemowej, intensywnej eksploatacji zasobów naturalnych, nierzadko kosztem zdrowia, dobrostanu, a także samej suwerenności społeczności Diné i jej prawa do samostanowienia. Federalna polityka energetyczna doprowadziła do wystawienia na skażenie radioaktywne tysiące górników Diné oraz członków ich rodzin, ich świętą ziemię, rośliny, wodę i powietrze. Eksploatacja odbywała się wbrew interesom plemienia, co stoi w sprzeczności z zasadą odpowiedzialności powierniczej, którą związany był i jest rząd federalny wobec plemion rdzennych. Waszyngton powinien działać jak powiernik i opiekun plemion, jednak interesy federacji okazały się spójniejsze z interesami przedsiębiorstw osadniczych, które dokonały degradacji ziemi Diné.

Doktryna *trust relationship* stanowi fundamentalną doktrynę prawną regulującą relację pomiędzy plemionami rdzennymi a rządem federalnym USA. Zaważalna jest jednak wyraźna sprzeczność pomiędzy koniecznością działania w najlepszym interesie plemion a prawem federacji do kontroli ich zasobów. W momencie, w którym zasoby te mają strategiczne znaczenie dla interesów Stanów Zjednoczonych, obowiązek powierniczy federacji jest bowiem zawieszony – ustępuje wobec kontroli nad rdzennymi zasobami. Rząd federalny celowo zaniechał informowania górników o długofalowych skutkach zdrowotnych pracy przy wydobywaniu uranu, nie zapewnił szybkiej i efektywnej rekultywacji zdegradowanego terenu, a także odpowiedniej rekompensaty dla Diné za przejęcie ich zasobów oraz straty zdrowotne i środowiskowe wywołane intensywnym wydobywaniem⁴⁷. Choć w 1990 roku wprowadzono Radiation Exposure Compensation Act (RECA), dokument zapewniający odszkodowanie dla pracowników, którzy zachorowali lub zmarli wskutek chorób związanych z pracą przy wydobywaniu uranu, to procedura aplikacyjna była długotrwała i skomplikowana⁴⁸. Co więcej, ustalono restrykcyjne kryteria kwalifikacyjne ograniczone jedynie do chorób powstałych bezpośrednio przy pracy w kopalni. W rezultacie ustawą nie objęto wielu osób, które ucierpiały w wyniku promieniowania poprzez kontakt ze skażoną glebą, powietrzem czy wodą⁴⁹.

⁴⁷ E. Rosser, *op. cit.*, s. 50.

⁴⁸ D. Brugge, T. Benally, E. Yazzie-Lewis, *The Navajo People and Uranium Mining*, Albuquerque 2006, s. 25.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 73-75.

Historia wydobycia uranu na terenie Navajo Nation obrazuje zatem współczesne wyzwania dla suwerenności i niezależności plemiennej w federalnym systemie Stanów Zjednoczonych. Rozwój struktur rządowych Navajo ściśle związany z interesami zewnętrznych przedsiębiorstw uzależnił gospodarkę rezerwatu od ekstrakcji zasobów naturalnych. Zewnątrz firmy uzyskiwały w ten sposób dostęp do bogactw Navajo Nation bez konieczności sprawiedliwego dzielenia się zyskami. Bogactwo ziem Diné, skonstrastowane z ekonomicznym wykluczeniem mieszkańców rezerwatu oraz obciążeniem długofalowymi konsekwencjami działalności wydobywczej, stanowi zatem symbol kolonialnego charakteru państwa amerykańskiego, w którym narody rdzenne funkcjonują jako narzędzia ekspansji surowcowej i energetycznej. Strategiczne interesy rządu federalnego przeważały nad prawem traktatowym, w sytuacji gdy suwerenność plemienna i możliwość kontroli własnego terytorium przez Navajo Nation mogły stać się zagrożeniem dla tych interesów.

Współcześnie organizacje plemienne skupione wokół idei sprawiedliwości środowiskowej organizują się w walce przeciwko opieraniu gospodarki na paliwach kopalnych⁵⁰. W 2005 roku rząd Navajo Nation przyjął Diné Natural Resources Protection Act, zakazując wszelkiej działalności związanej z wydobyciem uranu na terenie rezerwatu i wyraźnie zaznaczając, iż wydarzenia z przeszłości nie mogą się powtórzyć⁵¹. Jednak rosnąca potrzeba transformacji energetycznej i rozwoju czystej energii jądrowej nie eliminuje wyzwań związanych z suwerennością Navajo Nation. Biorąc pod uwagę, że około 50% krajowych rezerw uranu w USA znajduje się na ziemiach plemiennych, napięcia i sprzeczności pomiędzy interesami federalnymi w zakresie energetyki jądrowej a niezależnością narodów rdzennych pozostają nadal palącym problemem, który może doprowadzić do pogłębiania się nierówności⁵². Pozornie czysta energia może się wiązać z zatruciem gleby, powietrza i wody oraz z zaburzeniem tradycyjnych sposobów życia rdzennych społeczności, gdy wyższe standardy w zakresie ochrony środowiska nie będą stosowane. Uwzględnienie głosu ludności rdzennej oraz uznanie jej prawa do kontroli nad własnymi zasobami stają się zatem kluczowe w tworzeniu sprawiedliwej polityki klimatycznej w przyszłości.

W niniejszym artykule potwierdzono hipotezę, iż eksploatacja uranu na ziemiach Diné utrudniała realizację suwerenności i niezależności plemiennej

⁵⁰ Przykładem jest działalność organizacji Diné Citizens Against Ruining Our Environment (Diné C.A.R.E.).

⁵¹ Navajo Nation Council, Diné Natural Resources Protection Act of 2005, Navajo Nation Code, 2005, Title 18, Chapter 8.

⁵² R. Tallman, R. Luarkie, M.D. Bazilian, *Nuclear Power is Tribal Power*, Wilson Center 19 III 2024, [on-line:] <https://www.wilsoncenter.org/article/nuclear-power-tribal-power> – 26 IV 2025.

Navajo Nation i przyczyniła się do utrwalenia kolonialnych mechanizmów podporządkowania plemion rdzennych w ramach polityki energetycznej Stanów Zjednoczonych. Wnioski płynące z powyższej analizy wskazują bowiem, że decyzje dotyczące wydobywania uranu były podejmowane bez odpowiednich konsultacji z rządem plemiennym, co ograniczało ekonomiczną i polityczną autonomię Diné. Działania te nie uwzględniały również złożoności negatywnych skutków, z jakimi będą musieli zmagać się mieszkańcy rezerwatu, a także nie zakładały rekompensat finansowych na rzecz rekultywacji zdegradowanego terenu i odnowy więzi Diné z Matką Ziemią.

W wyniku powyższej analizy potwierdzona została również każda z hipotez pobocznych. Eksploatacja uranu doprowadziła do poważnego skażenia gleby i zasobów wodnych na terenie rezerwatu, czym wywołała długoterminowe, międzypokoleniowe skutki zdrowotne i społeczne, m.in. zauważalny wzrost zachorowań na różnego rodzaju choroby nowotworowe związane z wydobywaniem uranu. W artykule została ukazana też zależność rządu Navajo Nation od zewnętrznych przedsiębiorstw wydobywczych i podporządkowana pozycja w negocjacjach dotyczących warunków wydobywania uranu, co ograniczało zdolność rządu plemiennego do samodzielnego zarządzania zasobami naturalnymi. Opisany w artykule brak zapewnienia przez firmy wydobywcze i rząd federalny odpowiednich środków bezpieczeństwa dla pracowników i ich rodzin oraz brak rekompensat za degradację środowiska wskazuje na naruszenie zasady odpowiedzialności powierniczej. Degradacja środowiska zakłóciła praktyki kulturowe Diné związane z wodą, negatywnie wpływając na ich więzi z kulturą przodków i Matką Ziemią oraz na ciągłość tożsamości. Wreszcie, artykuł dowiódł, iż prowadzenie polityki energetycznej bez uwzględnienia interesów oraz głosów ludności rdzennej w Stanach Zjednoczonych może przyczynić się do dalszej marginalizacji plemion, reprodukcji kolonialnych mechanizmów oraz osłabiania zasady odpowiedzialności powierniczej, do której przestrzegania – w teorii – zobowiązany jest rząd federalny wobec plemion.

Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszego artykułu zostały sfinansowane ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

BIBLIOGRAFIA

- Abandoned Mines Cleanup*, United States Environmental Protection Agency 2025, [on-line:] <https://www.epa.gov/navajo-nation-uranium-cleanup/aum-cleanup>.
- Alvarez R., *Navajo Uranium Miners: A Nasty Senate Battle over a Straightforward Case of Negligence and Injustice*, Institute for Policy Studies 10 IV 2022, [on-line:] <https://ips-dc.org/navajo-uranium-miners/>.
- Arizona vs. Navajo Nation, 599 U.S. 555 (2023), Brief amicus curiae of Dig Deep.
- Brugge D., Benally T., Yazzie-Lewis E., *The Navajo People and Uranium Mining*, Albuquerque 2006.
- Brugge D., Goble R., *The History of Uranium Mining and the Navajo People*, „American Journal of Public Health” Vol. 92, 2002, No. 9, s. 1410-1419.
- Bureau of Indian Affairs (BIA), *Frequently Asked Questions*, 2025, [on-line:] <https://www.bia.gov/frequently-asked-questions>.
- Cherokee Nation v. Georgia, 30 U.S. 1 (1831).
- Churchill W., *Breach of Trust: The Radioactive Colonization of Native North America*, „American Indian Culture and Research Journal” Vol. 23, 1999, No. 4, s. 23-69.
- Curley A., *Carbon Sovereignty: Coal, Development and Energy Transition in the Navajo Nation*, Tucson 2019.
- Fettus G.H., McKinzie M.G., *Nuclear Fuel's Dirty Beginnings: Environmental Damage and Public Health Risks from Uranium Mining in the American West*, New York 2012.
- Ingram J.C. et al., *Uranium and Arsenic Unregulated Water Issues on Navajo Lands*, „Journal of Vacuum Science & Technology” Vol. 38, 2020, No. 3, s. 38.
- Keyanna T., Neal R., Roybal C., *The Health Impacts of Uranium Mining in Native American Communities*, Native American Budget & Policy Institute, 2024.
- Navajo Nation, *Indian Health Service*, 2025, [on-line:] <https://www.ihs.gov/navajo/navajonation/>.
- Navajo Nation Council, *Diné Natural Resources Protection Act of 2005*, Navajo Nation Code, 2005.
- Rey-Bear D.I., Fletcher M.L., *We Need Protection from Our Protectors: The Nature, Issues, and Future of the Federal Trust Responsibility to Indians*, „Michigan Journal of Environmental & Administrative Law” Vol. 6, 2017, No. 2, s. 397-461.
- Rock T., Ingram J.C., *Traditional Ecological Knowledge Policy Considerations for Abandoned Uranium Mines on Navajo Nation*, „Human Biology” Vol. 92, 2020, No. 1, s. 19-26.
- Roller Z. et al., *Closing the Water Access Gap in the United States: A National Action Plan*, DigDeep Right to Water Project, 2019.
- Rosser E., *A Nation Within: Navajo Land and Economic Development*, Cambridge 2021.
- Tallman R., Luarkie R., Bazilian M.D., *Nuclear Power is Tribal Power*, Wilson Center 19 III 2024, [on-line:] <https://www.wilsoncenter.org/article/nuclear-power-tribal-power>.

Treaty with the Navaho, 1868, [w:] *Indian Affairs: Laws and Treaties*, Vol. 2: *Treaties*, comp. and ed. Ch.J. Kappler, Washington, D.C. 1904.

United States Census Bureau, *Navajo Nation Reservation and Off-Reservation Trust Land, AZ--NM UT*, [on-line:] https://data.census.gov/profile/Navajo_Nation_Reservation_and_Off_Reservation_Trust_Land,_AZ--NM--UT?g=25000000US2430#education.

United States Environmental Protection Agency, *Navajo Nation Contaminated Unregulated Water Sources*, 2016.

PATRYCJA BADZIŃSKA

Absolwentka studiów licencjackich na kierunku amerykanistyka w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz studiów magisterskich na kierunku politologia w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. W lipcu 2025 roku obroniła pracę magisterską pt. *Pozycja ustrojowa Diné w systemie federalnym Stanów Zjednoczonych – analiza w ujęciu prawa wodnego*. W kręgu zainteresowań naukowych autorki pozostają kwestie związane z: prawem wodnym Diné, dziedzictwem wydobywania uranu na terenach Navajo Nation, wpływem przemysłu wydobywczego na zdolność narodów rdzennych do samodeterminacji oraz koncepcjami suwerenności plemiennej. W marcu 2025 roku zrealizowała projekt badawczy w Stanach Zjednoczonych skupiający się na kryzysie wodnym Navajo Nation. Tego tematu dotyczyły dwa referaty wygłoszone na międzynarodowych konferencjach naukowych: *Water, Decolonization and Spirituality: Navajo Traditional Knowledge as a Form of Building Ecological Peace in the Face of Drought*, przedstawiony na konferencji *Performing Religions, Faith, and Spirituality* w Tempe w Arizonie, oraz *Navajo Nation's Water Rights in the Light of the Ethics of Hospitality – Hope for Change?*, przedstawiony na konferencji *American Hospitality* w Białymstoku. Stypendystka programu Erasmus+ w Örebro w 2023 roku.

CZĘŚĆ IV

PODEJŚCIA ALTERNATYWNE

MICHAŁ FREJLICH

Uniwersytet Jagielloński

Zieloni też walczą – ewolucja Sea Shepherd Conservation Society

Green Warriors: The Evolution of the Sea Shepherd Conservation Society

ABSTRAKT

Ruchy ekologiczne zazwyczaj przywodzą na myśl pokojowe działania lub akcje o ograniczonej szkodliwości, realizowane przez mniejsze bądź większe ugrupowania. Sea Shepherd Conservation Society jest jedną z najbardziej rozpoznawalnych grup prowadzących działania typu akcji bezpośrednich (ang. *Direct Action* lub *Direct Action Activism*) w zakresie ochrony środowiska morskiego. Założone w Kanadzie w 1977 roku ugrupowanie zasłynęło właśnie z tego stylu walki o ekosystem oceaniczny. Założyciel organizacji, Paul Watson, zrezygnował z pacyfistycznego podejścia Greenpeace na rzecz prowadzenia akcji bezpośrednich. Flota Sea Shepherd miała za zadanie przynajmniej utrudniać, jeśli nie uniemożliwiać, masowe zabijanie fok oraz nielegalne połowy prowadzone przez wielorybników. Siłowe metody działania Sea Shepherd skutkowały równie stanowczymi reakcjami, niekiedy kończącymi się walkami na morzu czy taranowaniem i zatapianiem statków, jak i długotrwałymi procesami sądowymi, które miały umożliwić zatrzymanie członków Sea Shepherd i przejęcie jej mienia. Stopniowo doprowadziło to do ewolucji sposobu funkcjonowania organizacji z modelu quasi-pirackiego do bardziej pasującego do organizacji pozarządowej (NGO), prowadzącej działania wspomagające Straż Przybrzeżną i Marynarkę Wojenną i pozostającej z nimi w ścisłej współpracy. Celem niniejszej pracy jest ukazanie działalności Sea Shepherd Conservation Society oraz scharakteryzowanie ewolucji tej organizacji z naciskiem na jej kanadyjską część. Ponadto poruszona zostanie kwestia współczesnego ekoterroryzmu.

Słowa kluczowe: Sea Shepherd Conservation Society, Greenpeace, ochrona środowiska, akcja bezpośrednia, ekoterroryzm, wielorybnictwo

ABSTRACT

Environmental movements usually brings to mind predominantly peaceful or low-impact actions executed by smaller or larger groups. The Sea Shepherd Conservation Society is one of the most recognizable direct action groups for marine conservation. Founded in Canada in 1977, the group has become famous for its completely different style of marine conservation. The organization's founder Paul Watson abandoned Greenpeace's pacifist approach in favour of Direct Action Activism. The Sea Shepherd fleet was tasked with at least making illegal whaling and the then virtually unregulated mass killing of seals difficult if not impossible. Determined methods of action elicited an equally determined response leading to both battles at sea and the sinking of ships through battering and lengthy trials to apprehend group members and property. This gradually led to the evolution of the organization's activities from a quasi-pirate model to that resembling an NGO supporting the Coast Guard and Navy in close cooperation with them. The purpose of this article is to highlight the activities of the Sea Shepherd Conservation Society and to characterize its evolution with a focus on its Canadian component. In addition, the issue of contemporary ecoterrorism will be addressed.

Keywords: Sea Shepherd Conservation Society, Greenpeace, environment protection, direct action, ecoterrorism, whaling

WPROWADZENIE

Sea Shepherd Conservation Society (SSCS) jest jedną z najbardziej znanych na świecie organizacji zajmujących się aktywną ochroną środowiska morskiego. Słynie z wykorzystywania kontrowersyjnych metod, w tym tych mających formę akcji bezpośrednich bez użycia przemocy (ang. *Non-Violent Direct Action*), rozumianych w tym wypadku jako aktywne interwencje mające na celu wyegzekwowanie ochrony środowiska morskiego. Oficjalna strona internetowa SSCS podaje przykłady takich działań, m.in. niszczenie nielegalnie umiejscowionych sieci rybackich czy blokowanie możliwości oddania strzału z harpunów w wieloryby przy pomocy własnych statków¹. W związku ze stosowanymi metodami

¹ Sea Shepherd, *Sea Shepherd's Approach: Direct Action for Ocean Conservation*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/2025/03/18/sea-shepherds-approach-direct-action-for-ocean-conservation/> – 4 V 2025.

działalność Sea Shepherd jest często utożsamiana z ekoterroryzmem². Wynika to również z faktu, że część ekoaktywistów prowadzących później radykalne akcje miało uprzednio styczność z tą organizacją. Przykładem może być Rod Coronado – członek radykalnej grupy Earth First!, odpowiedzialny za podpalenie i zniszczenie centrum badań na norkach Uniwersytetu stanu Michigan w 1992 roku, jako nastolatek i aktywny członek załogi SSCS³. Bezpośrednie metody działania SSCS również były odbierane jako kontrowersyjne⁴. Inne ugrupowania środowiskowe – np. Greenpeace, z którego wywodzi się założyciel Sea Shepherd – określały aktywność tej grupy we wczesnym okresie jej istnienia jako zbyt radykalną⁵.

Definiowanie, kto dokładnie jest ekoterrorystą oraz co jest aktem ekoterroryzmu, również pozostaje kwestią problematyczną⁶. W Stanach Zjednoczonych sformułowanie to zostało zdefiniowane przez Federalne Biuro Śledcze (ang. Federal Bureau of Investigation, FBI) po atakach z 11 września 2001 roku⁷. W Kanadzie zaś nie jest on w jakikolwiek sposób różnicowany od „zwykłego” terroryzmu, nie stanowi osobnej kategorii. Kanadyjska Królewska Policja Konna (ang. Royal Canadian Mounted Police, RCMP) dzieli terroryzm i ekstremizm ze względu na motywację sprawców na religijny (ang. *Religiously Motivated Violent Extremism*, RMVE), polityczny (ang. *Politically Motivated Violent Extremism*, PMVE) i ideologiczny (ang. *Ideologically Motivated Violent Extremism*, IMVE), nie wyodrębniając ekoterroryzmu z innych radykalnych działań umotywowanych

² B.A. Schreiber, *Paul Watson Canadian Environmental Activist*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/biography/Paul-Watson#ref1072269> – 4 V 2025.

³ D. Hawkins, „We Wanted Them to Live in Fear”: *Animal Rights Activist Admits to University Bombing 25 Years Later*, The Washington Post 27 II 2017, [on-line:] <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2017/02/27/we-wanted-them-to-live-in-fear-animal-rights-activist-admits-to-university-bombing-25-years-later/> – 3 V 2025.

⁴ S. Levy, *Why the Pirate Flag is the Only One Worth Flying: Direct-Action and the Enforcement of International Marine Wildlife Conservation Laws*, Toronto 2019, s. 60–61.

⁵ Greenpeace, *Paul Watson, Sea Shepherd and Greenpeace: Some Facts*, 5 VII 2010, [on-line:] <https://web.archive.org/web/20171112021128/http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/paul-watson/> – 1 XII 2024.

⁶ J. Ciechanowicz-McLean, *Morskie aspekty terroryzmu ekologicznego*, „Prawo Morskie” 2007, t. 23, s. 86.

⁷ Według definicji FBI Stanów Zjednoczonych „ekoterroryzm” to: „użycie lub groźba użycia przemocy o charakterze przestępczym wobec niewinnych ofiar lub mienia przez zorientowaną na ochronę środowiska grupę subnarodową z powodów środowiskowo-politycznych lub skierowaną do odbiorców spoza grupy docelowej, często o charakterze symbolicznym” – *Testimony of James F. Jarboe, Domestic Terrorism Section Chief, Counterterrorism Division, FBI before the House Resources Committee, Subcommittee on Forests and Forest Health* 12 II 2002, [on-line:] <http://www2.fbi.gov/congress/congresso2/jarboeo21202.htm> – 9 VI 2025.

ideologicznie⁸. W najnowszym publicznym raporcie Kanadyjskiej Służby Bezpieczeństwa i Wywiadu (ang. Canadian Security Intelligence Service, CSIS) z 2024 roku w ogóle brak wzmianek o zagrożeniu ekoterrorystycznym⁹. W Polsce mało prawdopodobne jest na ten moment utworzenie odrębnego paragrafu prawa karnego względem ekoterroryzmu¹⁰. Warto nadmienić, iż akcje wpasowujące się w definicję FBI miały również miejsce w Polsce m.in. w marcu i kwietniu 2019 roku, gdy dochodziło do niszczenia maszyn służących do wycinki lasu¹¹. Odpowiedzialność za zniszczenia wzięło na siebie ugrupowanie „Zielony Front”¹², które z tego powodu zaczęło być poszukiwane przez organy ścigania¹³. Można założyć, że zjawisko to będzie narastać również w naszym regionie, stąd istotne jest przybliżenie historii jednej z najstarszych organizacji, która przeszła długą drogę ku globalizacji działalności i większej współpracy z instytucjami rządowymi i międzynarodowymi.

Celem niniejszej pracy jest więc charakterystyka Sea Shepherd Conservation Society od momentu jej założenia w 1977 roku do końca 2024 roku. W artykule podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób następowała ewolucja tej organizacji, oraz przedstawiono periodyzację tych zmian. Na potrzeby opracowania zastosowano metody jakościowe. Autor przeprowadził kwerendę, a następnie analizę treści źródeł w postaci artykułów naukowych, monografii, oficjalnych raportów, wywiadów oraz artykułów prasowych i stron internetowych, zajmujących się podjętą tematyką. Wszystkie tłumaczenia dokonane zostały przez autora, chyba że zaznaczono inaczej.

⁸ Royal Canadian Mounted Police, *Terrorism and Violent Extremism*, 4 XII 2024, [on-line:] <https://web.archive.org/web/20250221185533/https://rcmp.ca/en/federal-policing/national-security/terrorism-and-violent-extremism#s1> – 24 VII 2025.

⁹ Canadian Security Intelligence Service, *CSIS Public Report 2024*, Canadian Security Intelligence Service, Ottawa 2025, s. 43-47.

¹⁰ A. Szumski, *Terroryzm ekologiczny jako przestępstwo*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017, t. 109, nr 3775, s. 263-276.

¹¹ J. Wiech, *Ekoterroryzm w Polsce? Tajemniczy „Zielony Front” podpalił harwestery na Dolnym Śląsku*, *Energetyka24* 10 IV 2019, [on-line:] <https://energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku> – 3 V 2025.

¹² Ugrupowanie, które przypisało sobie dewastację sprzętu służącego do wycinki i obróbki drewna w nocy z 7 na 8 kwietnia 2019 r. na terenie Nadleśnictwa Szklarska Poręba, w Leśnictwie Rozdroże. Nieznani sprawcy bądź sprawca podpalenia maszyn pozostawili na miejscu zdarzenia przymocowany do drzewa list o treści: „Za niszczenie lasu, starych ścieżek i dróg, wycofajcie się! Zielony Front”. K. Izak, *Czy następuje schyłek ekoterroryzmu?*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, t. 14, nr 26, s. 169; J. Tomza, *Zdewastowane maszyny leśne*, *Nadleśnictwo Szklarska Poręba* 19 IV 2019, [on-line:] https://szklarska.wroclaw.lasy.gov.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/1M8a/content/zdewastowane-maszyny-lesne – 9 VI 2025.

¹³ Lasy Państwowe, *„Zielony Front” spalil leśną maszynę*, 9 IV 2019, [on-line:] <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/2019zielony-front-zniszczyl-lesna-maszynę> – 3 V 2025.

SKROMNE POCZĄTKI

Powstanie i działalność Sea Shepherd są nierozdzielnie związane z postacią kanadyjskiego kapitana i aktywisty Paula Watsona. W latach 60. XX wieku służył on krótko w Kanadyjskiej Straży Przybrzeżnej (ang. Canadian Coast Guard, CCG) oraz we flotach handlowych Wielkiej Brytanii, Szwecji, Kanady oraz Norwegii¹⁴. Kolejna dekada stanowiła początek ruchów ekologicznych skupionych na akcjach bezpośrednich, zaczynając od Greenpeace powołanego do życia w 1971 roku w Vancouver¹⁵. Paul Watson zaangażował się w działalność w ramach Greenpeace International – prowadził akcje protestacyjne przeciwko testom broni nuklearnej na Morzu Beringa (wyspa Amczitka na Aleutach, gdzie odbywały się amerykańskie testy naziemne i podziemne¹⁶) oraz nielegalnemu wielorybnictwu i polowaniom na foki. Z czasem jednak zaczął krytykować tę organizację, uznając ją za zbyt ugodową (ze względu na jej pacyfizm). W 1977 roku w wyniku głosowania Watson został usunięty z rady nadzorczej Greenpeace jako zbyt radykalna postać¹⁷. W czerwcu tego samego roku w Vancouver w Kanadzie utworzył Stowarzyszenie Sił Ziemi (ang. Earth Force Society lub Earthforce Environmental Society), będące protoplastą Sea Shepherd¹⁸. Pierwsza kampania grupy przeprowadzona została w Afryce (w Kenii, Tanzanii, Somalii, Ugandzie oraz Sudanie), gdzie od lutego 1978 roku członkowie Stowarzyszenia Sił Ziemi prowadzili walkę z kłusownikami polującymi na słonie¹⁹.

Już w listopadzie 1978 roku, dzięki środkom zapewnionym przez Clevelanda Amory'ego oraz dzięki Funduszowi na rzecz zwierząt (ang. *Fund for Animals*) i Królewskiemu Stowarzyszeniu na Rzecz Zapobiegania Okrucieństwu Względem Zwierząt (ang. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals, RSPCA) Watson kupił pierwszy statek, który nazwał „Morskim Pasterzem” (ang. Sea Shepherd). Jednostka ta była wykorzystywana przy kampanii mającej na celu ograniczanie kanadyjskich polowań na foki w Zatoce Świętego

¹⁴ B.A. Schreiber, *op. cit.*

¹⁵ H.R. Trujillo et al., *The Radical Environmentalist Movement*, [w:] *Aptitude for Destruction, Volume 2: Case Studies of Organizational Learning in Five Terrorist Groups*, RAND Corporation 2005, s. 148.

¹⁶ Princeton University, *Amchitka Island*, 2025, [on-line:] <https://nuclearprinceton.princeton.edu/amchitka-island> – 4 V 2025.

¹⁷ Greenpeace, *op. cit.*

¹⁸ Sea Shepherd Global, *Sea Shepherd History: Standing Fast on the Front Lines of Marine Conservation Since 1977*, 2022, [on-line:] <https://www.seashepherdglobal.org/who-we-are/history/> – 4 V 2025.

¹⁹ Sea Shepherd, *Defending the Seas Since 1977*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/history-draft/> – 4 V 2025.

Wawrzyńca w marcu następnego roku. Załoga malowała futra młodych fok ekologiczną farbą – nie szkodziło to zwierzętom, a sprawiało, że ich futra były bezwartościowe w okresie polowań²⁰. Jednocześnie członkowie nowo powstałego Sea Shepherd dokładnie dokumentowali każdą akcję i przekazywali informacje dziennikarzom. Watson zapoczątkował to jeszcze, będąc członkiem w Greenpeace, dzięki czemu grupa posiadała dowody na nielegalną działalność swoich przeciwników, a także zdobywała poparcie, co przekładało się na otrzymywanie większych funduszy potrzebnych do prowadzenia długotrwałych kampanii na morzu. Uzyskane wsparcie ze strony gwiazd kina oraz muzyki pozwalało na skuteczniejsze nagłośnienie działań, bo dawało lepszy kontakt z mediami²¹. Okazało się to niezwykle pomocne, gdy doszło do aresztowania członków Sea Shepherd przez kanadyjską policję. Dzięki stałemu informowaniu o kampanii ochrony fok sprawą zainteresowali się celebryci, a załoga ostatecznie została wypuszczona²². W 1979 roku portugalski statek wielorybniczy „Sierra” został staranowany przez „Morskiego Pasterza”; załoga Sea Shepherd poddała się Marynarce Wojennej Portugalii. Akcja ta doprowadziła do nagłośnienia sprawy polowania na wieloryby oraz braku konsekwencji dla grupy SSCS z wyjątkiem utraty przez nią jednostki. Aby uniemożliwić przekazanie statku wielorybnikom, członkowie Earth Force Society przeprowadzili samozatopienie jednostki w porcie²³. Był to pierwszy przypadek takiego działania; później powtórzono je jeszcze kilkakrotnie. Do podobnych sytuacji doszło w Rejkiawiku w 1986, na Lofotach w 1992 oraz w Gressvik w 1994 roku²⁴. Dzięki sprzedaniu praw do ekranizacji historii pościgu i zatopienia „Sierry” Warner Bros ugrupowanie dokonało zakupu kolejnego wcielenia „Morskiego Pasterza” i kontynuowało akcje na Atlantyku, wymierzone przede wszystkim w portugalskich i hiszpańskich wielorybników. Z czasem doszło do rozrostu floty SSCS – powstała Marynarka Neptuna (ang. Neptune’s Navy), licząca początkowo dwie jednostki, jednakże większą liczbę jednocześnie posiadanych statków uzyskano w latach dwutysięcznych²⁵; obecnie (lipiec 2025) jest to już 13 statków²⁶. 6 kwietnia 1981 roku Sea Shepherd zostało

²⁰ Sea Shepherd Global, *Sea Shepherd History...*

²¹ C. Berube, *Sea Shepherd: The Evolution of an Eco-Vigilante to Legitimized Maritime Capacity Builder*, U.S. Naval War College, Newport 2021, s. 15, *Maritime Irregular Warfare Studies*, 3.

²² *Ibidem*, s. 16.

²³ Sea Shepherd, *Defending the Seas...*

²⁴ Greenpeace, *op. cit.*

²⁵ Sea Shepherd Global, *Sea Shepherd History...*

²⁶ Sea Shepherd Conservation Society, *Our Fleet*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/fleet/> – 23 VII 2025.

po raz pierwszy oficjalnie zarejestrowane jako organizacja charytatywna w stanie Oregon²⁷.

Pomimo dość intensywnej działalności przez pierwsze 15 lat swojego istnienia rozpoznawalność SSCS w mediach była ograniczona. Większe zmiany nadeszły dopiero w latach dwutysięcznych²⁸.

WHALE WARS

Od roku 2000 SSCS zaczęło w wąskim zakresie współpracować z różnymi instytucjami rządowymi, jednak były to wtedy jeszcze jedynie próby²⁹. Od 2007 roku, dzięki intensywnej współpracy z mediami oraz wyemitowaniu w telewizji kilku seriali i filmów z *Wojną o wieloryby* (ang. *Whale Wars*) na czele, działalność Sea Shepherd zyskała globalny rozgłos, a sprawa nielegalnego wielorybnictwa oraz buntowniczych „piratów” starających się je aktywnie zwalczać stała się rozpoznawalna niemal na całym świecie. Serial, który doczekał się ośmiu sezonów oraz 61 odcinków, był emitowany przez Animal Planet od 2008 do 2015 roku, intensywnie nagłaśniając zarówno problem, jak i metody wykorzystywane przez SSCS. Obecność ekip filmowych i dziennikarzy pomagała także odpierać zarzuty o prawdziwe piractwo i terroryzm morski. Nagrano za to ataki na działaczy SSCS prowadzone przez wielorybników z użyciem granatów hukowych, amatek wodnych oraz urządzeń dźwiękowych dalekiego zasięgu (ang. *long-range acoustic devices*, LRAD)³⁰. W czasie produkcji serialu organizacja działała przede wszystkim w regionie Pacyfiku, gdzie zajmowała się zwalczaniem nielegalnych japońskich i chińskich połowów wielorybów na australijskich wodach terytorialnych. Od 2002 do 2018 roku Marynarka Neptuna prowadziła niezwykle intensywną kampanię na południowym Pacyfiku. Działania te doprowadziły do określenia SSCS przez rząd Japonii jako ugrupowania pirackiego i ekoterrorystycznego³¹. Marynarka Neptuna bowiem zatapiała i uszkadzała statki poprzez taranowanie, niszczyła sieci rybackie oraz blokowała śruby napędowe, jak również prowadziła

²⁷ Sea Shepherd, *The History of Sea Shepherd: On the Front Lines of Direct Action Marine Conservation*, 22 I 2009, [on-line:] https://web.archive.org/web/20090122074949mp_/http://www.seashepherd.org/who-we-are/our-history.html – 24 VII 2025.

²⁸ C. Berube, *op. cit.*, s. 16.

²⁹ S. Levy, *op. cit.*, s. 68.

³⁰ B.A. Schreiber, *op. cit.*

³¹ S. Levy, *op. cit.*, s. 86-89.

abordaże np. z użyciem bomb zawierających kwas masłowy³². W 2010 roku w trakcie wspomnianej kampanii doszło także do utraty pierwszego statku (MY Ady Gil) w wyniku staranowania przez japońską jednostkę wielorybniczą³³. Przedstawiciele SSCS porównywali swe działania do piractwa, stylizując flagę na „Wesołego Rogera” (ang. Jolly Roger)³⁴. Sama Marynarka Neptuna została znacząco zmodernizowana i rozbudowana. W 2013 roku powstało Sea Shepherd Global, które koordynuje logistykę, finansowanie, komunikację oraz kooperację floty Sea Shepherd na całym świecie³⁵.

Od połowy drugiej dekady XXI wieku, w związku z coraz intensywniejszym zaangażowaniem podmiotów państwowych w ochronę własnych flot wielorybnych, SSCS współpracuje z instytucjami rządowymi – od straży przybrzeżnych po marynarki wojenne – zamiast działać w pełni samodzielnie. Niektórzy przedstawiciele organizacji pozostają jednak nieufni względem oficjalnych instytucji, mając w pamięci wcześniejsze lata³⁶. Niemniej Sea Shepherd pozostaje gotowe do prowadzenia zakrojonych na szeroką skalę operacji morskich przy udziale zarówno państw, jak i instytucji międzynarodowych. Przykładem takiej akcji był pościg za nielegalnymi poławiaczami w kwietniu 2015 roku, kiedy to jednostka Sea Shepherd współpracowała z ponad 24 państwami oraz Interpolem. Operacja trwała aż 110 dni, do momentu samozatopienia ściganego statku rybackiego, wyłowienia rozbitków i przekazania aresztowanego kapitana odpowiednim służbom³⁷. Akcja ta okazała się nowym otwarciem dla Sea Shepherd, które miało od teraz znacznie bliżej współpracować z państwami, a jednocześnie cieszyć się pewnym poparciem ze strony odpowiednich instrumentów bezpieczeństwa morskiego państw, na których terytorium działa SSCS³⁸.

³² G. Nagtzaam, D. Guilfoyle, „Ramming Speed”: *The Sea Shepherd Conservation Society and the Law of Protest*, „Monash University Law Review” Vol. 44, 2018, No. 2, s. 360–361.

³³ G. Nagtzaam, *End of the Line? Paul Watson and the Future of the Sea Shepherd Conservation Society*, „Journal of Arts and Humanities” Vol. 3, 2014, No. 2, s. 12.

³⁴ S. Levy, *op. cit.*, s. 63–64.

³⁵ Sea Shepherd Global, *About Sea Shepherd Global Leadership & Organization*, 2025, [on-line:] <https://www.seashepherdglobal.org/global/leadership/> – 4 V 2025.

³⁶ S. Levy, *op. cit.*, s. 77–78.

³⁷ C. Berube, *op. cit.*, s. 5–8.

³⁸ *Ibidem*.

SEA SHEPHERD OBECNIE

Sea Shepherd Conservation Society nadal funkcjonuje jako pozarządowa organizacja non-profit i jest podzielona na kilka sekcji. Jej aktualna siedziba znajduje się na terenie Stanów Zjednoczonych we Friday Harbor na wyspie San Juan w stanie Waszyngton. Organizacja skupia się na działaniach w Ameryce Północnej – przede wszystkim w USA i Kanadzie (gdzie funkcjonuje Sea Shepherd Canada Conservation Foundation). Sea Shepherd Global ma z kolei swoją siedzibę w Amsterdamie w Królestwie Niderlandów, gdzie funkcjonuje jako Stichting Sea Shepherd Global³⁹. Sea Shepherd określa swoją misję w słowach: „Jedyną misją Sea Shepherd jest ochrona i zachowanie światowych oceanów i dzięki przyrodzie morskiej. Pracujemy w obronie całej morskiej fauny i flory, od wielorybów i delfinów, przez rekiny i płaszczki, po ryby i kryla, bez wyjątku”⁴⁰.

Członkowie organizacji dzielą się na aktywne załogi biorące udział w akcjach bezpośrednich oraz na lądowych wolontariuszy zajmujących się logistyką, promocją, edukacją oraz pozyskiwaniem funduszy. Sam sztab SSCS liczył w 2019 roku około 30 osób⁴¹.

Sea Shepherd jest obecnie znacznie bardziej doceniane jako uzupełnienie morskich służb innych państw, które często ze względu na brak odpowiednich zasobów ludzkich, niedofinansowanie bądź brak woli politycznej nie mogą prowadzić działań w niektórych miejscach lub nie mogą skupić się wyłącznie na jednym problemie. Członkowie SSCS zajmują się też prowadzeniem poszukiwań np. dla Interpolu, wystawiającego listy gończe za jednostkami działającymi nielegalnie na wodach międzynarodowych⁴². Organizacja SSCS podkreśla ponadto, że „Sea Shepherd w pełni współpracuje ze wszystkimi międzynarodowymi organami ścigania, a jego działania egzekucyjne są zgodne ze standardowymi praktykami prawnymi”⁴³.

W 2022 roku doszło do rozłamu w Sea Shepherd. Jej założyciel, wspomniany już wielokrotnie Paul Watson, opuścił organizację, by współzałożyć całkowicie nowe, konkurencyjne stowarzyszenie, które miało przechwycić oryginalną misję

³⁹ Sea Shepherd Global, *About Sea Shepherd Global...*

⁴⁰ „Sea Shepherd’s sole mission is to protect and conserve the world’s oceans and marine wildlife. We work to defend all marine wildlife, from whales and dolphins, to sharks and rays, to fish and krill, without exception” – Sea Shepherd, *Our Mission*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/our-mission/> – 4 V 2025.

⁴¹ S. Levy, *op. cit.*, s. 60.

⁴² C. Berube, *op. cit.*, s. 7.

⁴³ „Sea Shepherd cooperates fully with all international law enforcement agencies and its enforcement activities complying with standard practices of law” – S. Levy, *op. cit.*, s. 70-72.

SSCS i stosować kontrowersyjne metody działania⁴⁴. Fundacja Kapitana Paula Watsona (ang. Captain Paul Watson Foundation) kontynuuje swoją działalność. Prowadzi przy tym kolejne operacje wymierzone w statki wielorybników, np. w Kangei Maru w 2024 roku czy *Bloody Fjords* na przełomie lat 2023 i 2024. Działania były wymierzone kolejno w japońskich i farerskich harpunników kontynuujących polowania na wieloryby, którzy tłumaczyli się argumentami naukowymi (Japończycy) bądź tradycyjnymi (zarówno Japończycy, jak i Farerowie). Niektóre operacje są prowadzone we współdziałaniu z regionalnymi odłami SSCS, np. z Sea Shepherd France, jak miało to miejsce w związku z operacją *Ocean Killers*. Jej celem było zwrócenie uwagi na problem zanieczyszczenia hałasem podwodnym i wezwanie do podjęcia natychmiastowych działań w celu ochrony obszarów Zatoki Biskajskiej i Kanału La Manche przed niszczycielskimi działaniami dużych statków rybackich⁴⁵.

PODSUMOWANIE

Jak można zauważyć, organizacja Sea Shepherd Conservation Society przeszła długą drogę. Początkowo, funkcjonując jeszcze na lądzie, rozpoczęła swoją pierwszą kampanię na innym kontynencie. Następnie zaś, dysponując zaledwie jednym statkiem, działała w wielu regionach, by ostatecznie utworzyć flotę funkcjonującą na terenie praktycznie całego świata. Należy podkreślić, że w przeciągu kilkudziesięciu lat swej zdecydowanej i balansującej na granicy prawa działalności Marynarka Neptuna nikogo nie zraniła ani nie zabiła. Nie zginął także żaden z członków załogi⁴⁶.

Na podstawie historii działalności organizacji można wyróżnić trzy etapy funkcjonowania Sea Shepherd. Pierwszy, początkowy okres trwał od założenia organizacji w 1977 roku do momentu budowy Marynarki Neptuna w latach 90. Charakteryzował się samozwańczym egzekwowaniem prawa międzynarodowego – przede wszystkim na podstawie dokumentów uchwalonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, jak np. Światową Kartę Przyrody (ang. World

⁴⁴ M. Valo, *Ocean Defense NGO Sea Shepherd Torn Apart*, Le Monde 14 II 2023, [on-line:] https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2023/02/14/ocean-defense-ngo-sea-shepherd-torn-apart_6015719_114.html – 4 V 2025.

⁴⁵ Paul Watson Foundation, *Campaigns & Projects*, 2024, [on-line:] <https://www.paulwatsonfoundation.org/campaigns-projects/> – 4 V 2025.

⁴⁶ S. Levy, *op. cit.*, s. 63.

Charter for Nature) – oraz ograniczoną działalnością (pomimo znacznego zasięgu geograficznego) i budowaniem rozpoznawalności.

Kolejny okres charakteryzował się najwyższym stopniem samodzielnego zaangażowania Sea Shepherd w działania bezpośrednie. Dzięki postępowi technicznemu, umożliwiającemu łatwiejszy i szybszy przepływ informacji, SSCS udało się znacząco wypromować swoje działania, a w związku z tym zachęcić kolejnych wolontariuszy oraz zgromadzić fundusze konieczne do rozbudowy floty. Można także uznać, że był to okres przejściowy pomiędzy samodzielnym wymierzaniem sprawiedliwości oraz egzekwowania prawa międzynarodowego a rozpoczęciem współpracy w tym zakresie z oficjalnymi instytucjami.

Ostatnia faza, która trwa od 2015 roku aż do dziś, charakteryzuje się silną współpracą z instytucjami rządowymi oraz organizacjami międzynarodowymi. Sea Shepherd zdołało ugruntować swoją pozycję oraz wypełnić swego rodzaju niszę pozostawioną przez państwa. Biorąc pod uwagę powyższe informacje, zmiany, jakie zaszły w Sea Shepherd Conservation Society, należy uznać za znaczące.

Co ciekawe, Erik Prince – twórca prywatnej firmy wojskowej Blackwater (dzisiaj Academi) – zakładał, że ze względu na ilość nielegalnych połowów zwalczanie nielegalnego rybołówstwa oraz egzekwowanie prawa na morzu mogłoby się stać w przyszłości o wiele bardziej opłacalne niż zwalczanie piractwa. Sukces odnieść miała jednak nie płatna korporacja, ale organizacja pozarządowa non-profit⁴⁷. Kwestią otwartą pozostaje jednak to, w jakim kierunku podąży Sea Shepherd – czy pozostanie w obecnym miejscu, czy też będzie dążyć do jeszcze większego zbliżenia np. z instytucjami międzynarodowymi.

BIBLIOGRAFIA

- Berube C., *Sea Shepherd: The Evolution of an Eco-Vigilante to Legitimized Maritime Capacity Builder*, U.S. Naval War College, Newport 2021, *Maritime Irregular Warfare Studies*, 3.
- Ciechanowicz-McLean J., *Morskie aspekty terroryzmu ekologicznego*, „Prawo Morskie” 2007, t. 23, s. 79-89.
- Greenpeace, Paul Watson, *Sea Shepherd and Greenpeace: Some Facts*, 5 VII 2010, [online:] <https://web.archive.org/web/20171112021128/http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/paul-watson/>.

⁴⁷ C. Berube, *op. cit.*, s. 9-10.

- Hawkins D., „We Wanted Them to Live in Fear”: *Animal Rights Activist Admits to University Bombing 25 Years Later*, The Washington Post 27 II 2017, [on-line:] <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2017/02/27/we-wanted-them-to-live-in-fear-animal-rights-activist-admits-to-university-bombing-25-years-later/>.
- Izak K., *Czy następuje schyłek ekoterroryzmu?*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, t. 14, nr 26, s. 146-185.
- Lasy Państwowe, „Zielony Front” spalił leśną maszynę, 9 IV 2019, [on-line:] <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/2019zielony-front-zniszczyl-lesna-maszyne>.
- Levy S., *Why the Pirate Flag is the Only One Worth Flying: Direct-Action and the Enforcement of International Marine Wildlife Conservation Laws*, Toronto 2019.
- Nagtzaam G., *End of the Line? Paul Watson and the Future of the Sea Shepherd Conservation Society*, „Journal of Arts and Humanities” Vol. 3, 2014, No. 2, s. 9-20.
- Nagtzaam G., Guilfoyle D., „Ramming Speed”: *The Sea Shepherd Conservation Society and the Law of Protest*, „Monash University Law Review” Vol. 44, 2018, No. 2, s. 360-383.
- Paul Watson Foundation, *Campaigns & Projects*, 2024, [on-line:] <https://www.paulwatsonfoundation.org/campaigns-projects/>.
- Princeton University, *Amchitka Island*, 2025, [on-line:] <https://nuclearprinceton.princeton.edu/amchitka-island>.
- Schreiber B.A., *Paul Watson Canadian Environmental Activist*, Britannica, [on-line:] <https://www.britannica.com/biography/Paul-Watson#ref1072269>.
- Sea Shepherd, *Defending the Seas Since 1977*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/history-draft/>.
- Sea Shepherd, *Our Mission*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/our-mission/>.
- Sea Shepherd, *Sea Shepherd’s Approach: Direct Action for Ocean Conservation*, 2025, [on-line:] <https://seashepherd.org/2025/03/18/sea-shepherds-approach-direct-action-for-ocean-conservation/>.
- Sea Shepherd, *The History of Sea Shepherd: On the Front Lines of Direct Action Marine Conservation*, 22 I 2009, [on-line:] https://web.archive.org/web/20090122074949mp_/http://www.seashepherd.org/who-we-are/our-history.html.
- Sea Shepherd Global, *About Sea Shepherd Global Leadership & Organization*, 2025, [on-line:] <https://www.seashepherdglobal.org/global/leadership/>.
- Sea Shepherd Global, *Sea Shepherd History: Standing Fast on the Front Lines of Marine Conservation Since 1977*, 2022, [on-line:] <https://www.seashepherdglobal.org/who-we-are/history/>.
- Żsumski A., *Terroryzm ekologiczny jako przestępstwo*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017, t. 109, nr 3775, s. 263-276.
- Testimony of James F. Jarboe, Domestic Terrorism Section Chief, Counterterrorism Division, FBI before the House Resources Committee, Subcommittee on Forests and Forest Health* 12 II 2002, [on-line:] <http://www2.fbi.gov/congress/congresso2/jarboeo21202.htm>.

- Tomza J., *Zdewastowane maszyny leśne*, Nadleśnictwo Szklarska Poręba 19 IV 2019, [on-line:] https://szklarska.wroclaw.lasy.gov.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/1M8a/content/zdewastowane-maszyny-lesne.
- Trujillo H.R. et al., *The Radical Environmentalist Movement*, [w:] *Aptitude for Destruction, Volume 2: Case Studies of Organizational Learning in Five Terrorist Groups*, RAND Corporation, 2005, s. 141-176.
- Valo M., *Ocean Defense NGO Sea Shepherd Torn Apart*, Le Monde 14 II 2023, [on-line:] https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2023/02/14/ocean-defense-ngo-sea-shepherd-torn-apart_6015719_114.html.
- Wiech J., *Ekoterroryzm w Polsce? Tajemniczy „Zielony Front” podpalił harwestery na Dolnym Śląsku*, Energetyka24 10 IV 2019, [on-line:] <https://energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku>.

MICHAŁ FREJLICH

Student pierwszego roku studiów magisterskich na kierunku stosunki międzynarodowe w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ukończył studia magisterskie na kierunku amerykanistyka w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych, broniąc pracę pt. *Szukając drogi – Kanadyjskie Siły Operacji Specjalnych wobec rosyjskich zagrożeń hybrydowych w Arktyce*. Uzyskał tam także tytuł licencjata z amerykanistyki. Obronił z wyróżnieniem pracę dyplomową pt. *Od antagonizmu do symbiozy – wpływ Stanów Zjednoczonych na polskie wojska specjalne w latach 1989-2021 w perspektywie porównawczej*. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Badań Kanadyjskich, Koła Naukowego Amerykanistyki UJ oraz sekcji chińskiej i japońskiej Dalekowschodniego Koła Naukowego UJ. Interesuje się historią wojskowości i przyszłością wojny, stosunkami USA–Daleki Wschód, kontrterroryzmem oraz działalnością sił operacji specjalnych.

NINA WTORKOWSKA

Uniwersytet Jagielloński

Między tradycją a eksploatacją – znaczenie tradycyjnej wiedzy ekologicznej w debacie o przyszłości Kanadyjskiej Arktyki

Studium przypadku Nunavut

Between Tradition and Exploitation: The Role of Traditional Ecological Knowledge in the Debate about the Future of Canadian Arctic: The Case of Nunavut

ABSTRAKT

Celem artykułu jest analiza roli tradycyjnej wiedzy ekologicznej (ang. *Traditional Ecological Knowledge*, TEK), określanej w Nunavut jako *Inuit Qaujimajatuqangit* (IQ), w procesach decyzyjnych dotyczących ochrony środowiska i zarządzania zasobami naturalnymi w kanadyjskiej Arktyce. W kontekście postępujących zmian klimatycznych oraz rosnącego zainteresowania przemysłem wydobywczym TEK zyskuje na znaczeniu jako alternatywny wobec nauki zachodniej system poznawczy, bazujący na międzypokoleniowej transmisji wiedzy i lokalnych obserwacjach środowiskowych. Artykuł opiera się na hipotezie, że TEK może odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu polityk środowiskowych, zwłaszcza w warunkach transformacji społeczno-politycznych Nunavut. W pracy podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie o sposób wykorzystania TEK w praktyce. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że IQ stanowi nie tylko zasób wiedzy ekologicznej, ale również narzędzie politycznej sprawczości Inuitów w procesach decyzyjnych dotyczących ich terytorium.

Słowa kluczowe: tradycyjna wiedza ekologiczna, Inuit Qaujimajatugangit, zarządzanie zasobami naturalnymi, ochrona środowiska, Nunavut, polityka środowiskowa, Arktyka

ABSTRACT

The aim of the article is to analyze the role of Traditional Ecological Knowledge (TEK), known in Nunavut as Inuit Qaujimajatugangit (IQ), in decision-making processes concerning environmental protection and natural resource management in the Canadian Arctic. In the context of ongoing climate change and growing interest in the extractive industry, TEK is gaining importance as a cognitive system alternative to Western science, based on intergenerational knowledge transmission and local environmental observations. The article claims that TEK may play a key role in shaping environmental policies, especially amid the socio-political transformations of Nunavut. The study attempts to answer how TEK is applied in practice. The results indicate that IQ is not only a repository of ecological knowledge but also a tool of political agency for the Inuit in decision-making processes related to their territory.

Keywords: Traditional Ecological Knowledge, Inuit Qaujimajatugangit, natural resource management, environmental protection, Nunavut, environmental policy, the Arctic

WSTĘP

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza znaczenia tradycyjnej wiedzy ekologicznej (ang. *Traditional Ecological Knowledge*, TEK), znanej w regionie Nunavut jako *Inuit Qaujimajatugangit* (IQ)¹, w kształtowaniu debaty publicznej i decyzji politycznych dotyczących ochrony środowiska oraz eksploatacji zasobów naturalnych w kanadyjskiej Arktyce. Oba terminy będą pojawiały się w pracy wymiennie. W artykule skupiono się na terytorium Nunavut.

Nunavut to najmłodsze i największe terytorium Kanady, powołane do życia 1 kwietnia 1999 roku na mocy Nunavut Act² oraz Nunavut Land Claims Agree-

¹ M. Gabryś, *Na drodze do samodzielności. Ewolucja instytucji samorządu Inuitów w kanadyjskiej Arktyce*, Kraków 2022, s. 136-241.

² Nunavut Act, SC 1993, c. 28, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-28.6/FullText.html> – 10 V 2025.

ement (NLCA)³ – porozumień pomiędzy Inuitami a rządem federalnym. Region powstał w wyniku wyodrębnienia się z Terytoriów Północno-Zachodnich i zajmuje obszar ponad dwóch milionów kilometrów kwadratowych. Nunavut zamieszkuje około 36 tysięcy osób, z czego ponad 85% to Inuici, którzy od pokoleń prowadzą tradycyjny tryb życia oparty na łowiectwie, rybołówstwie, zbieractwie oraz głębokim szacunku dla środowiska naturalnego.

Region cechuje się wyjątkowo surowym klimatem i wrażliwością ekologiczną. Zmiany klimatyczne – w tym topnienie lodowców, zmiany migracji zwierząt oraz zakwaszenie i zanieczyszczenie wód – silnie dotykają Arktykę i bezpośrednio wpływają na codzienne życie jej mieszkańców⁴. W obliczu rosnącego zainteresowania tym regionem ze strony przemysłu wydobywczego, zwłaszcza w kontekście złóż żelaza, gazu i ropy⁵, pojawia się napięcie pomiędzy potrzebą ochrony środowiska i zachowania tradycyjnego stylu życia Inuitów a naciskami na rozwój infrastruktury i eksploatację bogactw naturalnych. Przykładem przedstawionym w pracy będzie projekt kopalni Mary River, który stał się symbolem konfliktu między rozwojem gospodarczym a ochroną dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego⁶.

W tym kontekście TEK zyskuje na znaczeniu jako alternatywne, lokalne źródło informacji o stanie środowiska, odmienne od wiedzy naukowej wywodzącej się z zachodnich modeli poznania (ang. *Western Science*)⁷. Tradycyjna wiedza ekologiczna to wiedza gromadzona i przekazywana ustnie przez pokolenia, oparta na obserwacjach przyrody, duchowości i relacjach społecznych. Wiedza ta nie tylko odzwierciedla głębokie rozumienie lokalnych ekosystemów, ale też stanowi podstawę do formułowania postulatów politycznych i ochrony praw ludności rdzennej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza roli IQ w procesach decyzyjnych dotyczących ochrony środowiska i gospodarowania zasobami naturalnymi

³ Nunavut Land Claims Agreement Act, S.C. 1993, c. 29, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-28.7/FullText.html> – 10 V 2025.

⁴ R.J. Laing, *Claws, Climate Change, and the Canadian Arctic: Spatiotemporal Variation in Ringed Seal and Bearded Seal Diet and Mercury Exposure*, Winnipeg 2024, [on-line:] <https://winnspace.uwinnipeg.ca/handle/10680/2185> – 10 IV 2025.

⁵ W. Bernauer, *Energy Transitions at Remote Mines: The Implications of Transitioning to Low-Carbon Electricity Generation for Indigenous Rights in Northern Canada*, „The Extractive Industries and Society” Vol. 23, 2025, 101636, [on-line:] <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214790X25000255> – 10 IV 2025.

⁶ R. Thierry, K. Bouchard, *Between a Rock and a Hard Place: The Social Acceptability of the Mary River Mining Project in Nunavut*, „Mineral Economics” 2024, s. 1-14.

⁷ TEK vs Western Science, National Park Service, [on-line:] <https://www.nps.gov/subjects/tek/tek-vs-western-science.htm> – 10 IV 2025.

w Nunavut. W artykule oparto się na hipotezie, że TEK, reprezentując lokalną perspektywę społeczności Inuitów w Nunavut, może odegrać kluczową rolę w kształtowaniu polityki ochrony środowiska oraz zarządzania zasobami naturalnymi w kanadyjskiej Arktyce – zwłaszcza w kontekście postępujących zmian klimatycznych i wzmożonej aktywności przemysłu wydobywczego. Autorka spróbuje odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Jak wykorzystywana jest TEK w aktualnych praktykach zarządzania środowiskiem w Nunavut?
2. Jakie istnieją bariery i szanse dla włączenia TEK do polityki ochrony przyrody i eksploatacji zasobów naturalnych?

W celu weryfikacji hipotezy zastosowano podejście jakościowe, oparte na analizie źródeł pierwotnych i wtórnych. Materiał empiryczny stanowią oficjalne dokumenty rządowe, raporty organizacji pozarządowych, umowy *land claims* oraz strategie zarządzania środowiskiem wdrażane na poziomie federalnym i terytorialnym w Nunavut.

W analizie wykorzystano literaturę dotyczącą TEK, zarządzania zasobami w Arktyce oraz polityki wobec ludności rdzennej w Kanadzie. Ujęcie to pozwala postrzegać TEK nie tylko jako zbiór praktycznych obserwacji, ale też jako element tożsamości Inuitów, kształtowany przez ich relacje ze środowiskiem.

TEK JAKO ELEMENT ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKIEM W NUNAVUT

W miarę jak zmiany klimatu i rozwój przemysłu silniej oddziałują na ekosystemy Arktyki, Inuici w Nunavut zaznaczają swoją obecność w procesach zarządzania środowiskiem coraz wyraźniej. Jest to szczególnie widoczne w kontekście realizacji postanowień NLCA z 1993 roku. Porozumienie to ustanowiło nie tylko ramy dla autonomii terytorialnej Inuitów, ale również nowe mechanizmy współzarządzania środowiskiem naturalnym, w których uwzględnienie TEK stało się obowiązkiem instytucjonalnym⁸. Artykuł 5 NCLA stanowi, że IQ ma być integralnym elementem podejmowania decyzji dotyczących ochrony fauny, łowiectwa i użytkowania zasobów naturalnych⁹.

⁸ M. Gabryś, *op. cit.*, s. 209-213.

⁹ J.C. Saku, A. Boch, *Aboriginal Land Claim Agreements: The Case of Nunavut Land Claim Agreement in Canada*, „The Pennsylvania Geographer” Vol. 55, 2017, No. 1, s. 41-47, [on-line:] https://www.researchgate.net/publication/322558470_Aboriginal_land_claim_agreements_The_case_of_Nunavut_land_claim_agreement_in_Canada – 15 IV 2025.

Centralną instytucją realizującą te założenia jest Nunavut Wildlife Management Board (NWMB)¹⁰, uznawany za centralny organ zarządzania zasobami dzikiej przyrody w regionie. Nunavut Wildlife Management Board składa się z przedstawicieli Inuitów, rządu terytorialnego oraz federalnego, a jego funkcjonowanie opiera się na zasadzie współzarządzania (ang. *co-management*). Rada ta posiada uprawnienia decyzyjne w zakresie ustalania sezonów łowieckich, kwot połowowych oraz ochrony zagrożonych gatunków, co czyni ją unikatowym ciałem o realnym wpływie politycznym i ekologicznym. Tradycyjna wiedza ekologiczna jest w tym przypadku wykorzystywana do uzupełniania danych naukowych, zwłaszcza w zakresie długoterminowej obserwacji migracji zwierząt, zmian w strukturze populacji czy wpływu warunków klimatycznych na zachowania fauny¹¹.

Praktycznym przejawem integracji TEK z systemem zarządzania środowiskiem są także lokalne inicjatywy monitoringu opartego na społecznościach (ang. *community-based monitoring*)¹², realizowane we współpracy z organizacjami Inuitów i starszyzną. Członkowie tych społeczności prowadzą regularne obserwacje ekosystemów morskich i lądowych, dokumentują zmiany niewidoczne w danych satelitarnych lub modelach naukowych, jak np. wzorce migracji karibu czy zanik pokrywy lodowej. Działania te, oprócz wartości informacyjnej, mają również znaczenie kulturowe, ponieważ umożliwiają młodszemu pokoleniom uczestnictwo w poznawaniu i przekazywaniu tradycyjnej wiedzy¹³.

Warto zaznaczyć, że integracja TEK w Nunavut nie odbywa się wyłącznie na poziomie deklaracyjnym. Przykładem realnego wpływu tej wiedzy na polityki zarządzania są regulacje dotyczące ochrony karibu¹⁴. Decyzje NWMB odnoszące

¹⁰ Government of Canada, *Organization Profile – Nunavut Wildlife Management Board*, Canada.ca, [on-line:] <https://federal-organizations.canada.ca/profil.php?OrgID=NWMB&lang=en> – 15 IV 2025.

¹¹ D.E. Ndeloh et al., *The Nunavut Wildlife Management Board's Community-Based Monitoring Network: Documenting Inuit Harvesting Experience Using Modern Technology*, „Arctic Science” Vol. 6, 2020, No. 3, s. 307-325.

¹² F. Danielsen et al., *Community-Based Monitoring in the Arctic*, University of Alaska Press, 2020, s. 1-26, [on-line:] https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.5876/9781602234291/html?srsltid=AfmBOorEkvFLGS3I-eUVZjHqteed8J2oTHRmttS_v6hENZzfYNyPb3q – 15 IV 2025.

¹³ N. Houde, *The Six Faces of Traditional Ecological Knowledge: Challenges and Opportunities for Canadian Co-Management Arrangements*, „Ecology and Society” Vol. 12, 2007, No. 2, [on-line:] <http://www.jstor.org/stable/26267900> – 15 IV 2025.

¹⁴ Government of Canada, *Environment and Climate Change Canada. 2018. Management Plan for the Barren-ground Caribou (Rangifer tarandus groenlandicus), Dolphin and Union population, in Canada: Adoption of the Management Plan for the Dolphin and Union Caribou (Rangifer tarandus groenlandicus x pearyi) in the Northwest Territories and Nunavut. Species at Risk Act*

się do limitów polowań i tras migracyjnych opierają się na wieloletnich obserwacjach Inuitów, które w wielu przypadkach dostarczają sygnały o zmianach populacyjnych wcześniej niż oficjalne badania biologiczne. W podobny sposób TEK była wykorzystywana w projektach badawczych prowadzonych wspólnie przez Inuitów i instytucje akademickie, takich jak ArcticNet¹⁵, gdzie wiedza lokalna stanowiła punkt wyjścia dla opracowania metod adaptacji do zmian klimatu.

Włączenie wiedzy Inuitów w formalne struktury nie jest jednak procesem neutralnym – wymaga redefinicji dominujących modeli epistemologicznych i instytucjonalnych. W tym kontekście praktyczne doświadczenia Nunavut stają się ważnym studium przypadku, pokazującym możliwość współistnienia różnych systemów wiedzy w ramach nowoczesnych polityk środowiskowych.

TEK WOBEC ROZWOJU PRZEMYSŁOWEGO – PRZYPADKOWY KOPALNI MARY RIVER

Chociaż formalne uznanie TEK w strukturach zarządzania środowiskiem w Nunavut stanowi istotny krok w stronę dekolonizacji wiedzy i sprawczości rdzennych społeczności, rzeczywistość polityczno-gospodarcza regionu ukazuje również znaczące napięcia. Przykład projektu górniczego Mary River, zlokalizowanego na wyspie Baffina i prowadzonego przez Baffinland Iron Mines Corporation, unaocznia złożoność relacji między TEK a interesami przemysłu surowcowego, wspieranego przez rząd federalny i rynki globalne¹⁶.

Od momentu uruchomienia kopalni w 2015 roku projekt wzbudzał kontrowersje zarówno na poziomie środowiskowym, jak i społecznym. Inuici zamieszkujący pobliskie społeczności – w szczególności Pond Inlet¹⁷ – wielokrotnie zgłaszali obawy związane z wpływem działalności górniczej na populację karibu

Management Plan Series, Environment and Climate Change Canada, Ottawa, [on-line:] https://publications.gc.ca/collections/collection_2018/eccc/En3-5-95-2018-eng.pdf – 15 IV 2025.

¹⁵ ArcticNet to kanadyjska sieć badawcza zrzeszająca naukowców, instytucje rządowe oraz społeczności Inuitów, której celem jest prowadzenie interdyscyplinarnych badań nad wpływem zmian klimatycznych i społeczno-ekonomicznych w regionie Arktyki, zob. <https://arcticnet.ca/> – 15 IV 2025.

¹⁶ T. Rodon, A. Therrien, K. Bouchard, *Inuit Engagement in Resource Development Approval Process: The Cases of Voisey's Bay and Mary River*, [w:] *Protest and Partnership: Case Studies of Indigenous Peoples, Consultation and Engagement, and Resource Development in Canada*, eds J. Winter, B. Boyd, Calgary 2024, s. 83-109.

¹⁷ Pond Inlet (Inuktitut: Mittimatalik) to niewielka, w większości inuicka osada, położona na północnym krańcu wyspy Baffina w Nunavut.

i narwali oraz ze stanem lodu morskiego, który stanowi kluczowy element infrastruktury podróży zimowych i łowieckich¹⁸. Wiedza ta, oparta na obserwacjach sezonowych i transmisji międzypokoleniowej, wskazywała na zaburzenia w tradycyjnych trasach migracyjnych ssaków morskich w wyniku wzmożonego ruchu statków transportujących rudę żelaza.

Kontrowersje powstałe wokół drugiej fazy rozbudowy projektu – zakładającej wydłużenie sezonu żeglugowego i budowę kolei – spotkały się z bezprecedensową reakcją Inuitów. W 2021 roku grupa myśliwych zablokowała drogę dojazdową do kopalni, domagając się wstrzymania projektu do czasu realnego uwzględnienia ich głosu¹⁹. Protest ten, pokojowy i uargumentowany dzięki TEK, stanowił przejaw rosnącej świadomości praw i narzędzi nacisku wśród Inuitów w regionie. Ostatecznie plan rozbudowy został wstrzymany przez Nunavut Impact Review Board (NIRB), co można uznać za znaczący precedens w obronie rdzennej sprawczości²⁰.

TEK JAKO NARZĘDZIE POLITYKI

Pomimo deklaratywnego uznania TEK w oficjalnych dokumentach – zarówno na poziomie regionalnym (NLCA), jak i federalnym (np. Canadian Environmental Assessment Act²¹) – w praktyce wciąż istnieje istotna luka między formalnym włączeniem TEK a realnym wpływem Inuitów na procesy decyzyjne. Problem ten wpisuje się w szersze zjawisko, które określić można jako symboliczne uznanie. Oznacza to sytuację, w której wiedza rdzennych społeczności zostaje wpisana w język polityki i prawa, ale bez zapewnienia skutecznych mechanizmów działania²².

¹⁸ Inuit Tapiriit Kanatami, *Inuit Priorities for Canada's Climate Strategy: A Canadian Inuit Vision for Our Common Future in Our Homelands*, 2016, s. 35-36, [on-line:] https://www.itk.ca/wp-content/uploads/2016/09/ITK_Climate-Change-Report_English.pdf – 20 IV 2025.

¹⁹ S. Frizzell, *Mine Blockade Sparks Solidarity Protests Across Nunavut*, CBC News 8 II 2021, [on-line:] <https://www.cbc.ca/news/canada/north/baffinland-blockade-hunters-group-1.5902516> – 21 IV 2025.

²⁰ *Nunavut Impact Review Board 2021-2022 Annual Monitoring Report: The Mary River Project: Baffinland Iron Mines Corporation*, NIRB File No. 08MNO53, [on-line:] https://www.nirb.ca/portal/dms/script/dms_download.php?fileid=342275 – 21 IV 2025.

²¹ Canadian Environmental Assessment Act, S.C. 1992 – federalna ustawa regulująca ocenę oddziaływania projektów na środowisko w Kanadzie, mająca na celu uwzględnienie czynników ekologicznych w procesach decyzyjnych. Na temat TEK zob. Canadian Environmental..., c. 37, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-15.2/>.

²² M. Gabrys, *op. cit.*, s. 237.

Symboliczne włączenie TEK może wiązać się z próbą złagodzenia konfliktu pomiędzy zwolennikami modelu rozwoju opartego na eksploatacji zasobów a społecznościami, których tożsamość jest nierozdzielnie związana ze środowiskiem naturalnym. Innymi słowy, TEK może zostać wykorzystana do legitymizacji już wcześniej podjętych decyzji politycznych – jako narzędzie konsultacji, ale nie współdecydowania. Taka instrumentalizacja prowadzi do napięć, w których wiedza Inuitów traktowana jest jako element narracyjny, a nie równorzędne źródło poznania²³.

Równocześnie Inuitom coraz częściej udaje się wykorzystywać IQ jako narzędzie polityczne – nie tylko w ramach formalnych procesów, takich jak ocena oddziaływania na środowisko, ale także w szerszym wymiarze społecznym i strategicznym. Tradycyjna wiedza ekologiczna staje się medium, poprzez które społeczności Inuitów wyrażają swój sprzeciw wobec marginalizacji oraz dążą do redefinicji relacji między ludnością rdzenną a państwem. Coraz więcej inicjatyw lokalnych i regionalnych, takich jak projekty oparte na współpracy starszyzny i młodzieży, programy edukacyjne promujące wiedzę tradycyjną, a także działania dokumentujące zmiany klimatyczne z perspektywy Inuitów, stanowią przykład aktywnego przekształcania IQ w narzędzie kulturowej i politycznej odporności²⁴.

W tym kontekście IQ przekształca się z pasywnego systemu wiedzy w aktywne narzędzie mobilizacji politycznej, wykorzystywane w negocjacjach, rzecznictwie i lokalnym aktywizmie. Jako element codziennych praktyk wspiera alternatywne modele rozwoju, akcentując długofalowe dobro wspólnoty i środowiska. Przyszłość społeczności zależy od stworzenia trwałych mechanizmów współdecydowania opartych na zasadach IQ oraz poszanowaniu suwerenności Inuitów.

ZAKOŃCZENIE

Analiza wykazała, że TEK znajduje coraz szersze zastosowanie w praktykach zarządzania środowiskiem w Arktyce – przede wszystkim dzięki instytucjom takim jak NIRB czy NWMB, które formalnie integrują lokalną wiedzę z naukowymi

²³ T. Pearce et al., *Inuit Traditional Ecological Knowledge (TEK), Subsistence Hunting and Adaptation to Climate Change in the Canadian Arctic*, „Arctic” Vol. 68, 2015, No. 2, s. 233-245.

²⁴ M.T. Nweeia et al., *Isumaqtigingniq: Building a Transformational Science Education Model to Engage the Next Generation of Inuit and Western Scientific Investigators*, „Arctic” Vol. 74, 2021, s. 15-22.

ekspertyzami. Dzięki mechanizmom ujętym w NLCA wiedza ta posiada określony status prawny i jest wykorzystywana np. w ocenie oddziaływania na środowisko (EIA). Tradycyjna wiedza ekologiczna nie tylko dostarcza danych empirycznych, ale również pozwala na lepsze zrozumienie relacji człowiek – środowisko, opartych na długoterminowej obserwacji i odpowiedzialności wspólnotowej.

Odpowiadając na pierwsze pytanie badawcze, należy stwierdzić, że TEK pełni istotną funkcję w procesach planowania i monitorowania działań inwestycyjnych, a także w tworzeniu lokalnych polityk ochrony przyrody. Jest również obecna w działaniach edukacyjnych, badawczych oraz inicjatywach społecznych, które promują ją jako fundament tożsamości i suwerenności Inuitów. Współczesna praktyka pokazuje, że tam, gdzie zaangażowanie Inuitów jest rzeczywiste, a nie jedynie symboliczne, TEK wzmacnia efektywność decyzji środowiskowych i zwiększa ich społeczny odbiór.

W kontekście drugiego pytania badawczego należy jednak zauważyć, że istnieją poważne bariery dla pełnego włączenia IQ do polityki publicznej. Należą do nich m.in. trudności w łączeniu odmiennych systemów wiedzy – naukowej i tradycyjnej – brak odpowiednich narzędzi umożliwiających ich skuteczne współdziałanie, ograniczona obecność Inuitów w instytucjach podejmujących decyzje oraz nierówny dostęp do danych i zasobów technologicznych. Dodatkowo podejmowanie decyzji opiera się często na kryteriach naukowych i ilościowych, które nie zawsze uwzględniają wartości i perspektywy społeczności rdzennych. W efekcie, mimo formalnych konsultacji, realny wpływ Inuitów na kształtowanie polityki środowiskowej bywa ograniczony.

Równocześnie zauważalny jest rosnący potencjał polityczny TEK jako formy oporu wobec dominujących modeli rozwoju oraz jako narzędzia artykulacji alternatywnych wizji przyszłości Arktyki. W tym sensie TEK staje się nie tylko instrumentem zarządzania środowiskiem, ale także środkiem sprawczości społecznej i kulturowej Inuitów – narzędziem budowania podmiotowości w kontekście postkolonialnym i ekologicznym.

W świetle przedstawionych analiz potwierdzona została postawiona we wstępie hipoteza, zgodnie z którą TEK może odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu polityki ochrony środowiska oraz gospodarowania zasobami naturalnymi w kanadyjskiej Arktyce. Skuteczność TEK zależy jednak od strukturalnych gwarancji uczestnictwa Inuitów w zarządzaniu środowiskiem. Tylko wtedy może ona w pełni wspierać ochronę środowiska, tożsamość kulturową i suwerenność Inuitów.

BIBLIOGRAFIA

- ArcticNet.ca, [on-line:] <https://arcticnet.ca/>.
- Bernaer W., *Energy Transitions at Remote Mines: The Implications of Transitioning to Low-Carbon Electricity Generation for Indigenous Rights in Northern Canada*, „The Extractive Industries and Society” Vol. 23, 2025, 101636.
- Canadian Environmental Assessment Act, S.C. 1992, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-15.2/>.
- Castro A.R.O., *Centering Inuit Worldviews and Concerns for Their Communities, Environment and Future Generations in Relation to the NIRB Public Hearing Assessment Process of the Mary River Iron Ore Mine Phase II Proposal*, Canada 2024.
- Danielsen F. et al., *Community-Based Monitoring in the Arctic*, University of Alaska Press, 2020, s. 1-26, [on-line:] https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.5876/9781602234291/html?srsItd=AfmBOorEkvkFLGS3I-eUVZjHqteed8J2oTHRmttS_v6hENZzfYNYpb3q.
- Frizzell S., *Mine Blockade Sparks Solidarity Protests Across Nunavut*, CBC News 8 II 2021, [on-line:] <https://www.cbc.ca/news/canada/north/baffinland-blockade-hunters-group-1.5902516>.
- Gabrys M., *Na drodze do samodzielności. Ewolucja instytucji samorządu Inuitów w kanadyjskiej Arktyce*, Kraków 2022.
- Government of Canada, *Environment and Climate Change Canada*. 2018. *Management Plan for the Barren-ground Caribou (Rangifer tarandus groenlandicus), Dolphin and Union population, in Canada: Adoption of the Management Plan for the Dolphin and Union Caribou (Rangifer tarandus groenlandicus x pearyi) in the Northwest Territories and Nunavut. Species at Risk Act Management Plan Series*, Environment and Climate Change Canada, Ottawa, [on-line:] https://publications.gc.ca/collections/collection_2018/eccc/En3-5-95-2018-eng.pdf.
- Government of Canada, *Organization Profile – Nunavut Wildlife Management Board*, Canada.ca, [on-line:] <https://federal-organizations.canada.ca/profil.php?OrgID=NWMB&lang=en>.
- Houde N., *The Six Faces of Traditional Ecological Knowledge: Challenges and Opportunities for Canadian Co-Management Arrangements*, „Ecology and Society” Vol. 12, 2007, No. 2, [on-line:] <http://www.jstor.org/stable/26267900>.
- Inuit Tapiriit Kanatami, *Inuit Priorities for Canada's Climate Strategy: A Canadian Inuit Vision for Our Common Future in Our Homelands*, 2016, [on-line:] https://www.itk.ca/wp-content/uploads/2016/09/ITK_Climate-Change-Report_English.pdf.
- Kadykalo A.N. et al., *The Role of Western-Based Scientific, Indigenous and Local Knowledge in Wildlife Management and Conservation*, „People and Nature” Vol. 3, 2021, No. 3, s. 610-626.

- Laing R.J., *Claws, Climate Change, and the Canadian Arctic: Spatiotemporal Variation in Ringed Seal and Bearded Seal Diet and Mercury Exposure*, Winnipeg 2024, [on-line:] <https://winnspace.uwinnipeg.ca/handle/10680/2185>.
- Ndeloh D.E. et al., *The Nunavut Wildlife Management Board's Community-Based Monitoring Network: Documenting Inuit Harvesting Experience Using Modern Technology*, „Arctic Science” Vol. 6, 2020, No. 3, s. 307-325, <https://doi.org/10.1139/as-2020-0008>.
- Nunavut Act, SC 1993, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-28.6/FullText.html>.
- Nunavut Impact Review Board 2021-2022 Annual Monitoring Report: *The Mary River Project: Baffinland Iron Mines Corporation*, NIRB File No. 08MNO53, [on-line:] https://www.nirb.ca/portal/dms/script/dms_download.php?fileid=342275.
- Nunavut Land Claims Agreement Act, S.C. 1993, [on-line:] <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-28.7/FullText.html>.
- Nweeia, M.T. et al., *Isumaqatiginiguiq: Building a Transformational Science Education Model to Engage the Next Generation of Inuit and Western Scientific Investigators*, „Arctic” Vol. 74, 2021, s. 15-22.
- Pearce T. et al., *Inuit Traditional Ecological Knowledge (TEK), Subsistence Hunting and Adaptation to Climate Change in the Canadian Arctic*, „Arctic” Vol. 68, 2015, No. 2, s. 233-245.
- Reed G. et al., *Toward Indigenous Visions of Nature-Based Solutions: An Exploration into Canadian Federal Climate Policy*, „Climate Policy” Vol. 22, 2022, No. 4, s. 514-533.
- Rodon T., Therrien A., Bouchard K., *Inuit Engagement in Resource Development Approval Process: The Cases of Voisey's Bay and Mary River*, [w:] *Protest and Partnership: Case Studies of Indigenous Peoples, Consultation and Engagement, and Resource Development in Canada*, eds J. Winter, B. Boyd, Calgary 2024, s. 83-109.
- Saku J.C., Boch A., *Aboriginal Land Claim Agreements: The Case of Nunavut Land Claim Agreement in Canada*, „The Pennsylvania Geographer” Vol. 55, 2017, No. 1, s. 36-50, [on-line:] https://www.researchgate.net/publication/322558470_Aboriginal_land_claim_agreements_The_case_of_Nunavut_land_claim_agreement_in_Canada.
- TEK vs Western Science, National Park Service, [on-line:] <https://www.nps.gov/subjects/tek/tek-vs-western-science.htm>.
- Thierry R., Bouchard K., *Between a Rock and a Hard Place: The Social Acceptability of the Mary River Mining Project in Nunavut*, „Mineral Economics” 2024, s. 1-14, <https://doi.org/10.1007/s13563-024-00462-x>.

NINA WTORKOWSKA

Studentka I roku studiów magisterskich na kierunku amerykanistyka w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, absolwentka tego samego kierunku na poziomie licencyjnym. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki kanadyjskiej, w szczególności prowincji Quebec, Tradycyjnej Wiedzy Ekologicznej oraz społeczno-politycznych przemian w Arktyce Kanadyjskiej.

Indeks

- A**gencja Ochrony Środowiska (EPA) 64, 103-107, 116, 119
- Alaska 9, 47-59
- Alaska National Interest Lands Conservation Act (ANILCA) 53, 58
- Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) 52-53, 58
- Antyelitaryzm 13, 24
- Arctic National Wildlife Refuge (ANWR) 53-57
- Arktyka kanadyjska 143-146, 148, 151
- B**ezdomność 9, 28, 81-87, 89, 91, 93-94
- C**ancer Alley 9, 97-100, 103-104, 106-108
- D**enializm klimatyczny 7-8, 15, 72
- Dezinformacja klimatyczna 9, 13-18, 24-25, 72
- Dyskurs polityczny 13-14, 16, 24-25, 101
- E**arth First! 131
- Ekologia 29, 38
- Ekoterroryzm 129-132
- Ekoturystyka 47, 49-50, 55-56, 58
- Eksploatacja zasobów naturalnych 19, 47, 50, 53, 111-112, 114-115, 119, 122-124, 143
- Europejski Zielony Ład (ELZ) 8-9, 14-15, 20-21, 24, 29-31, 35-41
- F**ederal Bureau of Investigation (FBI) 131-132
- G**reenpeace International 129-131, 133-134
- H**ózhó 112, 121
- I**nuici 9, 143-151
- Inuit Qaujimajatuqangit (IQ) 143-145, 150-151
- K**ampanie marketingowe 47, 56, 59
- Katastrofa Exxon Valdez 54
- Konfederacja Wolność i Niepodległość 13-25, 39
- Konferencja Stron (COP) 63-71, 73
- Kopalnia Mary River 145, 148-149
- Kryzys klimatyczny 8, 30, 40, 90
- L**udność rdzenna 47, 50, 52-55, 57-59, 101, 111-112, 114-115, 120, 123-124, 145-146, 150
- M**arynarka Neptuna 129, 134-136, 138
- Międzynarodowa polityka klimatyczna 63
- Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) 8, 21, 30-31, 67, 73

- Mniejszość czarnoskóra (afroamerykańska) 97, 99, 104
- N**avajo Nation 111-116, 118-121, 123-124, 126
- Neutralność klimatyczna 29, 31, 40
- Nunavut 9, 143-149
- O**chrona przyrody (środowiska, klimatu) 9, 18-20, 31, 37-38, 41, 47-51, 53-58, 64, 66, 69, 97, 99-100, 102-103, 107-108, 115-116, 119, 123, 129-131, 134, 137-138, 143-147, 151
- Opieka instytucjonalna 84-85, 90, 113
- Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) 8-9, 63, 65, 123, 138
- P**ark Narodowy Denali 47-50, 55-58
- Partia Demokratyczna (Demokraci) 84-85
- Partia Republikańska (Republikanie) 15, 85, 87
- Polityka klimatyczna 7-9, 13-19, 21, 28-29, 34, 74-75, 77, 81, 93, 123
- Polityka środowiskowa Kanady 50, 54, 143-144, 146, 151
- Populizm 18
- Porozumienie paryskie 8, 30, 63, 71-73
- Powódzie błyskawiczne 81-82, 87-88, 90-93
- Protesty w Warren County 99-102, 107
- Protokół z Kioto 8, 30, 63, 66-69, 71
- Przywództwo klimatyczne 63, 66-67, 69-71, 73-75
- R**adiation Exposure Compensation Act (RECA) 112, 122
- Rasizm środowiskowy 9, 85, 97-102, 104-108
- Redlining 87-88, 104
- Ruch sprawiedliwości ekologicznej 101-102, 107
- S**ea Shepherd 129-139
- Sprawiedliwa transformacja 9, 32-33, 35-36
- Sprawiedliwość ekologiczna (środowiskowa, klimatyczna) 90, 97-103, 106-108, 123
- Stany Zjednoczone Ameryki (USA) 8-9, 48, 50-51, 53-54, 56-58, 61, 63-74, 81-83, 91-93, 97-99, 101-102, 104-108, 110-119, 122-124, 126, 131, 137, 141
- Ś**wiatowa Karta Przyrody 138
- T**he Last Frontier 50
- Tradycyjna Wiedza Ekologiczna (TEK) 9, 120, 143-151, 154
- Traktaty rdzenne 113, 122-123
- Trans-Alaska Pipeline (TAPA) 52-54, 57
- Transformacja energetyczna 15, 20-21, 24, 29, 31-33, 35-36, 123
- Travel Alaska 56
- Trump Donald 8, 15, 56-58, 63-64, 72-73, 106
- Trust relationship 111-112, 122
- U**NFCCC 9, 63, 64, 65, 70, 72, 73
- Unia Europejska (UE) 8, 18-21, 23-24, 29-35, 37, 39-41, 66-70, 73, 75
- W**atson Paul 51, 98, 129-131, 133-134, 136-138
- Wykluczenie 82, 85, 92, 123
- Z**arządzanie kryzysowe 81-82, 91, 94, 96
- Zarządzanie zasobami naturalnymi 59, 99, 114, 124, 143-144, 146-148, 150-151
- Zielona energia (z odnawialnych źródeł) 17, 20, 31-35, 39, 41, 115, 118, 123
- Zielony Front 132
- Zmiany klimatyczne 7-9, 13-14, 16-18, 20-22, 24, 30-31, 37, 51, 63-67, 69, 71-74, 82, 89-90, 92-93, 98, 143-144, 146-148, 150
- Zrównoważony rozwój 31, 34, 41, 47, 50-51, 55-58, 67, 115, 123, 150

Zmiany klimatyczne należą do najpoważniejszych i najbardziej złożonych wyzwań, przed jakimi stoi współczesna cywilizacja. Ich skutki są odczuwalne globalnie i obejmują zarówno zjawiska środowiskowe, takie jak wzrost temperatur, topnienie lodowców, ekstremalne zjawiska pogodowe, jak i skutki społeczno-gospodarcze – m.in. migracje klimatyczne, zakłócenia w produkcji żywności, zagrożenie dla zdrowia publicznego i destabilizację gospodarczą. Nadchodząca katastrofa klimatyczna jest kwestią konsensusu naukowego. Mimo to istnieją grupy, które nie wierzą w naukowe przewidywania i konieczność powstrzymania wzrostu temperatury o 2°C w stosunku do ery przedindustrialnej. Wobec tej sytuacji polityka klimatyczna staje się elementem wojen kulturowych oraz polaryzacji.

Przedmiotem tego zbioru artykułów jest analiza współczesnej polityki klimatycznej, zarówno na poziomie globalnym, jak i regionalnym. Zmiany klimatu nie dotyczą jednego rejonu ani grupy, dlatego w tekstach przedstawione zostają perspektywy różnych środowisk z różnych rejonów oraz odmienne sposoby wykorzystywania lub wdrażania polityk klimatycznych. Jest to jedna z pierwszych prac w polskim dyskursie naukowym, która eksploruje temat zmian klimatycznych w kontekście politycznym i społecznym. Dzięki jej interdyscyplinarnemu charakterowi ma potencjał, by znacząco przyczynić się do dyskusji o klimacie, polityce i odpowiedzialności społecznej. Mamy nadzieję, że dzięki jej innowacyjności i rzetelności zawartych w niej tekstów będzie stanowić dla Państwa cenną lekturę.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-319-5

9 788368 683195 >